

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI
ÜSTÜNLÜKLERİNİN GELİŞİMİ: 1990-2017

Yüksek Lisans Tezi

EMEL BÜYÜKBAĞRIAÇIK

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI
ÜSTÜNLÜKLERİNİN GELİŞİMİ: 1990-2017

Yüksek Lisans Tezi

EMEL BÜYÜKBAĞRIAÇIK

Tez Danışmanı: PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

İstanbul, 2021

ÖZET

TÜRKİYE’NİN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİNİN GELİŞİMİ: 1990-2017

Türkiye’de 1990-2017 yılları boyunca meydana gelen ticari faaliyetler detaylı bir şekilde ele alınarak bu yıllar içerisinde dış ticaret yapısında meydana gelen gelişmeler incelenmiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin uluslararası iş bölümündeki yerini ve rekabet edebilirlik düzeyini görmek amacıyla, U.N. Comtrade’ten alınan ihracat verileri SITC Rev.3’e göre düzenlenmiş ve Balassa Endeksine göre hesaplanarak Türkiye’nin hangi ürün ya da ürün gruplarında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğe sahip olduğu Hufbauer ve Chilas tarafından geliştirilen beş farklı teknoloji sınıfına göre kategorize edilmiştir. Ayrıca Türkiye ihracatındaki en büyük pay imalat sanayisine ait olduğu için, imalat sanayi ürün ve ürün gruplarının Balassa Endeksi dört farklı sınıflandırmaya tabi tutularak derecelendirilmiş ve daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan bu detaylı sınıflandırmalar Türkiye’nin rekabet üstünlüğüne veya rekabet dezavantajına sahip olduğu ürün veya ürün gruplarını gösterirken aynı zamanda rekabet üstünlüğü sağlamak istediği veya üstünlüğünü korumak istediği ürünleri destekleyip rekabet edebilirliğinin artırılması veya korunmasına olanak sağlamıştır. Bu analizlerin sonucunda ise Türkiye’nin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu ürün veya ürün gruplarını incelediğimizde genel olarak katma değeri düşük olan emek yoğun ürünler ya da düşük veya orta teknoloji ile üretilen ürün grupları olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelime: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük, Rekabet Edebilirlik, Dış Ticaret Yapısı

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE IN TURKEY: 1990-2017

The development in international division of labor structure for Turkey during the years between 1990 and 2017 has been examined while the commercial activities which put in an appearance during the same years are discussed. In this study, to see the grade of competitiveness of Turkey in international trade in which product or product groups it has Revealed Comparative Advantage, the data which is received from U.N. Comtrade under the authority of U.N. is arranged according to SITC Rev.3 and calculated in accordance with Balassa Index and grouped according to the five different technology classifications developed by Hufbauer and Chilas. Moreover, since the largest proportion in Turkey's export is in the manufacturing industry products or product groups, the Balassa Indices of the products and product groups belonging to the manufacturing industry are subjected to four different classifications and a more detailed examination is made. While these detailed classifications illustrate the products or product groups in which Turkey has a comparative advantage or competitive disadvantage, they have also enabled to increase or protect the competitiveness by supporting the products that Turkey wants to obtain competitive advantage or want to maintain its superiority. As a result of these analyzes, when we examine the products or product groups in which Turkey has a competitive advantage, it is determined that there are generally labor-intensive products with low added value or product groups that can be produced with low or medium technology.

Keywords: Revealed Comparative Advantage, Competitiveness, International Trade Structure

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
EKLER LİSTESİ	v
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEORİLER	3
1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi.....	5
1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	7
1.3. Faktör Donatımı Teorisi	9
1.3.1. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi	11
1.3.2. Stolper-Samuelson Teoremi	12
1.3.3. Rybczynski Teoremi	12
1.4. Ticaret Modellerinin Testi ve Yeni Teoremler	12
1.4.1. Leontief Paradoksu	12
1.4.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri	15
1.4.2.1. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	15
1.4.2.2. Teknoloji Açığı Teorisi	16
1.4.2.3. Ürün Dönemleri Teorisi	17
1.4.2.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	18
1.4.2.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi	19
1.4.2.6. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	20
1.4.2.7. Kuzey Güney Teorisi.....	21
1.4.2.8. Taşıma Gideri, Çevre Standartları ve Dış Ticaret.....	22

2. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ	26
2.1. Küreselleşme Kavramı Ve Süreci	26
2.1.1. Küreselleşme Sürecinde Ticaretin Liberalizasyonu ve Ticaret Anlaşmaları	28
2.1.1.1. Ticarete Liberalizasyon	29

2.1.1.2. Mali Liberalizasyon.....	29
2.1.1.3. Üretimde Liberalizasyon	29
2.1.2. Dış Ticaretin Küreselleşmesi ve Türkiye - AB Gümrük Birliği.....	35
2.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye	37
2.2.1. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Tarım.....	37
2.2.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sanayi Ve Hizmet Sektörü	41
2.3. Türkiye’de Sermaye Hareketleri ve Büyüme Hızı.....	44
2.4. Türkiye’de Finansallaşma ve Sanayisizleşme Deneyimi	48
2.5. Türkiye’de Meydana Gelen Yapısal Değişmeler Ve Dönüşümler	54
2.6. Türkiye’nin AR- GE Faaliyetleri	57
2.7. Küresel Değer Zinciri İçerisinde Türkiye’nin Konumu Ve Rekabet Gücü.....	60
2.7.1. Küresel Katma Değer Zincirine Eklemlenme	69
2.8. Türkiye’nin Dış Ticareti Hakkında Genel Bir Değerlendirme	70
2.8.1. Türkiye’nin İhracat ve İthalat Yapısı.....	71
2.8.2. Türkiye’nin Dış Ticaret Hadleri	74
3. BÖLÜM	
TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI TİCARETTEKİ YERİ	78
3.1. Uluslararası Ticarete Rekabet Gücünü Ölçen Yöntemler	78
3.1.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler.....	79
3.1.2. Liesner Yaklaşımı	80
3.1.3. Balassa Yaklaşımı.....	81
3.2. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İle İlgili Literatür Taraması	84
3.3. Türkiye’nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri.....	89
3.4. Türkiye’nin İmalat Sanayi Sektöründe Uluslararası Rekabet Gücü	101
SONUÇ.....	117
EKLER	120
KAYNAKÇA.....	180

EKLER LİSTESİ

Sayfa No.

EK.1: SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlar ve Ürün Gruplarının Adı.....	120
EK.2: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	130
EK.3: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	133
EK.4: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	136
EK.5: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	138
EK.6: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	139
EK.7: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	141
EK.8: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	144
EK.9: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	147
EK.10: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	148
EK.11: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	149
EK.12: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	151

EK.13: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	154
EK.14: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	157
EK.15: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	158
EK.16: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	159
EK.17: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	161
EK.18: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	164
EK.19: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	167
EK.20: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	168
EK.21: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	169
EK.22: SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sınıflandırmaya Göre İmalat Sanayi Ürün Grupları.....	171

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Seçilmiş Ekonomiler ve Sektörler İçin AKÜ Değerlendirmesi (1990-2010).....	87
Tablo 2: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Ürün Gruplarının 1990-2017 Yılları Arasında İhracat Değerleri.....	90
Tablo 3: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Ürün Gruplarının 1990-2017 Yılları Arasında İhracat Payı.....	92
Tablo 4: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Güçlü Olduğu Ürün Grupları.....	105
Tablo 5: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Orta Dereceli Olduğu Ürün Grupları.....	106
Tablo 6: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Zayıf Olduğu Ürün Grupları.....	108
Tablo 7: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Olmadığı Ürün Grupları	109

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: Tarım Kredilerinin GSYİH'ya Oranı.....	40
Grafik 2: Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar).....	41
Grafik 3: İmalat Sanayinin Dış Ticaret Açığı (Milyar Dolar).....	43
Grafik 4: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Oranları (%).....	46
Grafik 5: Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar).....	47
Grafik 6: İmalat Sanayinin Katma Değeri (GSYİH'daki Payı %).....	50
Grafik 7: İstihdamın Sektörlere Dağılımı (%).....	52
Grafik 8: Teknoloji Gruplarının Katma Değer İçindeki Payı (%).....	58
Grafik 9: Türkiye'nin Ar-Ge Harcamalarının GSYİH'daki Payı (%).....	59
Grafik 10: Türkiye'nin İhracatının Temel Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%)	63
Grafik 11: Türkiye'nin İthalatının Temel Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%).....	64
Grafik 12: Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar).....	65
Grafik 13: Dış Ticaret Açığının GSYİH'ya Oranı (%).....	66
Grafik 14: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%).....	67
Grafik 15: Türkiye'nin KDZ Eklemlenme Oranları (%).....	70
Grafik 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerindeki Net Değişim (2000=100).....	76
Grafik 17: 1990-1995 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%).....	95
Grafik 18: 1996-2002 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%).....	97

Grafik 19: 2003-2009 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%).....	99
Grafik 20: 2010-2017 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Kodlarına Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%).....	101
Grafik 21: Türkiye’de İmalat Sanayinin Toplam İhracat İçindeki Payı (%).....	103

KISALTMALAR LİSTESİ

AB Avrupa Birliği

AET Avrupa Ekonomik Toplulukları

AKÜ / RCA Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük

BIT İkili Yatırım Anlaşması

CIG Sermaye Yoğun Ürünler (Capital-Intensive Goods)

DB Dünya Bankası

DIRG Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürünler (Difficult-To-Imitate Research-Intensive Goods)

DTÖ/ WTO Dünya Ticaret Örgütü

DYY Doğrudan Yabancı Yatırım

EIRG Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürünler (Easy-To-Imitate Research Goods)

FDI Doğrudan Yabancı Yatırım

GATS Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

GATT Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GB Gümrük Birliği

GE Geri Eklemlenme

GSMH Gayrisafi Milli Hasıla

GSYİH Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

İE İleri Eklemlenme

ICSID Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi

IMF Uluslararası Para Fonu

KDZ Küresel Değer Zinciri

LIG Emek Yoğun Ürünler (Labor-Intensive Goods)

MIGA Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

N.I.C.B Uluslararası Sanayi Konferansı Kurulu

OECD Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü

RMIG Hammadde Yoğun Ürünler (Raw Material Intensive Goods)

SITC Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması

TCMB Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TRIMS Ticarete Bağlı Yatırım Tedbirleri Anlaşması

TRIPS Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması

TRUP Tarım Reformu Uygulama Proje Anlaşması

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik olarak gelişmeleri, büyümeleri ve kalkınmaları dış ticaret yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Sınırlı üretim faktörleri ile sınırsız ihtiyaçların karşılanmasından dolayı bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin başka ülkelerdeki bireyler, firmalar ve hükümetler tarafından talep edilmesi üzerine dış ticaret işlemi gerçekleşmektedir. Küreselleşme ile birlikte teknolojik alt yapının sağlanması, uluslararası pazarlarda bilgi ve ürünlerin hızla ülkeler arası yayılmasına neden olmuş ve dünya ekonomisinde uluslararası ticaretin rolü önemli bir hale gelmiştir. Uluslararası ticarete katılan ülkelerin ticaretten kazanç sağlamaları ve refah düzeylerini arttırmaları için ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerini iyi değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada ise Türkiye'nin "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri" hesaplanarak dünyadaki ülkelere göre uluslararası iş bölümündeki yeri ve rekabet edebilirliği değerlendirilmiştir.

İlk bölümde dış ticareti etkileyen faktörler ve bu faktörleri düzenlemeye yönelik ortaya konulan klasik ve neoklasik teoremler ayrı ayrı açıklanmış ve yeni kuramsal yaklaşımlar kısaca değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde Türkiye'nin dış ticaret yapısı ele alınarak genel eğilimleri incelenmiştir. Türkiye'nin kalkınması için dış ticarete özellikle ihracatın rolü çok önemlidir. 1980 yılından itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte 1990 yılında Türkiye dışa dönük sanayileşme politikalarını benimsemiştir. Ticaretin serbestleşmesiyle birlikte Türkiye'nin üzerinde uluslararası kuruluşların etkisi hissedilebilir bir şekilde artmış ve ticari anlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye, küreselleşmenin etkisi ile birlikte küresel değer zincirine entegre olmaya çalışmıştır. Bu yüzden dış ticaret yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu yüzden hem ihracat hem de ithalat anlamında meydana gelen yapısal değişimlerin ticaret üzerindeki etkileri incelenmiştir. Meydana gelen değişimlerden sonra Türkiye'nin küresel değer zincirindeki konumunu görmek için ihracat ve ithalat yapısı sektörel bazda ele alınarak dış ticaret değerleri yorumlanmıştır.

Üçüncü bölümde, bu çalışmada işin özünde kullanılan Türkiye'nin uluslararası iş bölümündeki yerini görmemize yardımcı olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı üzerinde durulmuş ve uluslararası pazarlardaki rekabet edebilirlik düzeyini gösteren Ballasa Endeksinin hesaplanmasına özel bir ağırlık verilmiştir.

Türkiye'nin uluslararası ticaretteki konumunu ve dış ticarete meydana gelen değişikliklerini görmek amacıyla, ihracat değerleri analitik olarak incelenmiştir. 1990-2017 yıllarını kapsayan ihracat verileri SITC Rev.3 baz alınarak düzenlenmiş olan ihracat verileri Balassa Endeksine göre hesaplanmıştır. Hufbauer ve Chilas tarafından geliştirilen beş farklı teknoloji grubuna göre sınıflandırılarak Türkiye'nin hangi ürün veya ürün grubunda rekabet avantajına sahip olduğu belirlenmiştir.

Türkiye'nin toplam ihracat değerleri içerisinde imalat sanayi büyük bir paya sahiptir. Bu yüzden Türkiye'nin imalat sanayisindeki uluslararası rekabet gücünü görmek için ayrı bir sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmada Türkiye'nin imalat sanayisini oluşturan ürün grupları Balassa Endeksine göre zayıf, orta ve güçlü derecede açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan gruplar ya da açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı dezavantajlı ürün grubu olarak dört farklı şekilde sınıflandırılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1. BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETE YÖNELİK TEORİLER

Dünyada kaynakların etkin bir şekilde dolaşabilmesi Uluslararası Ticaret ile mümkündür. Jeopolitik konumlarından dolayı doğal kaynakları ya da teknolojik yapıları farklı olan ülkeler birbirlerinin imkanlarından faydalanmak için Uluslararası ticarete yönelirler. Bu sayede ülkeler ölçek ekonomisi ve daha fazla ürünü daha düşük maliyetlerle üretme şansı elde ederler.

Uluslararası ticaret sayesinde gelişmiş olan özdeş ülkeler ölçek ekonomisi oluştururken gelişmekte olan ülkeler ise düşük maliyetle üretim yaptıkları için üretim miktarlarını arttırarak uluslararası pazarlarda rekabet gücü elde ederek pay sahibi olurlar. Bu sebeplerden ötürü ülkeler her malı kendileri, üretmek yerine iş bölümü yaparlarsa ekonomik refahlarına olumlu katkı sağlamaktadırlar.

Yukarıda bahsedilen bu düşünceler uluslararası ticareti açıklamaya yönelik teorilerin gelişmesine neden olurken bu düşüncelerinde oluşmasına katkı sağlayan düşünce yapısı ise Merkantilizm ve klasik liberalizmdir.

Orta çağın sonlarını ve sanayi devriminin başlarını kapsayan 16. yüzyıldan 17. yüzyılın sonlarına kadar etkili olan görüş merkantilizmdir. Bu görüşe göre bir ülkenin zenginliğini o ülkenin sahip olduğu altın kaynakları ve değerli madenleri göstermektedir. Merkantilistlerin bu görüşü kapitalist düşüncenin temellerinin atılmasına, korumacı ve sömürgeci bir bakış açısının oluşmasına ve ülkeler arasında çıkar çatışmasının meydana gelmesine neden olmuştur. Ayrıca merkantilistlerin savunduğu ekonomik faaliyetler bireylerin davranışlarına bırakılmayacak kadar önemlidir görüşü ilk kez ekonomi politikası kavramının oluşmasına neden olmuştur.

Merkantilistlere göre uluslararası ticareti ithalat açısından ele aldığımızda ülke ayrımı gözetmeksizin her türlü malın ithalatı vergi ve kotalarla sınırlandırılmalıdır. Dış ticaretin açık verdiği durumlarda ise bu kısıtlamalar daha da arttırılmalı ve ucuz hammadde ithalatı

yapılarak değerli madenlerle gerçekleştirilecek olan ithalatlar engellenmeli görüşünü savunmuşlardır.

Merkantilistlerin ihracat açısından savunduğu görüş ise, işlenmiş ürünleri ihraç etmeyi ve bu ihracatları gerçekleştirenlere teşvik verilmesi gerektiğini söylemektedir. Güçlü devlet anlayışını benimseyen merkantilizimin getirdiği dış ticaret düzenlemelerine göre, ucuz hammadde ve ara malı sömürge ülkelerden ithal edip, katma değeri yüksek olan işlenmiş ürünleri üretilip satmaktır.¹

Fakat bu görüş, sanayi devrimi ile buharlı makinelerin üretime başlanması üzerine zayıflamıştır. Çünkü sanayi devrimiyle birlikte emek yoğun üretim bir kenara bırakılarak kitlesel üretime geçilmiştir. Bu durumda serbest dış ticaret anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Bu yıllarda merkantilistler bir devletin ihracatını arttırıp ithalatını azaltmaya yönelik korumacı tedbirler alması gerektiği fikrine sahip olmaları, stokların artmasına neden olmuş ve ticaretin karşılıklı kazanç sağlayan bir faaliyet olmasını engellemiştir. Fakat Adam Smith bu görüşün ülkenin refahını olumsuz bir şekilde etkileyeceğini savunmuştur. Adam Smith'in merkantilist görüşlere karşı yapmış olduğu eleştiriler uluslararası ticarete ilişkin hususların değişmesine neden olurken merkantilist görüşlere yıkıcı bir darbe vurmuştur.²

1450 – 1750 yıllarını kapsayan merkantilist görüşten sonra 1750-1776 yılları arasında fizyokratların görüşleri ortaya çıkmıştır. Fizyokratlara göre, ülkelerin zenginliğini sahip oldukları topraklar ve üretim yaptıkları tarımsal ürünler belirlemektedir.

Fizyokratlar, piyasa dengesini sağlayan doğal düzene devletin müdahale etmemesi gerektiğini savunurlar ve "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." düşüncesine göre hareket ederler. Fizyokratlar, tarım sektöründe rekabet gücünü sahip olmak için üretim miktarında artışa teşvik edilmesi gerektiğini iddia ederler. Ancak tarım ürünleri çabuk bozulabilen ve rryebilen ürünler olduğu için muhafaza edilirken veya ticaretinin yapıldığı zaman içerisinde yeterli saklama koşullarının olamamasından dolayı büyük

¹ Nurdan Aslan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları Ders Notları, 1. Basım, İstanbul, Umuttepe Yayınları, 2020, s. 4-5.

² Steven Husted, Michael Melvin, Uluslararası İktisat, (ev. Saygılı, alışkan) 9. Basım, Ankara: Palme Yayıncılık, 2020, s. 44.

hasarların oluşmasına neden olmuştur. Bu hasarların göz ardı edilmesi, fizyokratların ortaya attıkları görüşlerin uzun süre etkili olmamasına neden olmuştur. Ayrıca 1776 yılında Adam Smith tarafından yayımlanan "Ulusların Zenginliği " isimli kitapta fizyokratların görüşlerinin önemini yitirmesine neden olmuştur.³

Uluslararası ticaret ilk olarak, 1776 yılında Adam Smith tarafından yazılan "Ulusların Zenginliği " (The Wealth of Nations) isimli kitap ile bilimsel olarak incelenmiş ve uluslararası ticaret teorilerinin geliştirilmesine öncülük edilmiştir.⁴

Uluslararası ticaret teorileri, ülkelerin birbiri ile neden mal ve hizmet alıp sattıklarını, hangi ürünleri ya da hizmetleri ne miktarda, hangi fiyattan aldığı ve bunların değişim oranlarının nasıl oluşturulduğunu, dışa açık ülke konumuna gelindiğinde nasıl ve ne miktarda kazanç sağlayacaklarını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu soruların cevabını verebilmek için klasik düşünceyi savunanalar tarafından ilk olarak mutlak üstünlükler teorisi, ardından da karşılaştırılmalı üstünlükler teorisi geliştirilmiştir.

1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

Adam Smith, 1776 yılında yayımladığı "Ulusların Zenginliği " adlı kitabında ticaretin serbestleşmesi gerektiğini, bu durumun ülkelerin refah düzeylerini geliştireceğini ve yaşam standartlarını artacağını savunmuştur.⁵

Adam Smith'in serbest dış ticareti savunmasının bir diğer nedeni de ülkelerin coğrafi ve jeopolitik konumlarından dolayı iklim ve teknoloji farklılıkları olacağını ve her ülkenin aynı ürünü, aynı zamanda, aynı miktarda ve aynı maliyette sahip olamayacağına vurgu yapmasıdır.⁶ Ayrıca Adam Smith'e göre, çok eskilere dayanan takas aracılığı ile malların değiş tokuşu da bu düşünceyi desteklemektedir.⁷

Adam Smith, bir ülke ne kadar üretim yaparsa o kadar zengindir düşüncesini savunmuştur. Bu yüzden bütün bireylerin kişisel olarak çalışmalarını, devletin elini

³ Aslan, s.6-7.

⁴ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama. Gel. 19. Baskı. Güzem Can Yayınları No: 28, İstanbul: 2013, s.21.

⁵ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, Beta Basım, İstanbul, 2002, s. 12.

⁶ Emin Ertürk, Uluslararası İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa, 1996, s. 18.

⁷ Adam Smith, Ulusların Zenginliği 1, (Çev. Saltoğlu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 15.

piyasalardan çekerek baskı yapmaması gerektiği görüşünü desteklemektedir. Çünkü Adam Smith'e göre bir bireyin kişisel olarak çalışması aslında ülkenin refahına hizmet etmesidir. Devletin elini piyasalardan çekmesiyle birlikte ekonomik düzeni sağlamak için "görünmez el" olarak adlandırılan fiyat mekanizması ortaya atılmıştır.⁸ Adam Smith'e göre, bir mala çok fazla talep olduğunda o malın fiyatı yükselir ancak o malın fiyatı yükseldiği için de talep azalır ve bu durum neticesinde o malın fiyatı düşer. Bu şekilde hiçbir müdahaleye gerek kalmadan piyasadaki ekonomik dengenin kendiliğinden sağlanmasına imkan verilir.

Yukarıda bahsedilen serbest dış ticaret savunucusu olan Adam Smith, Mutlak Üstünlük Teorisini geliştirmiştir. Bu teorinin temelinde ise uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümü yatmaktadır.

Bu teoriye göre Adam Smith, bir ülkenin herhangi bir malda diğer ülkelere göre mutlak üstünlüğünün olacağını varsaymaktadır.⁹ Yani dünyadaki herhangi bir ülkenin bir malı dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha az maliyetle üretebileceğini savunmuştur. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse: A ülkesi 40 birim emek ile X malını 30 birim emekle Y malını üretirken B ülkesi X malını 30 birim emekle, Y malını ise 70 birim emekle üretebilmektedir. Bu örneğe göre iki ülkenin emek verimliliklerini karşılaştırdığımızda A ülkesi Y malını, B ülkesi ise X malını daha az girdiyle üretebilmektedir. Bu durumda yukarıda savunulan düşünceye göre; A ülkesi Y malının üretimine yoğunlaşarak Y malının üretiminde uzmanlaşmalıdır. Y malını ihraç, X malını ise ithal etmelidir. B ülkesi ise X malının üretiminde uzmanlaşarak X malını ihraç etmeli, Y malını ise ithal etmelidir. Bunun sonucunda ise her iki ülkede uluslararası ticaret yaparak ülkelerinin refah düzeylerine katkı sağlayacaktır.¹⁰

Adam Smith'in o zamanlarda serbest ticareti desteklemesinin bir diğer nedeni de İngiltere'nin sanayi devrimi ile birlikte ulusal çıkarlarını koruma çabasında olduğu düşüncesidir.¹¹

⁸ Seyidoğlu, s. 25.

⁹ Smith, Ulusların Zenginliği 1, s. 17.

¹⁰ Seyidoğlu, s. 27.

¹¹ Joan Robinson, İktisat Felsefesi, (Çev. Vural Savaş), Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul 1984.

Ancak Adam Smith'in bu teorisine göre, eğer bir ülke her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip ise iki malında üretimini gerçekleştirerek ihraç etsin, diğer ülke ise bu ürünlerin ithalatını sağlasın fikrini savunmuştur. Bu durumda ticaretten tek taraflı kazanç sağlandığı için bu teori temelde doğru olduğu halde eksiklerinden dolayı yetersiz kalmıştır.

1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'in geliştirmiş olduğu teoriye göre, dünyadaki her ülkenin mutlaka bir ürünün üretiminde karşılaştırıldığı ülkeye nazaran mutlak üstünlüğe sahip olması gerekmektedir. Fakat ülkeler bulundukları konum, bünyelerindeki iş gücü ve teknoloji açısından birbirlerinden farklı oldukları için herhangi bir ülkeye karşı mutlak üstünlük sahibi olamayabilirler. Bu durumda Adam Smith'e göre mutlak üstünlüğe sahip olamayan ülkelerin uluslararası ticarete herhangi bir ürünün üretiminde uzmanlaşmamaları ve sürekli ithalat yaparak diğer ülkelerden ihtiyaçlarını karşılamaları gerekmektedir. Ancak bu durum o ülkelerin gelişmesine engel olurken bir yandan da o ülkelerin dışa bağımlı bir hal almalarını sağlayan karmaşık bir durumdur.¹²

Adam Smith'in geliştirdiği mutlak üstünlük teorisinin yetersiz kalması sonucunda oluşturduğu karmaşık durumlardan yaklaşık kırk yıl sonra David Ricardo, 1817 yılında "On the Principles of Political Economy and Taxation " (Politik Ekonominin ve Vergilendirmenin İlkeleri) adlı eserinde uluslararası ticaretin temelini karşılaştırmalı üstünlüklere göre değerlendirmiştir. David Ricardo'nun geliştirdiği bu teori "Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi" (Theory of Comparative Advantage) olarak adlandırılmaktadır. Geliştirilen bu teoriye göre mutlak üstünlük teorisi, karşılaştırmalı üstünlük teorisinin kapsadığı bir konudur.¹³

Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre bir ülke, karşılarındaki diğer bir ülkeye kıyasla ürettiği mallarda mutlak üstünlüğe ya da mutlak dezavantaja sahip olabilir. Bu durumda mutlak üstünlüğe sahip olan ülkenin söz konusu ürünlerden, hangisinde daha fazla avantajlı duruma sahipse o ürünün üretimine uzmanlaşması ve diğer ürünün üretimi için kaynaklarını tüketmemesi gerektiği savunulmaktadır. Bu yüzden daha az girdi ile diğer

¹² Husted, Melvin, s.49.

¹³ Seyidoğlu, s. 28.

ürünlere kıyasla düşük maliyetle üretebildiği ürünlerin üretimine yoğunlaşarak bu ürünü ihraç etmeli, diğer ürünü ise ithal etmelidir.¹⁴

Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse; X ülkesi A malını 30 birim, B malını 60 birim emekle üretebilirken, Y ülkesi A malını 90 birim emekle, B malını ise 80 birim emekle üretebilmektedir. Bu örneğe baktığımızda X ülkesi her iki ürünün üretiminde de mutlak üstünlüğe sahiptir. Fakat her iki malda da üstünlük düzeyi aynı değildir, A malının üretimindeki etkinlik düzeyi 3 kat iken B malındaki etkinlik düzeyi yaklaşık 1,3 kattır. Bu durumlar sonucunda her iki ülkeninde ticaretten kazanç sağlaması için X ülkesi A malının üretiminde uzmanlaşarak A malını ihraç edip B malını ithal etmelidir. Mutlak dezavantaja sahip olan Y ülkesi ise B malının üretiminde uzmanlaşmalıdır. Ayrıca B malını ihraç edip, A malını ithal etmelidir.¹⁵

Örnekte de görüldüğü üzere, David Ricardo'nun teorisinin uygulanabilmesi için iki ülkenin yurtiçi maliyetlerinin birbirlerinden farklı olması ve bir malın diğerine göre göreceli olarak daha ucuz üretilmesi gerekmektedir. Bu sayede de mutlak dezavantaja sahip olan ülkede mutlak avantaja sahip olan ülke gibi uluslararası iş bölümünde yerini alarak ekonomik refahını arttırmak için gelişmeye çalışmalıdır.

Ancak Ricardo'nun geliştirmiş olduğu bu teorinin eksikleri;

- Durağan olmasından dolayı zaman içerisinde değişebilecek durumları göz ardı etmesi,
- Tek üretim faktörünü emek olarak kabul etmesi ve emeğinde sadece ülke içinde tam hareketliliğinin olduğunu ileri sürüp ülkeler arası geçiş sağlanabileceğini yok sayması,
- Sadece arz yönlü bir bakış açısıyla hareket edip talep miktarını ihmal etmesi dış ticaret hacminin sadece üretim miktarına bağlaması,
- Üretimin tüm aşamalarının tek bir ülkede yapıldığını düşünmek günümüzde gelişen küresel ticaret ağlarının yok saymasına neden olmuştur.

¹⁴ Seyidoğlu, s. 29.

¹⁵ Seyidoğlu, s. 29-30.

Bu teorinin yukarıda bahsedilen eksik ve yetersiz yönleri neoklasik teorilerin gelişmesine neden olmuştur.

1.3. Faktör Donatımı Teorisi

David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi dinamik olmayan, statik bir teoremdir. Yani bu teori hayatın en temel gerçeği olan zamanla değişim kavramını göz ardı etmektedir. Sabit maliyetlerle belli bir malın üretiminde uzmanlaşıp bu malı ihraç edip, diğer malı ise ithal mal olarak benimseyerek, ithal edilen bu malın ikamesinin üretimini minimum düzeye çekmek, zamanla değişen üretim faktörlerini görmemezlikten gelmektir. Oysa önemli olan bir malda uzmanlaşmak değildir, değişen üretim faktörleri ve gelişen teknolojilerle birlikte ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesidir.¹⁶

Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, bir ülke içerisindeki maliyetlerin emek verimliliğinden kaynaklandığı göz önüne alınırken, yurtdışında yapılan üretimlerde meydana gelen maliyet farklılıkları göz önüne alınmayarak uluslararası farklılık oluşturan etkenler üzerinde durulmamıştır.

Yirminci yüzyılın başlarında David Ricardo'dan yaklaşık olarak bir asır sonra ilk olarak, Eli Heckscher ve onun öğrencisi olan Berlin Ohlin, David Ricardo'nun geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler teorisindeki eksiğin üzerinde durmuştur ve "Faktör Donatımı Teorisi " geliştirilmiştir.¹⁷

Eli Heckscher ilk olarak 1919 yılından İngilizcesi " The Effect of Foreign Trade on The Distribution of Income " (Gelir Dağılımı Üzerinde Uluslararası Ticaretin Etkileri) olan bu makaleyi İsveç dilinde yayımlamıştır ve bu makalenin İngilizceye çevrilmesi yaklaşık otuz yılı almıştır bu yüzden üzerinde çok durulan bir yazı olmamıştır. Fakat ardından Berlin Ohlin 1924 yılında hocası Eli Heckscher'in üzerinde durduğu bu konuyu geliştirerek doktora tezinde geliştirmiştir ve 1933 yılında ise " Interregional and

¹⁶ Seyidoğlu, s. 32.

¹⁷ Seyidoğlu, s.82. Eli Heckscher, The Effect of Foreign Trade On The Distribution of Income, Ekonomisk Tidskrift, Vol.21. s. 1-32.

International Trade " (Bölgelerarası ve Uluslararası Ticaret) adlı kitabında Heckscher-Ohlin teorisini yayımlamıştır.

Heckscher-Ohlin teoremi göre, bir ülke hangi üretim faktörlerine sahipse o malın üretimine yoğunlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir. Yeteri kadar üretim faktörüne sahip olmadığı ürünleri ise üretmek yerine o ürünleri ithal etmelidir. Yani üretilen mallar arasında faktör yoğunlukları aynı olmadığı için farklı ülkelerdeki üretim faktörleri ve üretim teknolojileri arasında etkileşim sağlanarak karlı bir ticaret işlemi gerçekleştirilmiş olur.¹⁸

Heckscher-Ohlin teoreminde iki ülke, iki mal ve iki üretim faktörü söz konusudur. A ülkesi üretim faktörlerinden emek yoğun bir ülke olarak tarım ürünleri ürettiğini, B ülkesi ise sermaye yoğun bir ülke olarak sanayi ürünlerini ürettiğini varsayalım. Bu varsayıma göre, A ülkesi emek yoğun tarım ürünlerini daha düşük maliyetle üretirken B ülkesi de sermaye yoğun sanayi ürünlerini daha düşük maliyetle üretir. Bu durumda A ülkesi tarım ürünlerinde B ülkesi ise sanayi ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.¹⁹

Heckscher-Ohlin teoremi uygulamada çeşitli zorlukların meydana gelmesine neden olmuştur. İki faktörlü uygulamalar, uygulanan iki ayrı faktör üzerinden sonuçlar vermiştir ve endüstriler yaptığı iş ve materyal ihtiyacı üzerinden analiz edilebilmiştir, ancak sermaye, iş ve ihtiyaç duyulan materyaller olmak üzere üç faktörlü bir analiz imkanı sunmamıştır. Bir diğer zorluk ise iki ülkenin birbirleri arasındaki ticarete yapılan analizler haricinde üçüncü bir ülke söz konusu olduğunda teori sağlıklı sonuçlar vermemektedir.²⁰

Heckscher-Ohlin modelinden faktör donatımı teorisi dışında; "Faktör fiyatlarının eşitliği teoremi, Stolper-Samuelson teoremi, Rybczynski teoremi" olmak üzere üç tane daha teorem türetilmiştir.

¹⁸ Karluk, s.32-34.

¹⁹ Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz, Uluslararası İktisat Teori ve Uygulama, (Çev. Onur Özsoy), 10. Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara, 2017, s.85.

²⁰ Bella Balassa, Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development, Harvester Wheatsheaf, s.43.

1.3.1. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Bu teoriye göre ülkelerin birbirleriyle benzer teknoloji, mal ve faktörlere sahip olduğu varsayılmaktadır. Serbest ticaretin etkisi ile burada da iki ülke, iki ürün ve iki üretim faktöründen oluşan modelden faydalanılacaktır.²¹

Ticaretin olmadığı bir ortamda emek yoğun olan bir ülke üretimini tarım ürünlerine yoğunlaştırırken, sermaye yoğun bir ülke sanayi ürünlerinin üretimine yoğunlaşacaktır. Bu da faktörlerin nispi fiyatlarındaki farklılığın, malların nispi fiyatlarından daha fazla olacağı anlamına gelmektedir.²²

Bu teoriye göre serbest ticaretten ve uluslararası uzmanlaşmadan faydalanarak, malların nispi fiyatları eşitleninceye kadar ticaret yapılacaktır. Yani emek yoğun üretim yapan ülke yüksek emek-sermaye oranında mallar ihraç ederken, karşılığında düşük emek-sermaye oranı olan ürünü ithal edecektir. İhraç ettiği ürünün barındırdığı emek oranı yüksek, sermaye oranı düşük; ithal ettiği malın ise emek oranı az, sermaye oranı yüksek olduğu için faktör fiyatlarının eşitlemesi sağlanmıştır.²³

Örneğin; A ülkesinin emek yoğun, B ülkesinin de sermaye yoğun bir ülke olduğunu varsayalım; A ülkesi için emek yoğun ürünün fiyatı düşükken, kıt olan üretim faktörüyle üretilen ürünün fiyatı yüksektir. Bu yüzden A ülkesi emek yoğun üretime yoğunlaşır. Serbest ticarete başlayan A ülkesinin ürettiği emek yoğun ürüne olan talep arttıkça fiyatta artacaktır. Sermaye yoğun üretim yapan B ülkesi içinde başlangıçta aynı durum geçerlidir. Fakat zaman içerisinde ürüne artan taleple birlikte sermaye fiyatları da artacak ve sermayedeki bu artış üretilen ürüne de yansıyacaktır. Sürecin sonunda A ülkesinde emek fiyatı, B ülkesinde ise sermaye fiyatları artar. Faktör fiyat oranı ise A ülkesinde yukarı doğru meylederken, B ülkesinde aşağı doğru meyletmektedir. Mal fiyat oranları da dolayısıyla A ülkesi için yukarı seyrederken, B ülkesi için aşağı yöne seyretmektedir.

Özetlersek; bu teorem uluslararası ticaret sayesinde ülkeler arası faktör fiyatları ile mal fiyatlarının oranlarını birbirine eşitlemektedir.

²¹ Seyidoğlu, s. 90.

²² Krugman, Obstfeld, Melitz, s.102.

²³ Krugman, Obstfeld, Melitz, s.102-103.

1.3.2. Stolper-Samuelson Teoremi

İkinci dünya savaşı esnasında 1941 yılında Amerikalı iktisatçı Stolper ve Samuelson yayınladıkları makalede faktör donatımı teorisine dayanarak, gelir dağılımı teorisini ortaya koymuştur.²⁴

Stolper-Samuelson teoremine göre, uluslararası ticaret başladığı taktirde, ülkede bol olan üretim faktörünün fiyatının artacağı, kıt olan üretim faktörünün fiyatının ise düşeceği ortaya konulmuştur. Bu da bol olan faktörün ülkenin reel gelirini artırırken, kıt olan üretim faktörünün reel gelirinin azaltmasına neden olmaktadır.²⁵

1.3.3. Rybczynski Teoremi

Tam çalışma koşulları içerisinde ticaret hadleri sabitken, iki mal ve iki üretim faktörünün söz konusu olduğu bir ortamda, ülkede bol olan üretim faktörünün arzı artırılarak, o faktör yoğun bir şekilde kullanılır ve o malın üretimi artar, ayrıca arzı sabit kalan veya bu süre zarfında azalan faktörün üretimi ise azalır.²⁶

1.4. Ticaret Modellerinin Testi ve Yeni Teoremler

1.4.1. Leontief Paradoksu

Matematiksel bir yapıya sahip olan Heckscher-Ohlin modelinin açıklanması mantıklı bir yapıya dayanmaktadır. Ayrıca ülkelerin faktör donatımı ve ürün teknolojilerini dış ticaretle bağlaştıran anlaşılır bir özelliğe sahip olmasının yanı sıra test etmek için hipotez kurmaya da yardımcı olmaktadır. Ancak faktör donatım teorisi, malları faktör bileşimlerine ayrılmak için uygun bir yöntem bulunamadığından uzun bir süre test edilememiştir. Her işlenmiş ürün üretiminde, doğrudan kullanılan emek ve sermaye faktörlerine ilaveten ara malda kullanılmaktadır ve bu ara mallarda farklı bir emek ve sermaye birleşiminden oluşmaktadır. Bu yüzden bir ürünün faktör donatımlarını

²⁴ Wolfgang Stolper, Paul Samuelson, Protection and Real Wages, Review of Economic Studies, 1941, s.140-176.

²⁵ Nazım Öztürk, Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, 1. Baskı, Ankara, Roma Yayınları, 2005, s.15.

²⁶ Seyidoğlu, s. 127.

belirlemek için o ürünün üretiminde kullanılan emek ve sermaye miktarını bilmek yeterli olmamaktadır.²⁷

1930 yılında Wassily Leontief, endüstriler arası bağlantıları ölçme amacıyla "input-output" (girdi-çıkı) tablosu olarak adlandırılan tekniği oluşturmuştur. Leontief bu testi 1947 yılında Amerikan ekonomisinin verileri ve o yılın dış ticaret verilerine göre yapmıştır. ABD'nin tüm dış dünya ile olan ticaretini ele alarak, ihracatı ve ithalatı aynı olan malların, hem ihracatında hem de ithal ikameci mallarında emek sermaye miktarlarını hesaplamakta kullanmıştır.²⁸

Hesaplamalar sonucunda ise, dünyanın en zengin sermaye stoklarına sahip ülkelerden biri olan ABD'nin emek-yoğun malları ihraç edip, sermaye-yoğun malları ise ithal ettiği gözlenmektedir.²⁹

Heckscher-Ohlin teoremine göre bu sonucun tam tersi bir sonuç elde edilmesi gerekmektedir. Leontief bu çelişkiyi, Amerikalıların yöneticilik, girişimcilik, üretim, organizasyon ve eğitim gibi alanlarda önde geldikleri ve kendilerini sürekli olarak geliştirdikleri için, diğer ülkedeki işçilerle aynı araçlarla çalışsalar bile onlara kıyasla daha yüksek verim elde edeceklerini belirterek açıklamaktadır. Yani Amerikan işçisinin bir yılının diğer işçilerin üç yılına bedel olduğu ifade edilmektedir.³⁰

1947 yılı savaş yılına denk geldiği için Leontief Paradoksu ciddi bir şekilde eleştirilmiştir, bunun üzerine 1951 yılının verilerinde faydalanarak yeni bir input-output tablosu oluşturulmuştur. Bu yapılan araştırma neticesinde Amerika'nın ithalatındaki yüksek sermaye yoğunluğu biraz azalmıştır, ancak çelişki ortadan kalkmamıştır.³¹

Başka bir eleştiriye göre, sermaye ve emek gibi iki faktörlü olan Leontief Paradoksunda doğal kaynakların göz ardı edildiği ileri sürülmüş ve üçüncü faktör ortaya atmıştır. Amerika'nın görece olarak doğal kaynaklarının emek ve sermayeye kıyasla fazla olduğunu düşünerek, sermaye yoğun olarak adlandırılan malların aslında doğal kaynak

²⁷ Seyidoğlu, s. 97.

²⁸ Husted, Melvin, s.99. Wassily Leontief, Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-Examined, *Economia Internazionale*, Vol.7, No.1, February 1954, s. 3-32.

²⁹ Seyidoğlu, s. 98.

³⁰ Seyidoğlu, s. 98. Husted, Melvin, s.96.

³¹ Seyidoğlu, s. 98. Wassily Leontief, Faktor Proportions and The Structure of American Trade: Futher Theoretical and Empirical Analysis, *Review of Economics and Statistics*, Vol. 41, May 1959, s. 246-407

yoğun mallar olduğunu ileri sürülmektedir. Aslında doğal kaynak yoğun ürünler; petrol ürünleri, maden, çelik, kömür ve mineraller gibi ürünlerdir ve bu ürünlerin üretiminde sermaye yoğun üretim teknikleri kullanılmaktadır. Esasen bu mallar gerçekte sermaye yoğun değil doğal kaynak yoğun mallar olabilirler, bu yüzden böyle bir ayırım yapılabilseydi, Amerika'nın sermaye yoğun değil, doğal kaynak yoğun malları ithal eden bir ülke olduğu sonucuna ulaşılabilirdi.³² Bu eleştiri sonucunda Robert Baldwin bir çalışma yaparak doğal kaynak yoğun ürünleri farklı bir faktör olarak ele almıştır. Sonucunda ise sermaye yoğun ürünlerin ithalatının azaldığını ancak sonucun yine aynı kaldığını ortaya çıkartmıştır.³³

1960'ların başında ise Willam Penfield Travis, Leontief Paradoksunun Amerika'nın uyguladığı tarifelerle açıklanabileceğini ileri sürmüştür. O dönemlerde Amerika emek yoğun ürünlere yaklaşık olarak %25 tarife uygularken, genellikle sermaye yoğun ürünlere düşük bir tarife uygulamaktadır. Travis, bu yüzden karşılaştırmalı üstünlükten uzak bir dış ticaret yapısının olduğunu ileri sürmektedir. Bu yorumlar doğru olmasına rağmen, bir sonuca varılamamaktadır. Çünkü Amerika'nın ithalatında tarifelerin olmadığı durumlarda ne olacağı sonucuna ulaşılammamaktadır.³⁴

Yukarda bahsedilen çalışmaların hiçbiri Leontief Çelişkisini tatmin edici bir şekilde açıklayamamıştır. Heckscher–Ohlin teoremi, sadece emek ve sermayeyi ele alıp doğa ve girişimci gibi dış ticaretin seyrini değiştiren faktörleri göz ardı etmesi, ülkeler arasındaki teknolojik farklılıkları hiçe sayılıp her ülkenin teknolojik yapısının aynı anda geliştiğinin varsayılması, eksik rekabet koşullarını ihmal etmesi dış ticarete meydana gelen durumları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu yüzden Heckscher-Ohlin teoremine olan inanç azalmış ve diğer ülkeler üzerinde de test edilmeye devam etmiştir. Bu çelişkiyi çözmek için yapılan çalışmaların her biri uluslararası ticareti farklı yönüyle ele alarak yeni dış ticaret teorilerinin oluşmasının temelini atmıştır.

³² Husted, Melvin, s.97.

³³ Seyidoğlu, s. 99. Robert E. Baldwin, Determinants of The Commodity Structure of The US Trade, American Economic Review 61, No. 1, March 1971, s.126-146.

³⁴ Husted, Melvin, s.97.

1.4.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Leontief Paradoksunun sonucunda ortaya çıkan tartışmalar, 1970'lerin başında uluslararası ticareti açıklamak için yeni teorilerin oluşumuna öncülük etmiştir. Farklı nitelikteki mallar ile gerçekleştirilen ticaretin açıklanması için, daha dar sınıflandırmalar oluşturulmuştur.

1.4.2.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Bu teoride; ülkeler ve mallar arasındaki sermaye ve emekten dolayı oluşan değişikliklere yoğunlaşmak yerine nitelikli ve niteliksiz işgücüne yoğunlaşarak analiz yapılmaktadır.

Bu teoriye göre, bilgisayar gibi mesleki veya nitelikli işgücü yoğunluğu gerektiren üretimler nitelikli işgücü açısından zengin olan ülkelerde gerçekleştirilmeli, niteliksiz işgücü gerektiren ürünlerin üretimi ise niteliksiz emek yoğun ülkeler tarafından gerçekleştirilmelidir düşüncesi savunulmuştur.³⁵

Niteliksiz emeği bol olan ülkeler genellikle tarım ürünleri üretimi yapan az gelişmiş ülkelerken, nitelikli emeği bol olan ülkeler ise sanayi üretimi yapan gelişmiş zengin ülkelerdir.³⁶

Heckscher-Ohlin modeli ile nitelikli işgücü teorisi arasında fikir olarak büyük benzerlikler mevcuttur. Nitelikli emeği yoğun olan mallar ile nitelikli sermaye yoğun ülkeler arasında ciddi benzerlikler vardır. Bu yüzden bazı iktisatçılar bu malların türetilmiş mallar olarak tek bir çatıda toplanması fikrini ileri sürmüşlerdir. Heckscher-Ohlin teoreminin bu yönde değiştirilmesi "neo-faktör donatımı" olarak adlandırılmaktadır.³⁷

Bu teoriden faydalanan Leontief Paradoksu için, farklı bir açıklama getirilmiştir. Amerika yüksek eğitilmiş işgücüne sahip olduğu için ihracatını genellikle nitelikli işgücü

³⁵ Husted, Melvin, s.102.

³⁶ World Bank, World Development Report, 1995, s. 58.

³⁷ Seyidoğlu, s. 102.

yoğun ürünler ile yüksek ücretli sektörlerden, ithalatı ise niteliksiz işgücü yoğun düşük ücretli sektörlerden yapıldığı fikri ileri sürülmüştür.³⁸

1.4.2.2. Teknoloji Açığı Teorisi

1961 yılında Posner tarafından ortaya çıkarılmış bir teoridir.³⁹ Malın üretimini ilk yapan ülke ile başkaları tarafından taklit edilmesi arasında gecikme süreci üzerinde durulduğu için "Gecikmeli Taklit Hipotezi" olarak da adlandırılmaktadır. Gelişmiş ülkeler genellikle sanayileşmiş firmalar sayesinde ticaretlerinin büyük bir bölümünü ürettikleri yeni mallar ile gerçekleştirirler. Yeni bir ürün üreten firma piyasanın monopolcüsü olur ve bu buluşlar patent ve fikri mülkiyet hakları ile korunmaktadır.⁴⁰

Teknoloji açığı teorisine göre, gelişmiş ülkeler tarafından üretilen yeni bir malın ilk ihracatçısı ilk üretenlerdir. Ancak zaman içerisinde bu malın aynısını ya da ikamesini üretebilmek için diğer ülkeler de ilgili teknolojiyi elde ederler. Bu teknoloji genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler tarafından elde edilmektedir. Söz konusu ülkeler de sahip oldukları doğal kaynakları ya da ucuz işgücü nedeniyle malın ilk ihracatçılarından daha ucuza üretim yapma fırsatını elde ederek, ihracatçı konuma gelirler. Malın ilk üreticileri ise bu ürünlerin üretiminde meydana gelen maliyet farklılıklarından ötürü bu ürünü dışardan ithal ederler.⁴¹

Amerika, AB ülkeleri ve Japonya gibi gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelere baktığımızda genellikle üretim teknolojisini geliştirdiklerini fakat belirli bir süre sonra az gelişmiş ülkelerin bu teknolojiyi kullandıkları görülmektedir.⁴²

³⁸ Husted, Melvin, s.102.

³⁹ Micheal V. Posner, International Trade and Technical Change, Oxford Economic Papers, 1991, Cilt,13, Sayı,3, s. 323-341.

⁴⁰ Seyidoğlu, s.102.

⁴¹ Seyidoğlu, s. 102.

⁴² Seyidoğlu, s. 103.

1.4.2.3. Ürün Dönemleri Teorisi

1966 yılında Raymon Vernon tarafından geliştirilen ürün dönemleri teorisi, neredeyse tüm imalat sanayi ürünlerini üreten ülkelerin zaman içerisinde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğün diğer ülkelere geçeceğini ileri sürmüştür. Bunun nedeni ise bir malın ürün yaşam döneminden geçmesidir.⁴³

Genellikle gelişmiş ülkeler yeni teknoloji ve yeni malların gelişmesinde öncülük etmesinin nedeni nitelikli işgücüne sahip olmaları ve Ar-Ge'ye yaptıkları yüksek yatırımlardır.

Ürün dönemleri teorisi beş aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamasında üretimle alakalı sorunlar çözümlenir ve küçük çapta bir üretim yapılmaya başlanır. Üretilen mallar ilk olarak iç piyasaya sunulur ve malı daha ileri düzeye götürmek için geri bildirimler toplanır. İkinci aşamada, üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır, bu aşamada üretim hala tek elden yapılmaktadır. Üçüncü aşamada ise malın nitelikleri, üreticileri ve tüketicileri iyice belirlenmiş, ihracat sürekli olarak artış göstermiş ve diğer ülkeler ürünün ikamesini üretmeye başlamıştır. Dördüncü aşamada, ilk üretimi yapan ülke artık sabit maliyetlerden kurtulmak için teknolojisini, işgücü ücretlerinin düşük olduğu emek yoğun ülkelere satar. Bu esnada ilk üretici ihracatını minimum düzeye çekerken, taklitçi ülkenin ihracatı artış göstermektedir. Beşinci aşamada ise ilk üretimi yapan ülke kendi ülkesinde üretim yapmayı tamamen bırakır ve ürünü taklitçi ülkelere ithal ederek ürün dönemlerini tamamlar.⁴⁴

Ürün dönemleri teorisi yukarıda da bahsedildiği gibi bir ürünün meydana getirildiği süre ve daha sonraki zaman dilimi içerisinde tüketici ve üreticinin o mala alışması sonucunda, o malın standart hale gelmesidir. Bu teorelin karşılaştırmalı üstünlükler ile ilişkisi şu şekilde açıklayabilir. İlk aşamada ürünü ilk üreten ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, ilerleyen aşamalarda bu mal daha düşük maliyetle üretim yapan yani imalatla maliyet avantajı olan ülkeye geçmektedir.⁴⁵

⁴³ Raymond Vernon, International Investment and International Trade in The Product Cycle, Quarterly Journal of Economics, May 1966, s. 190-204.

⁴⁴ Seyidoğlu, s. 103-104.

⁴⁵ Husted, Melvin, s.102-103.

Leontief Paradoksuna göre bu teoriyi ele alacak olursak yeni ürün üreten ilk icatçı ülke olan Amerika ilk aşamada karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır ayrıca ürünün standartlaşma sürecinde emek yoğun üretim yapması da mümkündür. Bu durumda ABD'nin ihracatı emek yoğunudur. Fakat ilerleyen aşamalarda ürünün özellikleri belirlendiği için yüksek teknolojiler kullanılmaya başlanmış ve o süreçte daha düşük maliyetle üretim yapan taklitçi ülkelerin üretimi ivme kazanmıştır. Bunun sonucunda da ABD sermaye yoğun ürünler ithal etme eğilimine girmiştir.⁴⁶.

1.4.2.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

1961 yılında Brunstam Linder'in geliştirmiş olduğu tercihlerde benzerlik teorisi, farklılaştırılmış mamul malları üzerinde durarak ticaretin yönünü üreticilerin değil tüketicilerin belirleyeceğini fikrini ileri sürmektedir. ⁴⁷ Bu teorinin bir diğer adı da taleplerin örtüşmesi olarak sunulmaktadır.

Ülkeler üretim yaparken maliyetler üzerinde durmak yerine, o ülkelerde ki kişilerin zevk ve tercihlerini göz önüne almalıdır. Fakat her tüketici aynı değildir ve farklı istekleri mevcuttur. Bu yüzden uluslararası ticaret sayesinde farklı ürünler elde edilir ve tüketicilere geniş bir portföy sunulur.

Bir ülkedeki mal çeşitliği, o ülkenin kişi başı GSYİH'sını yani yaşam standartlarını ifade etmektedir. Ayrıca benzer yaşam standartlarına sahip olan ülkeler benzer ürünleri tüketirler. Bu yüzden ekonomik refahı yüksek olan zengin ülkeler kendi aralarında, fakir ülkelerde kendi aralarında ticari faaliyet gerçekleştirmektedirler.

Heckscher-Ohlin modeli standart malların ticaretine dayandığı için faktör donanımları birbirinden farklı olan yani homojen olmayan malların ticareti kesin olarak tezatlık meydana getirmektedir. Ancak hammadde ve tarım ürünlerinin ticareti Heckscher-Ohlin modeli ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Heckscher-Ohlin teoremi mamul mallarının ticaretini reddettiği için Leontief Paradoksu ile açıklanamamıştır.⁴⁸

⁴⁶ Husted, Melvin, s.102-103.

⁴⁷ Husted, Melvin, s.104. Staffan Burenstam Linder, An Essay on Trade and Transformation, 1961.

⁴⁸ Husted, Melvin, s.104.

1.4.2.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ülkelerde üretim yapılırken genellikle sabit verimlilikten söz edilmektedir. Ancak bazı malların üretimi genellikle üretim hacmine bağlıdır, eğer bir ülkenin üretim miktarı artıyorsa hacmi genişler ve maliyetler azalır. Ölçek ekonomileri teorisine göre, ülkeler her açıdan aynı konuma sahip olsalar bile birbirleri ile kazançlı bir ticaret gerçekleştirebilirler. Bu durumun Heckscher-Ohlin teoremi ile açıklanması mümkün değildir. Bu özelliği ile ölçek ekonomileri teoremi dış ticarete çok önemli bir rol oynamaktadır. Bunun sebebi ise aslında nispeten daha küçük firmaların kendilerine rakip olan büyük firmalara karşı zayıf olmalarıdır. Neticede ölçek ekonomilerine dahil olan ürünler hacmi daha az olan küçük ölçekli birçok firma yerine, potansiyeli çok daha geniş olan birkaç büyük ölçekli firma tarafından piyasaya sürülmektedir. Söz konusu olan bu durumun büyük ölçekli firmalar açısından bir avantaja dönüşüp dönüşmediği içsel ya da dışsal ekonomik özellikleriyle doğrudan ilişkilidir.⁴⁹

İçsel ölçek ekonomileri de firmaların üretmiş oldukları ürün miktarı arttıkça maliyeti azalmaktadır. Ancak küçük bir fabrikada üretilen malların, büyük fabrikalarda üretilen aynı nitelikteki mallarla farklı maliyetlere sahip olmaları, küçük firmaların üretim esnasında gerçekleştirmiş oldukları maliyetin büyük firmalara kıyasla çok yüksek olduğunu göstermektedir. Bu yüzden içsel ölçek ekonomileri, seri üretim teknolojilerinin etkin bir şekilde kullanılması ve işgücü üzerinde uzmanlaşarak yoğunlaşmalarının bir neticesidir.⁵⁰

Dışsal ölçek ekonomileri, firmaların üretim yaptıkları miktar artıp hacmi genişleyince, ortalama maliyetin düşeceğinden söz etmektedir. Bu ekonomiler, üretim yapılan alanda vasıflı emek arzı oluşturmaya veya girdilerin rahatlıkla temin edilebilmesi ve etkin kaynakların oluşmasına imkan hazırlayarak maliyetleri düşürmektedir.⁵¹

Ölçek ekonomileri, uluslararası ticarete ülkeler tarafından çok sayıda fakat az miktarlarda tüketilen ürünlerin her biri için ayrı ayrı yoğunlaşmak yerine, avantaja sahip olduğu birkaç ürünün üretiminde uzmanlaşmayı ve diğer ihtiyaç duyduğu malları ithal

⁴⁹ Seyidoğlu, s. 106-107.

⁵⁰ Cihan Dura, Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış, E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:16, 2000, s.11.

⁵¹ Seyidoğlu, s.107.

etmeyi hedeflemektedir. Bu sayede tüketicilerin isteklerine yönelik geniş yelpazede ürün çeşitleri sunulur ve tüketici istediklerine uygun ürünleri satın alarak refahın artmasına neden olurken, maliyetleri de önemli ölçüde düşer ve karlı bir ticaret ortamı meydana gelir.⁵²

1.4.2.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Uluslararası ticaretin temelini malların farklılıkları oluşturmaktadır. Aynı malı üreten ülkeler bile kendi içlerinde farklılık göstermektedir. Standart dış ticaret teorileri ve Heckscher-Ohlin teoreminde ticarete konu olan mallar türdeş olarak kabul edildiği için aynı malın hem ihraç hem de ithal edilemeyeceğinden söz edilmektedir. Ancak bu durum reelde özellikle sanayi ürünlerinde pekte geçerli değildir. Çünkü üretilen malların şekilleri, nitelikleri, kullanışları veya markaları farklılık göstermektedir. Bu da tüketicide farklı bir algının oluşmasına neden olmaktadır.⁵³

Uluslararası ticarete birbirinden farklı olan mallar ve endüstriler arasında gerçekleşen ihraç ve ithal işlemlerine endüstriler-arası ticaret denilmektedir.⁵⁴ Ancak günümüzde aynı endüstri grubu ve aynı mal grubunda yer alan, özellik olarak farklılaşmış mallar ihraç ve ithal edilmektedir, bu ise endüstri-içi ticaret olarak adlandırılmaktadır. Almanya'nın Mercedes üretimi yapıp ihracat işlemlerini gerçekleştirmesine rağmen, Japonya'dan Toyota marka araç ithal etmesi bunun bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵

Monopolcü rekabet teorisi, endüstri içi ticareti diğer bir adıyla sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticareti ölçek ekonomiler ile açıklamaya çalışmaktadır. Firmalar verimlilik ve maliyet açısından ölçek ekonomilerine uygun bir şekilde çalışmak zorunda olmalarından ötürü, monopolcü rekabet piyasalarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Birbirinden farklılaştırılmış ürünleri piyasaya sunan çokça firmanın bulunması da bunun bariz bir örneğidir. Zaten ölçek ekonomilerden yararlanma düşüncesi farklı çeşit mal üretmektense sadece birkaç tür üzerinde üretim yapılmasını zorunlu kılar. Temelde bunun sebebi, çok çeşitli malların birbirleri yerine elde edilebiliyor olması ve

⁵² Seyidoğlu, s.107-108.

⁵³ Seyidoğlu, s.108-109.

⁵⁴ Paul Krugman, New Theories of Trade Among Industrial Countries, The American Economic Review, Cilt.73, Sayı.2, May 1983, s.343-344.

⁵⁵ Seyidoğlu, s.109.

uluslararası rekabet sebebiyle giderlerini azaltma çabasıdır. Çünkü üretimde az sayıda model üzerine yoğunlaşınca uzmanlaşma yönünde ilerleme kat edilebilmektedir. Aynı ürün üzerinde defalarca üretim yapmak üretim sürecine hakimiyet getireceği gibi üretim esnasında daha etkin makine ve alet kullanımı avantajını da sağlamaktadır. Üretim hacminin bu tecrübe ve süreç neticesinde genişlemesiyle, ölçek ekonomilerinden daha iyi yararlanılmaktadır. Ülke bazında uzmanlık eseri olan mal ve modeller temel ihracat kalemi haline gelirken, farklı tür veya tipte üretilmeyen modeller farklı ülkelerden ithal edilebilmektedir.⁵⁶

1.4.2.7. Kuzey Güney Teorisi

Paul Krugman 1979 yılında geliştirdiği bu teoremden kuzey ve güney kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramlardan Kuzey gelişmiş ülkeleri ifade ederken, Güney ise gelişmekte olan ülkeleri ifade etmektedir. Ayrıca bu teoride eski ve yeni kavramları da sık kullanılmıştır. Güneyde bulunan ülkeler sadece eski malları üretebilirken, Kuzeyde bulunan ülkelerin ise hem eski hem de yeni malları üretebileceği fikri Krugman tarafından ileri sürülmüştür. Bunun nedeni ise Kuzeydeki ülkelerin teknolojik yeterlilik düzeyinin yüksek olmasıdır. Bu durumda yeni malları Kuzey ülkelerinin üretmesi, eski malları ise Güney ülkelerinin üretmesi gerekmektedir.⁵⁷

Krugman'a göre bu durumun olumlu etkisi ürün çeşitliliğinin artmasından dolayı dünya genelinde meydana gelecek olan tüketicilerin refahındaki artıştır, ancak bu durumun Güneydeki ülkeler üzerinde birde olumsuz etkisi vardır. Bu etki ise piyasaya yeni sürülen ve katma değeri yüksek olan işlenmiş ürünlerin fiyatının yüksek olmasından dolayı bu ürünü ithal eden Güney ülkelerin dış ticaret açığı vermesidir.⁵⁸

Belli bir süre sonra Kuzey ülkeleri yeni Ar-Ge çalışmaları yaparak yüksek teknolojiyi yeni ürünler geliştirirler. Bunun üzerine emek ücretlerinin Güney ülkelerinde Kuzey ülkelerine nazaran daha düşük olmasından dolayı en son ürettiği ürünün üretiminin Güney ülkelerinde gerçekleşmeye başlamasına izin verir ve bu üretimin gerçekleşmesi

⁵⁶ Dura, s. 12-13.

⁵⁷ Krugman, s.344-347.

⁵⁸ Aslan, s.88.

için Kuzeyden Güneye teknoloji akışı sağlanır. Bu durum Güney ülkelerinin de refahının artmasına neden olur.⁵⁹

Krugman aslında bu teoreminde Kuzey ve Güney ülkelerinin arasındaki çıkar çatışmasını incelemiştir ve bu çıkar ilişkisinin sorun oluşturmaması için Kuzey ülkelerinin sürekli olarak yeni mallar geliştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

1.4.2.8. Taşıma Gideri, Çevre Standartları ve Dış Ticaret

Uluslararası ticaret dinamikleri içerisinde yapılan çözümlemeler zarfında "Transportation Costs" yani taşıma maliyetleri çoğunlukla yer almamaktadır. Halbuki satışı yapılan bir malın üretici veya satıcıdan müşteriye ulaşması önemlidir, özellikle satıcı ve alıcı ülkelerin doğal sınırları yoksa ya da uzaksa ciddi bir maliyet arz etmektedir. Bilhassa uzak ülkeler ile yapılan ticarete taşıma maliyeti gerçekleşecek olan ticareti bloke edebilir. Bu giderler ticareti yapılması planlanan malın ücretini doğrudan etkilediği gibi üreticinin üretim yapacağı ya da yönetimin gerçekleştirileceği merkezin seçimi konusunda da etkili olur.⁶⁰

Taşıma giderleri aslen kendi içerisindeki tüm masrafların toplamıdır. Diğer bir deyişle taşıma giderleri yükleme boşaltma maliyetleri, navlun ve faiz gibi birçok giderin toplu halidir. Şayet o malın satılacağı ülkedeki fiyat ile üretilen ülkedeki fiyatı arasındaki fark taşıma giderlerinden küçük ise ticareti uygun olmayan mallar (Non-Traded Goods) sınıfına dahil edilirken, aksi durumda ise ticaret için uygun olan mallar (Traded Goods) sınıfına dahil edilir. Bu sebeple sayısız ticari kalemin dış ticaret piyasasında yer almamasındaki temel etken aslında taşıma giderleridir. Özellikle maddi değeri düşük ama ağırlık olarak yüksek hacimli ürünlerin taşıma maliyeti getirmesinden sebeple dış ticareti gerçekleştirilememektedir. Bu mallara örnek olarak kaldırım taşı veya hazır beton verilebilir. Aynı durum hizmet sektörü içinde geçerlidir. Klasik bir örnek olarak hiç kimse saç kesimi için çok daha ucuz olsa da farklı bir ile gitmez, çünkü aldığı hizmetten edeceği karın çok daha fazlasını yol masrafı yani taşıma maliyeti olarak verecektir. Buda bize

⁵⁹ Aslan, s.89.

⁶⁰ Seyidoğlu, s.110-111.

açıkça kanıtlıyor ki ticareti uygun olmayan malların ve hizmetlerin fiyatını ülke içi arz ve talep dengelerini belirlerken, ticareti uygun olan malların ve hizmetlerin fiyatları ise ülke dışı arz ve talepten açık bir şekilde etkilenir.⁶¹

Teknoloji, dünyadaki her alanı etkisi altına aldığı gibi ticarete uygun olmayan ürün sınıfındaki birçok mal ve hizmeti, ticarete uygun olan mal ve hizmetler sınıfına sokmayı başarmıştır. Soğuk zincir çözümleri ve dijital lojistik gibi teknoloji sayesinde ticareti kolaylaştıran faktörler ile çabuk bozulan gıda ürünleri artık ticarete uygun olan mal sınıfına dahil olmuştur. Bir diğer örnek ise Büyük transatlantik gemileridir. Bu gemiler sayesinde navlun ve yükleme masrafları ciddi ölçüde azalmış ve yine birçok ticareti uygun olmayan mal ticarete uygun hale gelmiştir.

Uluslararası ticaretin hacmini etkileyen en bariz etkenlerden birisi taşıma giderleridir. Standart varsayımlar ile tek fiyat kanunu gereği, farklı ülkelerde üretilen aynı ürünün fiyatının da aynı olması gerekmektedir. Ancak üretici firmanın ihracat esnasında maruz kaldığı taşıma giderini fiyata yansıttıklarında ihracatçı ve ithalatçı ülkeler arasında aynı mal için farklı fiyatların oluşması kaçınılmazdır. İthalatçı ülkede fiyatlar, ihracatçı firmanın ürüne taşıma giderlerini yansıtmaması sebebiyle genel olarak daha düşük seyredecektir. Bunun neticesi ise uluslararası ticaret hacmi azalmaktadır.

Taşıma giderleri bir diğer taraftan uluslararası ölçekte ticaret içerisinde hacmi ve fiyatları belirleyen önemli bir kıstas olması sebebiyle bazı endüstrilerin üretim merkezlerini ya da kuruluş yerlerini belirleme konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Bu açıdan kaynak yönelimli, piyasa yönelimli ve serbest ayaklı olmak üzere 3 tip endüstri vardır.⁶²

Kaynağa yönelimli endüstriler (Resource-Oriented Industries) adından da anlaşılacağı gibi, üretimi kaynağın olduğu yerde gerçekleşen endüstrilerdir. Esas amaç taşıma maliyetinden kurtulmak ve sadece piyasaya sürerken oluşan taşıma maliyetine katlanmaktır. Kaynakları ağır ama ürünü nispeten hafif olan sektörlerde uygulanan bir yöntemdir. Örnek olarak demir-çelik ya da şeker sanayi verilebilir. Müşterinin olduğu yere giden tüm hizmetlerde bu grup adı altında değerlendirilmektedir.

⁶¹ Seyidoğlu, s.111.

⁶² Seyidoğlu, s.112.

Piyasa yönelimli endüstriler (Market-Oriented Industries) ise kaynağa yönelimli endüstrilerin aksine kaynakları hafif ama ürünleri nispeten ağır olmasından ötürü üretim merkezini piyasaya yani tüketiciye yakın konumda olmalıdır. Temel hedef üretilen ağır ürünlerin taşıma maliyetlerinden tasarruf etmektir. Bu tarz endüstrilere örnek olarak otomobil montaj, ya da ürünlerinin konsantre hallerini sadece sulandırıp şişeleleyen Coca Cola gibi içecek endüstrileri verilebilmektedir.

Piyasaya da yönelse kaynağa da yönelse taşıma giderlerinden önemli bir birikim elde edemeyen endüstriler ise "Foot Loose Industries" yani serbest ayaklı endüstriler olarak nitelendirilmektedir. Tekstil endüstrisinin örnek olarak verilebileceği bu tarz sektörler iki stratejiden birini üretim hacmine ya da doğal sınırlarının uzaklığına göre karar verip uygulamaktadır.

Taşıma giderleri mevcut dış ticaret hacmi üzerinde önemli bir rol oynarken, "Border Trade" yani sınır ticareti gibi farklı bir ticaret çeşidinin oluşmasına da neden olmuştur. Sınırın iki tarafındaki insanların birbirleriyle ticaret yapmasındaki temel sebep tabi ki taşıma maliyetinden tasarruf sağlamaktır. Coğrafi konum olarak birbirine uzak ülkelerde bu maliyet artarken ticaret hacmi de aynı oranda düşmektedir. Mevcut taşıma masraflarının azalmasının sonucu sınır komşusu ülkelerde ticaret hacminin fazla olması "Gravity Theory" yani Çekim Teorisinin gelişiminde etkisi olmuştur. Bu teorelin tek kriteri coğrafi yakınlık değildir, gayri safi yurt içi hasıla gibi ekonomik büyüklüğü belli eden göstergelerde iki ülke arasındaki ticarete etkisidir.⁶³

Çevre standartları; üretim ve ticaret hacmini belirleyen yüksek kriterlerden birisidir. Fabrikalarda üretilen ürünlerin neticesinde ortaya çıkan atık sular arıtılmıyor ya da bacalara filtre takılmayıp kirli hava dışarıya veriliyorsa o zaman çevre standartlarına çok önem verilmemiş demektir. Bu standartları yerine getirmek ekstra maliyet oluşturduğu için, bu standartları sağlamayan bazı ülkelerin ticaret hacmi artmaktadır. Ancak bazı ülkeler ise kamu talepleri ya da hukuki sebeplerle çevresel standartlara uyulmadığı için kaçınılan maliyet, burada da ticaret hacminin düşmesine neden olmaktadır.⁶⁴

⁶³ Seyidoğlu, s.112.

⁶⁴ Seyidoğlu, s.112-113.

Birinci bölüm için kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; uluslararası ticaret teorileri 200 yılı aşkın süredir yaşamımızın içerisinde yer almaktadır. Bu teorilerin temelinde, uluslararası ticaretin karşılaştırmalı üstünlüklere göre gerçekleştirildiği ilkesi yatmaktadır. Bu da uluslararası ticarete katılan ülkelerin ticaretten kazanç sağlamalarına, refah düzeylerinin artmasına ve yaşam standartlarının yükselmesine neden olmaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler, iki ülkede üretilen iki ürünü emek verimliliği açısından ele almaktadır. Yani çalışan işgücünün kişi başına üretim miktarını kıyaslar ve üretim faktörlerinden sadece emeği temel alır. Heckscher-Ohlin teoreminde ise iki ülkenin iki ürünündeki karşılaştırmalı üstünlüğü emek ve sermaye yoğunluğuna göre değerlendirilmektir. Çünkü ülkeler emek ve sermaye yoğunluğu açısından birbirlerinden farklıdır. Bu yüzden emek yoğun ülkeler emek yoğun ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, sermaye yoğun ülkeler ise sermaye yoğun ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Özetlemek gerekirse genel olarak bu teoriler, ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerine göre değişiklik göstermektedir. Kimi ülke emek yoğun; hammadde, tarım ürünleri ve emek yoğun sanayi ürünlerini, kimi ülke ise sermaye yoğun; yüksek teknoloji gerektiren ürünleri, sermaye yoğun sanayi ürünleri üzerinde üretim yapmaktadır. Uluslararası ticarete konu olan bu malları üreten ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerinin üretiminde uzmanlaşmasını ve o ürünleri ihraç etmesini, diğer ürünleri ise ithal etmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Ancak klasik öğretilerin göz ardı ettiği önemli bir husus ise ürünler arasındaki kalite farklılıkları, taşıma giderleri, servis ve onarım tesislerinin varlığı gibi uluslararası ticaretin dokusu üzerinde önemli etkiye sahip olan çeşitli değişkenler olmasına rağmen, bu faktörlerin teorik tartışmalarda ihmal edilmesidir. Bu farklılaşma neticesinde ise uluslararası ticaretin hacmi çok daha ileri düzeylere ulaşmıştır. Dolayısıyla, karşılaştırmalı üstünlük kavramı içerisinde maliyet dışı değişkenleride (Non-Price Variables) barındırmaktadır.

2. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ

2.1. Küreselleşme Kavramı Ve Süreci

Küreselleşme 1980’lerde kullanılmaya başlanan, 1990’larda ise kullanımı artan bir kavramdır. Küreselleşme kavramı uluslararası birliğin ve bütünlüğün sağlandığı, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik bir süreç olarak ifade edilmektedir.

Küreselleşme kavramı ortaya çıktıktan sonra gelişimi üç ayrı dönemi kapsamaktadır. Küreselleşme süreci Birinci Küreselleşme Dalgası, İkinci Küreselleşme Dalgası ve Üçüncü Küreselleşme Dalgası başlıkları altında incelenmektedir.⁶⁵

Birinci küreselleşme dalgasının ekonomik temelinde değişim ve yayılma gerekçesi yatmaktadır. Bu dalga, batı ülkelerinde gelişen ticaretin ve üretim potansiyelini değerlendirebileceği uygun pazar arayışlarının sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu süreçte, denizcilikteki gelişmeler, telgrafın icadı ve tren yolundaki ilerlemeler Batı ülkelerinin ticari etkilerini yaymasında etkili olmuştur. Daha güvenli ve daha geniş pazarlara sahip olmak maksadıyla diğer ülkeler sınırlayıcı yasalar çıkartarak hukuki açıdan ticari güvenliğin oluşmasına neden olurken, belirli vergi politikaları aracılığıyla ticaretin gelişmesini sağlamıştır.⁶⁶ Bu süreçte rekabetin artması uzmanlaşmanın da doğmasına neden olmuştur.

Birinci küreselleşme dalgası döneminde sömürgecilik kavramı ortaya çıkmıştır. Batı’da artan üretim sonucunda ülkeler kendilerine ait olan sınırlara sığamamaya ve sınırlarını aşmaya başlamışlardır. Böylece hem ticaret kapasiteleri artmış hem de sanayi üretiminde karşılarına çıkan sorunlara çeşitli çözümler bulabilmişlerdir.⁶⁷

Birinci küreselleşme dalgası ve günümüzdeki küreselleşmeyi kıyasladığımızda ticaret, sermaye, iş gücü alanlarında hacim olarak farklılık olsa da yapı olarak benzerlikler olduğu ve teknolojik gelişmelerin daha minimal düzeyde olduğu öne sürülmüştür. Ancak birinci

⁶⁵ Oktay Uygun, Ulus üstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme, Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Meryem Koray, İstanbul, 2001, s. 151-178.

⁶⁶ Nazım Güvenç, Küreselleşme ve Türkiye, BDS Yayınları, İstanbul, 1998, s.119.

⁶⁷ Güvenç, s.119.

küreselleşme döneminde uluslararası finans piyasaları günümüze kıyasla daha küçük çaplı, Avrupa finans piyasasının ise daha ağırlıklı olduğu gözlenmektedir.⁶⁸

Birinci küreselleşme dalgası 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir fakat sonra sanayileşme ile birlikte ikinci küreselleşme dalgası başlamıştır. Uluslararası ticaretin artması, teknolojik gelişmelerle birlikte üretimde meydana gelen değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle artan üretim faaliyetleri için yeni ve geniş pazarlar bulma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte ulaşım ve iletişim ağlarının da gelişmesiyle birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ileri düzeye ulaşmıştır.

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla birlikte ikinci küreselleşme dalgası duraksamaya başlamıştır. Ardından 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşıyla birlikte küreselleşme süreci ciddi ölçüde sekteye uğratmış, ülkeler arası etkileşim azalmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arasında sermaye hareketleri sınırlı bir hale gelmiştir. ABD'nin önderlik ettiği, IMF, Dünya Bankası, GATT ve OECD gibi uluslararası kurumların uluslararası ticareti arttırmak ve yatırımları yoğunlaştırmak maksadıyla girişimlerde bulunduğu gözlenmektedir. Bu süreçte üçüncü küreselleşme dalgası başlamış bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 1940'ların ikinci yarısından sonra özellikle gelişmiş ülkeler teknolojik üstünlüğe sahip oldukları için rekabet avantajından faydalanarak gücü elinde tutmuştur. Ancak 1970 sonrasında Bretton Woods sisteminin sekteye uğramasının sonucunda sabit kur sistemi bırakılarak politika değişikliği yapılmıştır.⁶⁹

1970'lerin başından itibaren Batı ülkelerinin büyüme oranlarında ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Altın çağında aşırı üretimin meydana getirdiği kriz, uluslararası rekabetin artması ve sanayi yatırımlarına yapılan harcamaların finans piyasasına kayması sonucunda, küreselleşme yeniden hız kazanmıştır. 1980'lerde sermaye hareketleri hız kazanmaya başlamıştır, sanayi alanında ürün ve üretim teknolojisinde hızlı gelişmeler meydana gelmiştir. 1980'lerin sonlarına doğru özellikle Batı'da iletişim teknolojileri

⁶⁸ Aslan Nurdan, Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe, Şevket Tüylüoğlu (ed.), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Ankara, Ekin Kitabevi, 2005, s. 5-22.

⁶⁹ Nurdan Aslan, Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, s. 5-22.

önemli ölçüde gelişerek haberleşme uydusu, internet ve bilgisayar gibi buluşlar kullanılmaya başlanmış, bu buluşlar da sanayi alanında daha ileri düzeylere ulaşmaya ve rekabeti elinde tutmaya neden olmuştur. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler ise özelleştirme politikası güderek, dünyayı takip etmeyi hedeflemişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin izledikleri politikalar ve elde ettikleri gelişmeler, Batı'daki ülkelerle yakınlaşmalarına neden olmuştur. 1990'ların başında ise Sovyet Birliğinin dağılması ve Doğu Bloğunun yıkılmasıyla soğuk savaşlar ortadan kalkmış iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçiş, küreselleşmenin daha da hız kazanmasına neden olmuştur.⁷⁰

Üçüncü küreselleşme dönemi içerisinde gerçekleşen iletişim devrimi ulaşım da kayda değer gelişmelerin olmasına neden olmuştur. Ayrıca o dönemler içerisinde demiryolu ve denizyolu ulaşımının geliştirilmesini sağlayarak küresel bir altyapının oluşmasını sağlamıştır.⁷¹

2.1.1. Küreselleşme Sürecinde Ticaretin Liberalizasyonu ve Ticaret Anlaşmaları

Küreselleşmenin tetiklediği ticaretin serbestleşmesi ve gelişimi, 1947 yılında kurulan, gümrük tarife ve kotaları kaldırılarak uluslararası ticaretin evrensel tabana yayılmasını sağlamayı amaçlayan GATT yaklaşımıyla başlamış ve çeşitli iktisadi birlik hareketleriyle devam etmiştir. Coğrafi konumu itibarıyla sabit ve yakın ilişki içerisinde olmak isteyen ülkeler ekonomik faaliyetlerini serbestleştirmek için çeşitli gruplar oluşturmuştur. Bu bölgesel yaklaşım aslında küresel ölçekte bir çelişki değil tam aksine tamamlayıcı bir vazife üstlenmiştir. Bu durumda da ülkelerin çoğu, küresel ölçekte tarifelerine ve tarife dışı hareketlerine bir düzen gelmesi için WTO üyeliğine katılmışlardır.

Küreselleşme sadece ekonomik bir gelişim değildir ancak ekonomik anlamda; ticari liberalizasyon, mali liberalizasyon ve üretimde liberalizasyon olarak üç grupta incelenmektedir. Küresel ölçekte siyasi hareketlerden etkilenen uluslararası ticaret

⁷⁰ Erinç Yeldan, Neoliberal Küreselleşme ideolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, 2002, Sayı 7, s. 5-6.

⁷¹ Fulya Kıvılcım, Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi Cilt 5, No 1, 2013, s.223.

gelişimi, GATT, WTO ve Bretton Woods'un iki önemli kuruluşu IMF ve Dünya Bankası gibi birbirini tamamlayan örgütlenmeler sayesinde düzenlenebilmektedir.

2.1.1.1. Ticarete Liberalizasyon

2. Dünya Savaşı sona erene kadar ülkeler aşırı korumacı politikalar uygulayarak ticaretlerini sınırlamışlardır. Ancak savaşın sona ermesi ile birlikte yeni ekonomik iş birlikleri oluşmaya başlamıştır. İlk olarak 1947 yılında kabul edilen GATT anlaşması ile gümrük tarifeleri ve dünya ticareti düzenlenmiştir. Bu anlaşma 1994 yılında kurulan WTO sayesinde belirli bir yaptırım düzeyine ulaşmıştır.⁷²

Ayrıca ticaretin küreselleşmesi, iletişim ve haberleşme başta olmak üzere teknolojik gelişmeler tarafından doğrudan etkilenen bir alandır. Üretim ve taşıma maliyetlerinin düşmesi ve uluslararası pazar gelişimlerinin çok daha kolay bir şekilde izlenebilir olması ticaret hacimlerinin küresel bazda artmasına neden olmaktadır.

2.1.1.2. Mali Liberalizasyon

Uzun ve kısa vadede sermaye geçişlerinin önündeki kısıtlamaların kalkması, ülke içi piyasalar ile dış piyasaların entegre olmasının açık bir sonucudur. Sermayenin uluslararası dolaşımı teknolojik gelişmeler sayesinde artmış ve 1980 sonrasında mali liberalleşme ile birlikte tüm dünya tek bir piyasa haline dönüşmüştür.

2.1.1.3. Üretimde Liberalizasyon

Sınırların sadece ticaret için değil, aynı zamanda tesisleşme açısından da kalktığı gelişimdir. Yapısal değişim ve dönüşüm içerisinde üretim merkezlerinin üretim maliyetlerinin daha düşük olduğu bölgelerde tesisleşmenin maliyet açısından avantajlı olması sebebiyle üretimin kaydırılmasıdır. 1960'lı yıllarda başlayan çok uluslu işletmecilik, üretimde küreselleşmenin gelişmesine neden olmuştur.

Ticari liberalizasyon uluslararası ticarete kontrollerin ortadan kaldırılıp, serbest ticaret anlayışının benimsendiği süreçtir. Ancak geçmişte yaşanan krizlerden dolayı ülkeler gümrük vergisi ve tarifelerde çeşitli kısıtlamalar yaparak ithalatı engelleyip dış ticaret

⁷² Aslan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları, s.160.

açığı vermek istememektedirler. Bu durumun çözülebilmesi için içe kapalı bir ülke olmak bir çözüm değildir aksine ticari liberalizasyonun sağlanması ve ihracata yönlmesi gerekmektedir.⁷³ Bunların gerçekleşebilmesi için teknoloji, yatırım ve ticari faaliyetlere ülke kapılarının açık olması gerekmektedir.

Bu esnada evrensel olarak serbestleşen ticareti kontrol altında tutmak amacıyla gerektiğinde gümrük vergilerinin düşürülmesi, tarifelerin kaldırılması veya tarifelerin oluşturulması için GATT anlaşması yapılmıştır. IMF ve Dünya bankası da ithalatta kısıtlamaya gidilmesini önlemek amacıyla faaliyet göstermiştir. Uygulamada gelişmiş ülkeler kendi çıkarlarını korumaya çalıştığı için bazı güçlüklerde meydana gelmiş olsa da GATT'ın başlangıcında gelişmiş ülkelerin uygulandıkları koruma oranları yaklaşık olarak % 40-45 civarında seyrederken günümüzde bu oran yaklaşık olarak % 5-6 civarına indirilmiştir.⁷⁴

GATT anlaşmasını imzalayan ülkelerin uyması gereken ilkeler vardır, en çok kayırılan ülke kuralı bunlardan birisidir. Bu kural, iki ülke arasında bu anlaşma imzalandığı takdirde bu iki ülkeden biri başka bir ülkeye ticari anlamda bir avantaj sağladıysa anlaşma imzaladığı ülkeye de bu avantajı sağlamak zorundadır. Bu kural sayesinde iki yanlı ya da çok yanlı sözleşmeler serbestleşmiştir. Ayrıca GATT, haksız rekabetin meydana geldiği durumlarda ithalatçı ülkenin dampingine karşı anti-damping, sübvansiyonuna karşıda telefı edici vergiler getirebilmektedir.⁷⁵

1986-1994 yıllarını kapsayan Uruguay Görüşmelerinde GATT'ın daha kurumsal bir kimlik kazanması için Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması kararı alınmıştır. WTO'nun belirlediği tüm ilke ve kurallar, GATT'ın ilke ve kurallarına ilave şeklindedir.

WTO, geçici olmayan yasal taban ve yaptırım gücüne sahip olan bir yapıdır. Sanayi, tarım, tekstil ve hizmet sektörlerinin serbestleşmesini arttırmayı ve ticaret içerisinde ayrımcılığı kaldırmayı amaçlayan bir kuruluştur. WTO'da alınan kararlar sadece anlaşma

⁷³ Alkan Soyak, Cengiz Bahçekapılı, Economic Crises and IMF's Economic Policies: The Reflections on a Quarterly Publication of IMF and World Bank "Finance and Development, Munich Personal Repec Archive, 1998, s.6.

⁷⁴ İlhan Dağdelen, Liberalizasyon, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134, Ankara, 2004, s.18.

⁷⁵ Aslan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları, s.161-163.

yapılan ülkeyi değil, üye olan tüm ülkeleri kapsamaktadır. WTO'nun faaliyetlerini somut bir şekilde şöyle sıralayabiliriz;

- Örgüt kapsamına giren anlaşmaların uygulanmasını, yöntemini ve işleyişini sağlamak,
- Çok yanlı ticaret görüşmeleri için forum hazırlamak ve ticari serbestleşme için alan oluşturmak,
- Üye ülkeler için olası anlaşmazlıklara karşı arabuluculuk mekanizması kurmak ve bu anlaşmazlıkları hızlı ve etkili bir şekilde çözmek,
- Üye ülkelerin uluslararası ticaret politikalarını gözden geçirip değerlendirmek,
- IMF, Dünya Bankası ve bunlara bağlı kurum ve kuruluşlarla üye ülkeler arasında yakın ilişkiler kurmak,
- Özellikle gelişmekte olan ülkelere ve dönüşüm süreçlerinde uluslararası ticaret sisteminden faydalandırabilmektir.

1995 yılı itibarıyla WTO ile kabul edilip yürürlüğe giren üç anlaşma mevcuttur. Bunlardan birisi GATT₉₄'tür. Yukarıda da değinildiği gibi GATT, sadece sanayi mallarının serbestleşmesini ve korunmasını değil, aynı zamanda tarım mallarının da serbestleşmesini ve korunmasını amaçlamaktadır.⁷⁶

Bu anlaşmalardan bir diğeri ise GATS (General Agreement on Trade of Services) anlaşmasıdır. Bu anlaşma, hizmet ticaretinin serbestleşmesini ve uluslararası disiplini sağlayarak belirli bir çerçevede kalmasına olanak sağlamaktadır. Ancak hizmet ticaretinin belirli bir tanımı olmadığı için sınırları belirlemek güç olsa da üye ülkeler arasında bir ayrımcılık yapılmamaktadır.⁷⁷

1995 yılında yapılan bir diğer anlaşma ise TRIPS (Agreement on Trade Related Intellectual Property Rights)'dir. Bu anlaşma ile Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları koruma altına alınarak taklit ve kaçak mal üretimi ve ticareti engellenmektedir. Türkiye'nin de taraf olduğu TRIPS anlaşması fikri mülkiyet alanında yapılan en kapsamlı anlaşmalardan

⁷⁶ Aslan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları, s.166.

⁷⁷ Aslan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları, s.167.

biridir.⁷⁸ Bu anlaşma 2000 yılında yürürlüğe girerek, üye ülkelerin ulusal ve uluslararası ticaretteki fikri mülkiyet düzensizliğini aşmasına yardımcı olmuş ve ticaret için daha güvenilir bir ortam oluşturmuştur.

Ticaretteki kısıtlamaları minimum düzeye indirmeyi ve dış ticareti kolaylaştırmayı hedefleyen WTO'nun yaptığı birçok anlaşmadan biri de TRIMS'dir. Ticaretle bağlantılı Yatırım Tedbirlerine ilişkin bir Anlaşma olan TRIMS (Agreement on Trade-Related Investment Measures) temelde herhangi bir çok uluslu şirketin bir ülke içerisinde sorunsuz bir şekilde işletme ya da üretim merkezi kurabilmesinin teminatı niteliğindedir. Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri (TRIMS) Anlaşması, sanayileşmeyi artırma amacı taşıyan politik müdahaleleri sınırlamakta ve dolayısıyla da gelişmekte olan ülkelerin kendi ülkelerinde yatırım yapmalarını zorlaştırmaktadır. Kendi ülkesinde devlet desteğiyle yatırım yapmayı arzulayan yatırımcılar yüksek sermaye sahibi yabancı kuruluşların yüksek yatırım potansiyelleri altında ezilmektedir. TRIMS anlaşması, yoksul ve gelişmekte olan ekonomilerin katma değerli üretim yapması konusunda yardımcı olmadığı gibi, çok uluslu şirketlerin belli başlı ürün grupları için pazara yakın üretim gerçekleştirebilmesini sağlamıştır ve bunu hukuki altyapı ile güvenilir hale getirmiştir.

Doha Kalkınma Turu ise, Dünya çapında artan küresel ticareti daha kolay hale getirmek, ticari engelleri kaldırmak, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını çözmek amacıyla Kasım 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını merkeze alan toplantıda, Uruguay Round'da yapılan serbestleşmenin gelişmiş ülkelere pazar avantajı sağlarken gelişmekte olan ülkeler için bazı avantajlar sağlasa da özellikle üretim anlamında çok verimli sonuçlar doğurmadığı üzerinde durulmuştur. Bu konu günümüzde de tam anlamıyla bir netlik kazanamamıştır.

Doha Round'un en önemli başlığı tarımdır. Gelişmekte olan ülkelerin yapısını incelediğimizde genel olarak nüfusun belli bir kısmının kırsalda yaşaması, sahip oldukları üretim faktörlerinin emek yoğun olması ve sanayi üretimi gibi birikim ve teknolojik alt yapı gerektirmemesi sebebiyle tarım sektörü gelişmiştir. Bu sebeple toplantı kapsamında,

⁷⁸ Paul Civello, The TRIMS Agreement: A Failed Attempt at Investment Liberalization, Minnesota Uluslararası Hukuk Dergisi, 1999, s.97-101

gelişmiş ülkelerin tarım ürünleri için uyguladıkları tarifelerde indirimde gitmesi en büyük beklenti olmuştur.⁷⁹

Patentli ilaçların erişimi konusu da Doha Round'da ele alınan başka bir konu olmuştur. Türkiye hukuki olarak ilaçlar konusunda patent korumasından faydalanmaktadır ve bu imkan TRIPS ile beraber edinilmiştir. Türkiye de TRIPS'i kabul ettiğini taahhüt eden bir üye ülke olarak Doha Deklarasyonu çerçevesinde uyumlu ilerlemek durumundadır.⁸⁰

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA-Multilateral Investment Guarantee Agency) ise 1988 yılında yürürlüğe girmiş Dünya Bankası menşeli bir oluşumdur. Merkezi Washington' da olan ve 180'i aşkın ülkenin üye olduğu bu oluşumun temel amacı, herhangi bir üye ülkenin başka bir üye ülke içerisindeki yatırımlarını ticari olmayan risklere karşı yasal çerçeve içerisinde korumaktır. Sözleşme ihlali, döviz transferi ve iç savaş ya da kargaşa gibi devamında ekonomik istikrarı ve yapılan yatırımları tehdit eden olayların bir nevi garantisi konumundadır. Bir ülkeye yatırım yapmadan önce elverişli yatırım olanaklarını önceden sunması ve anlaşmazlık durumlarında üye ülkeler arasında müzakere ve tahkim imkanları sağlamasıyla kilit konuma sahiptir. Yatırımcıların kendi ülkeleri dışında yatırım yapmasının önüne geçebilecek risk faktörleri en çok gelişmekte olan ülkelere zarar vermektedir. Bu sebeple MIGA üye olan ülkeler için, ülkeler arası ticarete sigorta görevi görmektedir. Aynı zamanda doğrudan yatırımın hızlı ve güvenli akışındaki rolü sebebiyle ticaret serbestleşmesi için önemli bir konuma sahiptir. Kamulaştırma ve benzeri uygulamalara yönelik tedbirler ise konvansiyonun en önemli icraat alanlarından biridir. Yapılan yatırım, ev sahibi devlet tarafından usulsüz kamulaştırma riskine karşı korunup mevcut yatırımlara kredi sağlayan finans kurumlarının aksiyonları da garanti altına alınırken, devletlerin kendi ekonomisini düzenlemek maksadıyla yaptığı değişiklikler koruma dışı kalmaktadır. Özetle, vergi veya iş hukuku gibi alanlarda yatırımcıya ayrımcılık yapılması halleri dışında, tüm faaliyetler garanti kapsamı dışındadır.⁸¹

⁷⁹ Dünya Ticaret Örgütü Doha Kalkınma Gündemi Müzakerelerinde Son Durum Ve Geleceğe Dönük Beklentiler, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Çok Taraflı Ticari İlişkiler, Ekim 2010, s.1-5.

⁸⁰ Başak Bak, İlaçta Zorunlu Patent Lisansı, Ankara Barosu Dergisi, 2011, s. 108.

⁸¹ Alper Çağrı Yılmaz, MIGA Konvansiyonunun Uygulama Alanı ve Konvansiyon Kapsamındaki Uyuşmazlıklara İlişkin Çözüm Yöntemleri, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, 2018, s. 378-386.

Ev sahibi devlet ile yabancı yatırım yapmak isteyen devlet ya da şirket arasında ikili olarak yapılan ve ticari riskin koruması ile doğrudan ilişkili olan İkili Yatırım Anlaşması (Bilateral Investment Treaties - BIT) ise yabancı yatırımlara teşvik sağlayan bir anlaşmadır. FDI (Foreign Direct Investment) doğrudan yabancı yatırım amacıyla kullanılmaktadır. Türkiye, en son 11 Nisan 2019 tarihinde Batı Afrika'da yer alan Burkina Faso ülkesi ile yaptığı anlaşma gibi birçok ülke ile BIT imzalamıştır. Dünyada imzalanan BIT sayısı 2000'in üzerindedir.⁸² MIGA gibi adil olmayan muamele, kamulaştırmadan korunma, yatırım koruma ve güvenliği gibi bir dizi maddeden oluşan BIT sayesinde, ev sahibi devleti kendi mahkemelerinde dava etmek yerine Uluslararası Yatırım Çözüm Merkezi (ICSID) himayesinde uluslararası tahkime başvurulabilmektedir. Bir eleştiri olarak bu tarz anlaşmalar genelde yatırımcıyı koruma noktasında hareket etmesi sebebiyle işçi hakları, sosyal haklar, doğayı veya doğal kaynakları korumaya yönelik yükümlülükler konusunu çok hesaba almamaktadır. Bu sebeple yabancı yatırımcılar bu anlaşmalardan güç alarak yatırım yaptıkları devlette yaptıkları yatırımlar sonrasında oluşabilecek ve temini mümkün olmayan hasarlara karşı, yatırım yapılan devletin etkisiz kalmasına neden olmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse, günümüzde de olduğu gibi ticarete serbestleşmeyi Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF yönetmektedir. Bu yüzden bu kuruluşların yönetim şeklini daha iyi analiz edebilmemiz için Washington sözleşmesindeki kemer sıkma politikaları, özelleştirme ve piyasaların liberalleşmesi gibi uygulamada yer alan temel politikaların etkileri göz ardı edilmemelidir. Bu politikalar yeterli üretim faktörlerine sahip olmayan, gerekli yasal altyapısı bulunmayan ve rekabetçi piyasalar içerisinde kendi üretimini yapacak teknik bilgi, ekipman ve mali destek barındırmayan gelişmekte olan ülkeler üzerinde tahribata sebep olmaktadır. Bunun bir örneği, IMF'in özel sektördeki rekabetin gelişmesine hizmet etmekten ziyade tekel piyasaların oluşmasına ve o ülkedeki üreticinin büyümemesine sebep olmasıdır. IMF için öncelik uluslararası düzeyde piyasanın liberalleşmesi ve daha fazla pazarın oluşabilmesidir. Daha fazla pazar, üretimi kuvvetli olan yüksek sermaye sahibi ülkeler için daha fazla kar ve üretimde sürdürülebilirlik anlamı taşımaktadır. Bu kurumlar Türkiye'nin, Gümrük Birliği

⁸² <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>.

anlaşması çerçevesinde emek yoğun üretim odaklı bir ekonomiye geçmesinde doğrudan etkili olmuştur.

2.1.2. Dış Ticaretin Küreselleşmesi ve Türkiye - AB Gümrük Birliği

1980’li yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle iletişim ve bilişim alanlarında meydana gelen devrim niteliğindeki gelişmeler sayesinde yeni bir döneme girilmiştir. Rekabetin şiddetlendiği ve ticaretin denetim yoluyla düzenlenmeye çalışıldığı küreselleşme döneminin en büyük özelliği; paranın, malın, iş gücünün, sermayenin ve hizmetin uluslararası dolaşımında hızla artmasıdır. Türkiye ekonomisi de dış dünyada meydana gelen küreselleşme sürecinden kaçınılmaz bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Bu süreçte aktif rol almak isteyen ekonomiler de yeni döneme uyum sağlamak için değişim içerisine girmiş ve yeni politikalar oluşturmak zorunda kalmıştır. Ayrıca kurumsallaşma yaklaşımları sayesinde dış ekonomik ilişkilerde çeşitlenmeler meydana gelmiş ve karşılıklı etkileşimleri artmıştır.⁸³

Türkiye’de ticari liberalizasyon yaklaşık olarak 1980’de başlamıştır. İlk olarak döviz kuru politikaları üzerinde değişiklikler yapılarak TL’nin değeri dolar karşısında düşürülerek ihracata dayalı büyüme hedeflenmiştir. İhracata yönelik teşvik programı hazırlanarak sübvansiyonlar sağlanmış ve ihracata yönelik vergi iadeleri yapılmıştır. Türkiye’de serbest ticaret anlayışının gelişmesinde AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının rolü önem arz etmektedir.⁸⁴

Küreselleşme döneminde IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü dış ticareti yönlendiren örgütlerdir. Bu örgütlerle kurulan ilişkiler neticesinde Türkiye’nin Gümrük Birliğine üyeliği için adaylık ve adaylık sırasında yaşanan hazırlık aşaması, geçiş aşaması ve nihai aşama olarak üç şekilde oluşmaktadır. Gümrük birliği anlaşması uluslararası anlaşmaların yönünü belirlemesi sebebiyle Türkiye’nin dış ekonomik yapısı üzerinde önemli etkiye sahiptir.

İlk olarak 1963 yılında AET ile Ankara anlaşması adıyla bilinen bir ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Türkiye’nin istihdam ve kalkınmada ilerlemesi maksadıyla ekonomik

⁸³ Yakup Kepenek, Türkiye Ekonomisi, 31. Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2019, s.294-296.

⁸⁴ Dağdelen, s.37-38.

ilişkilerin aralıksız devam etmesi amaçlanmıştır. Sonrasında ise 1964-1970 yıllarını kapsayan gümrük birliğine hazırlık aşamasına geçilmiştir. Türkiye'nin hiçbir taahhüdü ve sorumluluğunun olmadığı bu hazırlık döneminde mali yardımlar yapılmış ve bunun yanı sıra geçici protokolle tarife kontenjanları açılarak fındık, tütün, kuru incir ve kuru üzüm için kotalar kaldırılmıştır. 1973 yılından 1995 yılına kadar devam edecek olan gelişme süreci, ilk olarak Türkiye'nin ticari anlamda Avrupa'ya yaklaşması amacıyla Katma Protokol imzalanmasıyla başlamıştır. Türkiye, ihracat ve ithalatta tüm vergilerin kaldırılması, ortak gümrük tarifesine geçiş, ortak tarım politikası ve sosyal güvenlik gibi birçok konuda taahhütte bulunmuştur. Sanayi malları protokole dahil edilirken tarım ürünleri dahil edilmemiştir.⁸⁵

22 yıllık geçiş döneminin ardından 1996 yılında GB anlaşmasını gerçekleştiren Türkiye, Avrupa Birliği tarafından uygulanan tüm rekabet politikalarına tamamen uymayı kabul etmiştir. Malların serbest dolaşımı, gümrük vergilerinin tamamen kaldırılması, teknik anlamda ihracat ve ithalat önündeki engellerin kaldırılması, ortak ticaret politikalarının benimsenmesi ve ortak gümrük tarifelerinin uygulanması, işlenmiş tarım ürünleri ithalatında uygulanacak sisteme ilişkin mevzuat, Türkiye'nin Ortak Tarım Politikasına uyumu gibi birçok konu artık Türkiye için yükümlülük haline gelmiştir.⁸⁶

Gümrük Birliği Anlaşması, uluslararası ticaret kriterleri başta olmak üzere yapısal ve siyasi birçok değişikliği meydana getirmiştir. Gümrük Birliği anlaşması; küresel rekabete girilmesiyle dış ticaretin artması ve üretilen malların çeşitli standartlarının anlaşma çerçevesinde uygulanma zorunluluğu olması ve bu zorunluluk sebebiyle de üretilen malların kalitelerinde artış sağlanması gibi pozitif etkilerinin yanı sıra sanayileşmede umulan büyüme oranlarına ulaşamaması ve ekonomik olarak dışa bağımlılıkla beraber dış ticaret açığı sorununun meydana gelmesi gibi çeşitli olumsuzlukların da sebebi olmuştur. Günümüzde de AB'nin kuralları serbest ticareti korur niteliktedir. Türkiye, serbest ticarete rekabet politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'da uzun süredir beklenen değişiklikler yapılmış ve rekabetin

⁸⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye- Avrupa Birliği ilişkileri Özel ihtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2000, s.7-8.

⁸⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye- Avrupa Birliği ilişkileri Özel ihtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2000, s.13.

bozulmasını önlemek amacıyla devlet desteğinin sadece sınırlı miktarda verilmesine karar verilmiştir.⁸⁷

1996 yılından itibaren yapılan değerlendirmelerde GB, Türkiye'nin dış dengesini bozan ve iç pazarlarda yıkıcı etkilere yol açan bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Çünkü AB ile uyguladığımız ortak gümrük birliği politikalarından dolayı Türkiye sanayi ürünleri açısından liberalleşmiştir, bu da Türkiye'nin dış ticaret açığı sorunun çözülmemesinin bir neden olmaktadır.

2.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye

Küreselleşme ekonomik anlamda; ülke ekonomilerinin tek bir pazarda toplanmasını, ülkeler arası mal, sermaye ve emek gibi girdilerin akışının kolaylıkla gerçekleşip, tarifelerin, kotaların ve kısıtlamalarının minimum düzeye inmesini ifade etmektedir. Bu tanım doğrultusunda Türkiye'de meydana gelen değişiklikler aşağıda incelenecektir.

2.2.1. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Tarım

Türkiye’de tarım sektörü küreselleşmenin getirdiği neredeyse tüm değişimlerden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. 1980 öncesi dönemlerde devletten önemli destek gören tarım sektörü, dış ticaretteki rekabetten de korunmaktaydı. Fakat 1980 sonrasında ticaretin serbestleşmesi tarım için yapılan devlet desteklerinin azalmasına neden olmuş ve o zamana kadar desteklenen ürün sayısı 22 iken, 1980 sonrasında 9’a düştüğü tespit edilmiştir.⁸⁸ Ayrıca IMF ve Dünya Bankasının Türkiye üzerindeki etkisi de tarım ürünlerine verilen desteklerin azaltılmasına ve üretimde önemli düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte ithalatın serbestleşmesi ve faiz oranlarının artması Türkiye’nin iç ticaret yapısını kötü bir şekilde etkilemiştir. Küreselleşme öncesi kendi

⁸⁷ Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon Bilgilendirmesi, Türkiye Raporu, 2020, s.79.

⁸⁸ Oğuz Oyan, Tarımda IMF-DB Gözetiminde 2000’li Yıllar, Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim, Abuzer Pınar, Ahmet Haşim Köse, Nihat Falay (drl.), Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011, s.61-89.

kendine yetebilecek düzeyde olan Türkiye; et, süt, buğday ve türev ürünlerde ithalatçı konuma düşmüştür.⁸⁹

1990'lı yıllarda Gümrük Birliği'nin son aşamasına gelinmesi ile birlikte Ortak Tarım Politikaları Türkiye için şiddetli sarsıntılara neden olmuştur. 1996 yılında tarım ürünlerinin üretimi için dış açık verecek kadar ciddi miktarlarda hammadde ithal edilmesi ise işlem görmüş olan emek yoğun düşük katma değerli ürünlerin ihracatının arttığıının temel bir göstergesidir.⁹⁰

2000'li yıllarda ise tarım sektöründe yeniden düzenlemeler yapılmasına rağmen sektörün hızında herhangi bir ilerleme meydana gelmemiştir. Bu durum aynı zamanda tarım sektörünün sağladığı istihdamın da azalmasına neden olmaktadır.

Türkiye, dünya ekonomisi ile olan bütünleşmesini sağlamak amacıyla IMF ve Dünya Bankası gibi örgütlere 1947 yılında üye olmuştur. IMF, yaşanan finansal sıkıntılarda üye olan ülkelerle stand-by anlaşması yaparak, o ülkeye mali yardım desteği sağlamaktadır. IMF sunduğu stand-by anlaşması vasıtasıyla, destek karşılığında yardım alan ülkelerdeki finansal açık neticesinde bozulan sürdürülebilirliği rayına oturtmak amacıyla çeşitli reform paketlerini zorunlu kılmaktadır. Bu IMF'in tüm ekonomik istikrarı bozulmuş olan üye ülkelere uyguladığı bir nevi yaptırım politikasıdır.⁹¹

Türkiye ve IMF arasında 19 kez stand-by anlaşması gerçekleştirilmiştir. 1999 yılında 17. si imzalanan bu anlaşma tarım politikaları üzerinde önemli değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Ayrıca o dönemler içerisinde Dünya Bankası ile yapılan "Tarım Reformu Uygulama Proje Anlaşması" (TRUP) tarımda ciddi değişikliklerin meydana gelmesinin bir diğer sebebidir ve tarım sektörünün dünya pazarına göre yeniden şekillenmesini sağlamıştır.⁹²

Yapılan bu anlaşmalar çerçevesinde DB'nin yaklaşık 600 milyon dolarlık bir ekonomik yardımı söz konusudur. Bu yardımla birlikte tarım reformu zarfında uygulanan

⁸⁹ Gülten Kazgan, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 6. Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s.258.

⁹⁰ Oyan, 61-89.

⁹¹ Zeynep Erdiñ, Uluslararası Para Fonu-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.18, Ağustos 2007, s. 6.

⁹² <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=980&date 1key=2008-03-31>

taban fiyatları belirleme veya zirai ilaç, gübre ve mazot gibi çok çeşitli girdi yardımlarının yerine üretim politikalarından bağımsız bir şekilde gelir desteklerine yoğunlaşmak esas strateji olmuştur.⁹³

O dönemler içerisinde tütün ve fındık gibi devlet tarafından yardım verilen ürünleri üretmek yerine, üretildikten sonra stok fazlası oluşturmamaya talebi yüksek ve üretim esnasında devlet bütçesine ekstra bir maliyet getirmeyen devletten bağımsız ürünlerin üretimi hedeflenmiştir.⁹⁴

1999 ve 2000'lerin başında tarımsal faaliyetleri ve piyasada dolaşan girdilerin fiyatlarını ulusal piyasaya denk hale getirmek, IMF ve DB'nin üstlendikleri görevler arasında yer almaktadır. Bu durumlar neticesinde kamu yardımlarının neredeyse kesilmesinin bedeli tüketicilere ödetilirken bir yandan da ithalata karşı uygulanan korumacı politikalar meydana gelmiştir.

2001 ve 2007 yılları arasında doğrudan verilen tarım destekleri ve kaldırılan devlet yardımlarından dolayı tarım sektörü hızla gerilemeye başlamıştır. Bu verilen destek bir yerde tepkilerin önünü kesmek için yapılmaktaydı. 2007 sonrasında ise verilen destekler kısmen de olsa tekrar sağlanmaya başlamıştır, ancak bu destekler temel ürünlerin üretiminden ziyade genellikle sanayi ürünlerinde işine yarayan yağlı tohum gibi tarım ürünleri üzerine olmuştur.⁹⁵

Bir başka açıdan baktığımızda ise 2006 yılında çıkan Tarım Kanunu, Türkiye'nin AB ile birlikte uyguladığı ortak tarım politikalarına bağlı kalarak ve DTÖ'nün tarım stratejisini de temel alarak kurumsallaşma yönünde hareket edilmesini sağlamıştır. Bu kanun ile varılmak istenen asıl hedef ise piyasa mekanizmasını bozmadan yardım desteklerini aktarabilmek ve özel sektörün işlevini artırabilmek olmuştur.⁹⁶

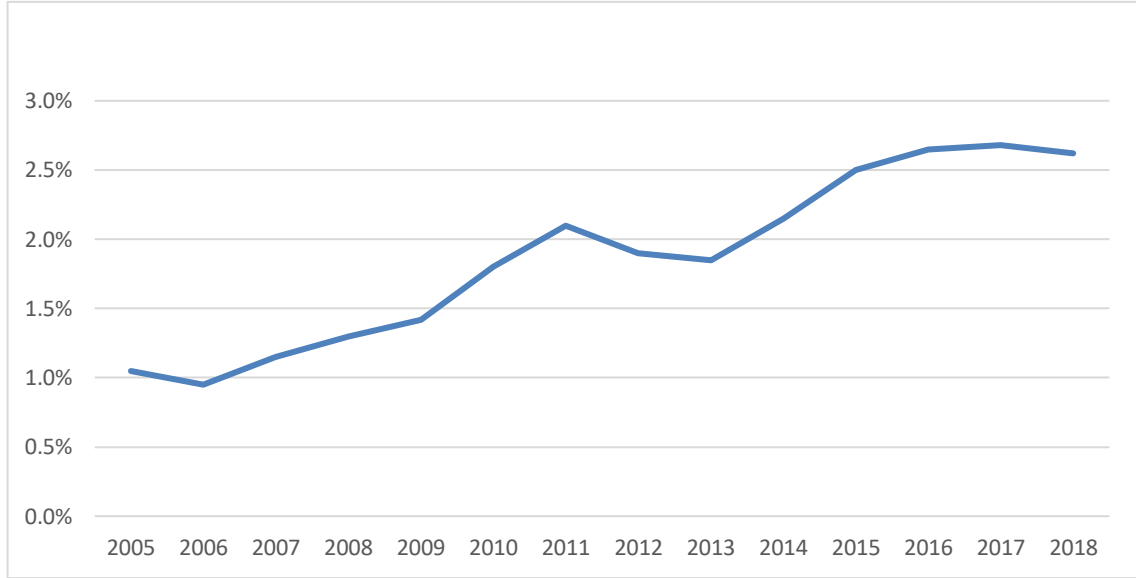
⁹³ Özgür Orhangazi, Türkiye Ekonomisinin Yapısı Sorunlar Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2020, s.163-164.

⁹⁴ Oyan, s.64.

⁹⁵ Orhangazi, s.166.

⁹⁶ Kepenek, s.356-360.

Bu süreçte mevcut ülke şartları gereği, birçok sektörde olduğu gibi borçlanarak büyüyen Türkiye'nin, tarım sektöründe de aynı stratejiye maruz kaldığı grafik 1' de görülmektedir. Ayrıca bu grafikte gözlenen sürekli artış, Türkiye'nin 2005 yılından itibaren tarım sektöründe ithalatçı konumda olduğunun net bir göstergesidir.

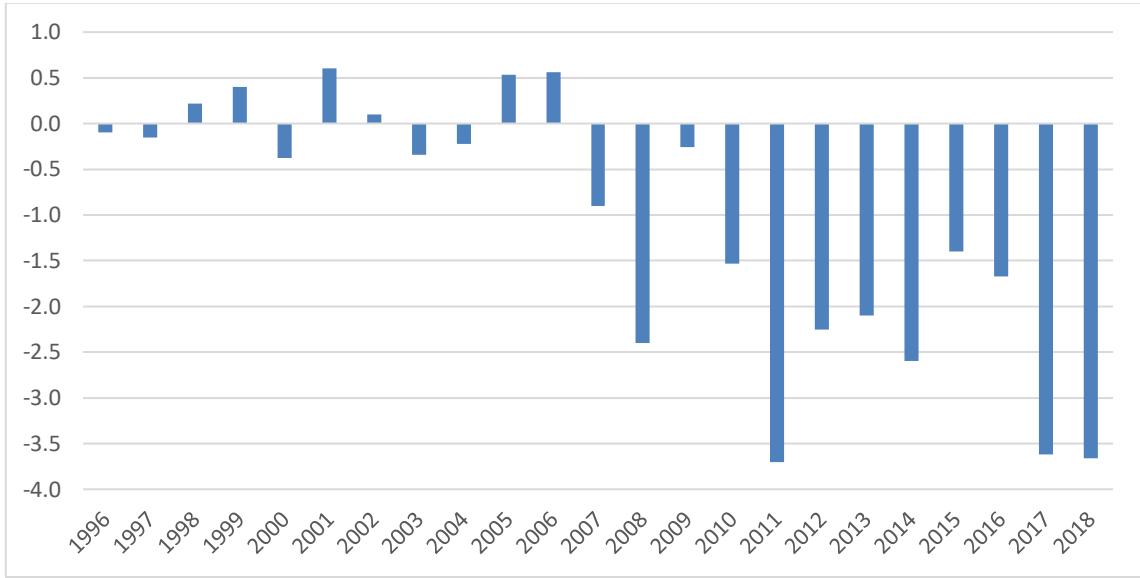

Grafik 1: Tarım Kredilerinin GSYİH'ya Oranı

Kaynak: BBDK. (<https://www.bddk.org.tr/duyurular/turk-bankacilik-sektoru-tem-el-gostergeler-raporu-eylul-2018/667>)

Grafik 2'de de görüldüğü gibi 2000'li yıllardan itibaren tarım ve ormancılık ürünlerinde Türkiye dış ticarete sürekli açık vermeye başlamıştır. Bunun en büyük nedeni ise özellikle içerisinde yağlı tohum, saman ve hububat gibi ürünlerin bulunduğu ürün gruplarından doğan ithalat artışları olarak gözlenmiştir.

Özetlemek gerekirse Türkiye'de tarım sektöründe meydana gelen değişiklikler, bu sektörün ekonomi içindeki payının azalmasına neden olmuş ve tarım sektöründeki rekabetçi gücü zedelemiştir.

Grafik 2: Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK. (<https://data.tuik.gov.tr>)

2.2.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sanayi Ve Hizmet Sektörü

1980 yılı ile 1990 yılı arasında madencilik, enerji ve imalat gibi alt kesimlerden oluşan sanayi sektörü yaklaşık %7.8 büyüme hızı göstermiştir. Bu on yıllık büyüme hızı 1990 ile 1997 yılları arasında ortalama %4.6’ya gerilemiştir. Ekonominin krizle mücadele edildiği 1998 yılında ise büyüme hızı % 2’ye kadar düşmüştür. Hatta 1999 yılında sanayi sektörünün büyüme hızı % -5’e kadar gerilemiştir. Bu süreçte hizmet sektöründeki büyüme hızı sanayi sektöründeki gibi keskin olmasada yaklaşık %4.4’ten %3.7’ye inerek hizmet sektöründe de büyüme hızında kayıplar gözlenmiştir. Bu durumlar en çok dış ticareti etkilenmiştir. Bu zaman zarfında ihracatın yükselme hızı da aynı şekilde %17’lerden %11’lere gerilemiştir.⁹⁷

Bu gerilemenin temel nedeni küreselleşme ile birlikte kar elde etme amacıyla meydana gelen değişiklikler olmuştur. Bireysel karı maksimum düzeye çekmek için sermaye ve mali piyasalara yönelerek borsa ve spekülasyon gibi işlemlere rağbet artmıştır. Ancak iktisatta kar kelimesi katma değer yaratmak anlamına gelmektedir. Bir diğer deyişle, karın yatırımlar

⁹⁷ Kazgan, s. 261.

sonucunda elde edilip istihdama, gelir artışına ve teknolojiye olumlu katkı sağlamasıdır.

⁹⁸ Bu yüzden bu işlemler büyüme hızını etkilememektedir.

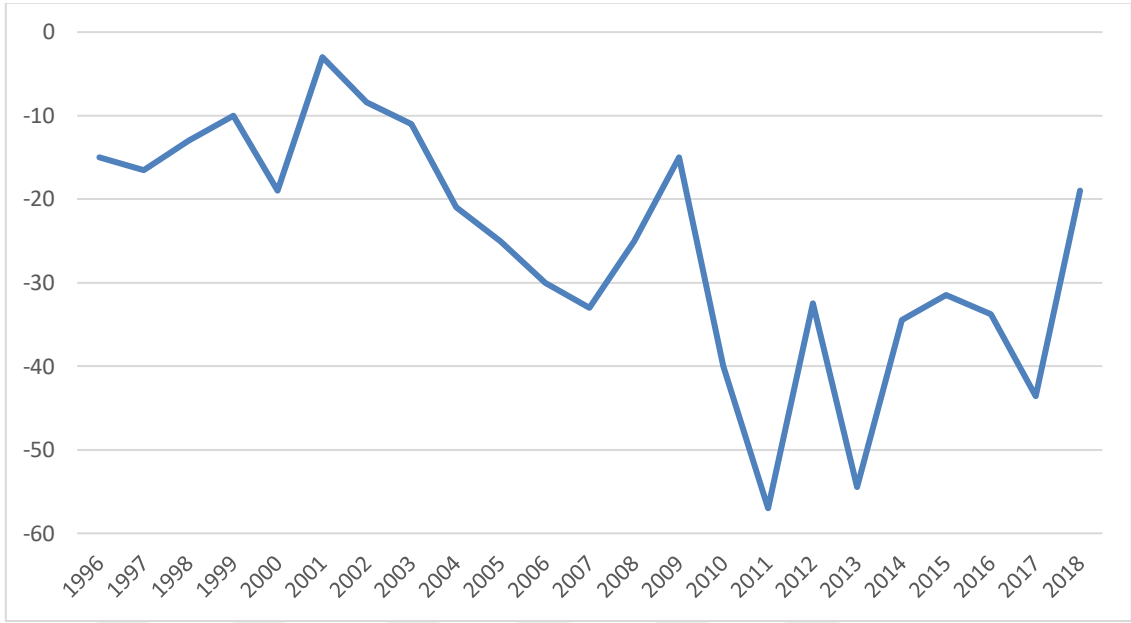
1990’larda meydana gelen talep yetersizliği ile birlikte, 1990’ların ikinci yarısından itibaren GB anlaşması ile ortaya çıkan serbest ticaret imkanları imalat sanayi ürünlerinde de ithalatın artmasına neden olmuştur. 1990’ların sonunda Türkiye, tekstil ve hazır giyim sektörleri gibi emek yoğun üretim yapılan malların ihracatında rekabet gücü elde etmektedir. Bu sektörlerin toplam ihracat içerisindeki payı neredeyse %40’a ulaşmıştır, ancak bu oran günümüzde %17’ye kadar gerilemiştir. 2008 yılında ise ulaşım araçları, ana metal ve metal gibi ürünlerin toplam ihracattaki payı yaklaşık olarak %40’a ulaşmıştır ve günümüzde Türkiye’nin imalat sanayi içerisindeki payını bu ürünler temsil etmektedir.⁹⁹

2008 yılından günümüze kadar hala bu ürünlerin Türkiye’nin imalat sanayi içerisindeki payını temsil etmesi bu yıllar içerisinde önemli bir teknolojik gelişmenin meydana gelmediğini göstermektedir. Çünkü içerisinde yüksek teknoloji ürünleri barındıran bir üretimde az miktarda bile bir artış gözlense bu artış imalat sanayi içerisindeki payda bir sıçrama meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu durum ise, Türkiye’nin düşük teknoloji ürünlerde ihracatçı konuma sahip olduğunu, orta-düşük teknoloji ürünlerinde hem ihracatçı hem de ithalatçı konumda bulunduğunu, orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerinde ise genel olarak ithalatçı statüsünde olduğunu göstermektedir.¹⁰⁰

⁹⁸ Kazgan, s. 261-262.

⁹⁹ Orhangazi, s.154-155.

¹⁰⁰ Duygu Yolcu Karadam, Erdal Özmen, Teknolojik Yetkinlik Ve Türkiye Dış Ticareti, İktisat İşletme Ve Finans, 2015, Cilt. 30, Sayı. 357,s. 9-34

Grafik 3: İmalat Sanayinin Dış Ticaret Açığı (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK. (<https://data.tuik.gov.tr>)

Grafik 3'e baktığımızda Türkiye'nin imalat sanayisinde sürekli dış açık verdiği görülmektedir. 2000 yılına kadar dalgalı bir şekilde seyreden dış açıklar, 2001 krizinden sonra 2007 yılına kadar sürekli olarak artmıştır. 2008 ve 2009 yılında verilen dış açıklarda önemli düşüşler meydana gelmesine rağmen 2008 krizi ile birlikte tekrardan dış açıklarda artış devam ederek en yüksek düzeylere ulaşmıştır. Türkiye 2010 yılından itibaren ise dalgalı ve sürekli dış açık veren bir konumda yer almaktadır.

Türkiye'nin sürekli dış açık verdiği bu dönemler aslında hem ihracatın arttığına hem de ürün çeşitliliğin genişlediği dönemler olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu veriler bir yerde de Türkiye'nin ihracat payının düşük teknoloji ürünlerden orta teknoloji ürünlerlere kaydığını ifade etmektedir.¹⁰¹ 2010 yılından itibaren sanayinin payında ciddi bir azalma meydana gelmiştir, bunun nedeni ise devlet desteklerinin sanayi sektöründen hizmet sektörüne kayması olarak gözlemlenmektedir.

¹⁰¹ Erol Taymaz, Ebru Voyvoda, Kamil Yılmaz, Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm Ve Türkiye'nin Konumu, Tüsiad, Ekonomik Araştırma Forumu, Aralık 2011, s. 41-45.

2.3. Türkiye’de Sermaye Hareketleri ve Büyüme Hızı

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen önemli değişimler, dönüşümler ve yenilikler küreselleşmeyi doğuran etmenlerin başında gelmektedir. 1980’lerin sonunda ekonomik ve toplumsal etkilerle yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte mal ve hizmetlerin, bilgi ve iş gücünün uluslararası olmasıyla Türkiye’de küreselleşmenin etkisine girmiştir. Teknoloji ve iletişimin gelişmesinin yanı sıra ulaşım alanlarında da meydana gelen önemli gelişmeler, sınırlamaları azaltarak uluslararası sermaye hareketlerini artmasına ve daha yoğun entegrasyona neden olmuştur.¹⁰²

Küreselleşme ile birlikte Türkiye ekonomisi de uluslararası piyasalarda ortaya çıkan uluslararası sermaye hareketlerindeki yoğunluk, kaynak ve tür farklılıklarından etkilenmektedir. Sermaye hareketlerinin, genellikle gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında karşılıklı kazanç sağlamak ve ekonomik refahı arttırmak amacıyla gerçekleştirildiği görüşü arz edilmektedir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler için sermaye takviyesi olarak da adlandırılmaktadır. Bu sayede gelişmekte olan ülkeler sermaye karlılığını yükseltirken bir yandan da istikrarlı bir büyüme ve gelişme ortamı sağlayabilmektedir. Ancak sermaye hareketlerindeki ani giriş ve çıkışlarla oluşabilecek dalgalar, gelişmekte olan ülkeler ekonomilerinde tahribata neden olabilmektedir.¹⁰³

Yukardaki açıklamalar ışığında uluslararası sermaye hareketlerini açıklarsak; bir ülkede ikamet eden kişi veya tüzel kişilerin başka bir ülkeye fon veya kar payı sağlaması, faiz gibi bir gelir karşılığında ortak olması veya satın almak için fon göndermesi olarak ifade edilmektedir.

Küreselleşmenin sonucunda sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gelişmekte olan ülkelerde faiz oranlarının azalacağı, yatırım ve büyümelerin ise artacağı fikrini oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için sabit sermaye yatırımları vasıtasıyla, yeni teknolojilerin ülkeye girmesi sonucu verim ve büyüme hızında artış olması beklenmiştir. Ancak bu durum öngörüldüğü gibi olmadı ve Türkiye’de faiz

¹⁰² Muhittin Adıgüzel, Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı.35, Mart-Nisan 2013, s.2-20.

¹⁰³ Nurdan Aslan, Nuray Terzi, Etza Sıampan, Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Ve Reel Döviz Kuru İle İlişkisi, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı.10, 2014, s.18.

oranlarında önemli artışlar meydana geldi. 1980 yılında finansal piyasaların serbestleşmesi kararı ile 1989 yılında Türk Parasının Kıymetinin Korunmasına ilişkin çıkan karar, Türkiye'nin finans piyasalarında serbestçe gezinilmesi hakkı tanınmıştır. Bu durum Türkiye'ye yapılan uluslararası sermaye hareketlerindeki kontrol ve sınırların kalkmasına neden olmuştur.¹⁰⁴ 1989 sonrasında faizlerin düşme beklentisi gerçekleşmemiş ve artan faiz oranları finans piyasalarına giriş ve çıkışlarda olağandışı dalgalanmalara neden olmuştur.

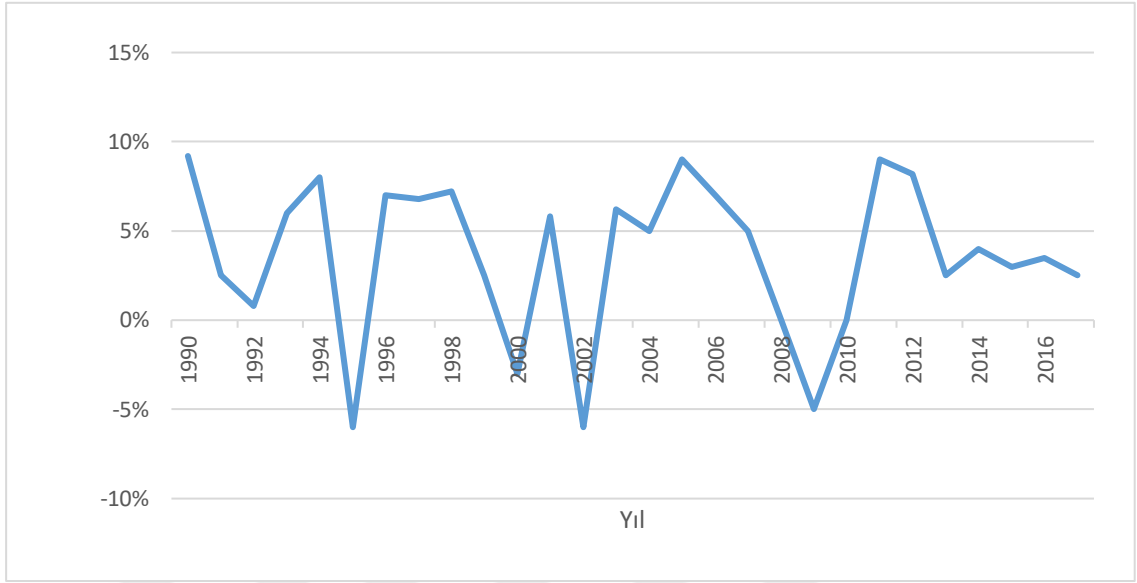
Ekonomik büyüme, iktisadi bir zaman içerisinde meydana gelen bir ülkedeki mal ve hizmetlerin miktarlarında veya kapasitelerinde meydana gelen artış olarak açıklanmaktadır. Sermaye hareketleri ile ekonomik yapı birbirlerinden etkilenecek senkronize olarak hareket etmektedir.¹⁰⁵ Mesela doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılan bir ülke, ekonomik anlamda da gelişerek büyümeye katkı sağlar.

1994'ten sonra sermaye hareketlerinde artış meydana gelmiştir. Bunun nedeni, doğrudan yabancı yatırımların hız kazanmasında hem Washington Konsensüsünün yedinci maddesinde yer alan yatırımların serbestleşmesi maddesi hem de 1994'te yapılan ve 1995'te yürürlüğe giren TRIMS (Agreement on Trade-Related Investment Measures/Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri) anlaşması yatırımların artmasında etkili olmuştur.

Bu dönemlerdeki büyüme oranlarındaki değişimler doğrudan küreselleşme ile alakalı olmasına rağmen büyüme oranları ve sermaye hareketleri çoğu dönemde birbirleri ile doğru orantılıdır. Kriz dönemleri, atıl kapasitesinin artmasına ve üretimin düşmesine neden olmaktadır. Grafik 4' te de görüldüğü gibi o dönemlerde verimlilik ve büyüme oranları düşüş göstermektedir.

¹⁰⁴ Aslan, Terzi, Siampan, s.18.

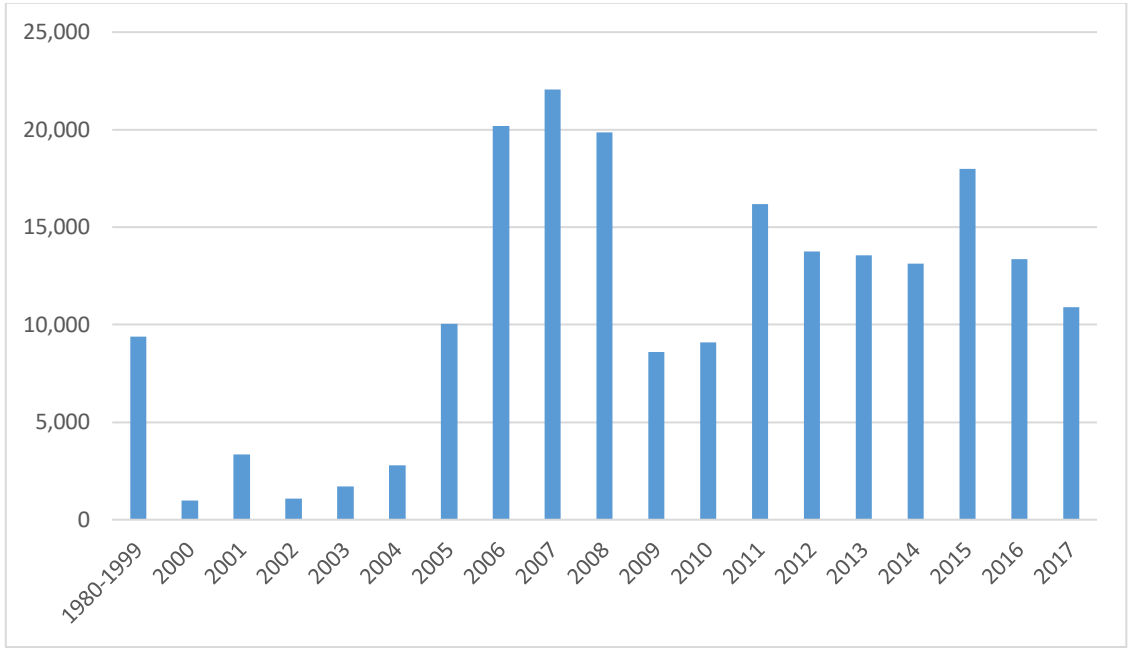
¹⁰⁵ Aslan, Terzi, Siampan, s.19-20.

Grafik 4: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Oranları (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı. (<https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler>)

2000 yılı ile 2017 yılları arasında Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarları grafik 5'te gösterilmektedir. Türkiye'ye yapılan DYY'lar; teknolojik gelişmelerin hız kazanması, liberal politikaların etkisinin artması, kota ve tarife gibi engellerin ortadan kalkmasıyla birlikte ülkeler arası sermaye hareketlerinin rahatlıkla geçişinin sağlanması, kriz gibi olağandışı durumlar haricinde sürekli olarak artış göstermektedir.

Grafik 5: Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB İstatistikleri. (<https://evds2.tcmb.gov.tr>)

Türkiye’nin bu DYY’ları kabul etmesinin temel nedeni ise; ülkesinde kıt kaynaklı olan sermayeyi ülkesine çekerek üretim hacmini arttırarak birim maliyetlerini düşürerek ölçek ekonomilerinden yararlanmaktır. İhracat performansı güçlü olan bir ülke, diğer sektörlerin de hareketlenmesine ve dış ticaret açığının azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca ülkeye gelen yabancı yatırımlar sayesinde istihdam oranlarında muhtemel bir artışın söz konusu olmasının yanı sıra, bu yatırımlar kültürel anlamda farklılık oluşmasına da neden olarak yaşam standartlarını ve hayat kalitesini yükselterek kalkınmanın meydana gelmesine öncülük etmektedir.

Türkiye ise emek yoğun bir ülke olması sebebiyle genellikle ucuz sermaye ya da ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak isteyen ülkeler için doğrudan yabancı yatırım yapılan bir cazibe merkezi olarak tanımlanmaktadır. Amerika, Japonya ve AB ülkeleri Türkiye’ye yatırım yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye ve AB arasındaki yakınlık ilişkisi AB ülkeleri tarafından yapılan yatırımlarla paralel olarak artış göstermektedir.

Türkiye'ye yatırım yapan ülkelerin genel amacı ise ara mal gibi düşük katma değerli ürünlerin üretimini ya da montaj gibi yoğun emek gerektiren işlemlerin tamamlanıp otomobil gibi yüksek katma değerli ürünler elde edip onların ihraç işlemlerini pazara yakın bir şekilde gerçekleştirmektir.

2.4.Türkiye’de Finansallaşma ve Sanayisizleşme Deneyimi

1970 yılından itibaren dünya genelinde meydana gelen yapısal değişiklikleri incelediğimizde, küresel ekonomi bir bütün olarak hem sektör hem de bölgeler arasında önemli değişikliklere neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin imalat sanayi içerisindeki payları yıllar içerisinde artış göstermiş 1970 yılında yüzde 15 olan bu pay, 2002 yılında yüzde 28'e ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme açığını kapatmak için göstermiş olduğu faaliyetler ile imalat sanayi toplam katma değer içerisindeki payını arttırmaya çalışmışlardır fakat bu artış gelişmiş ülkelerin yanında düşük düzeyde kalmıştır. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler için sanayisizleşme yayılmaya başlamıştır. Bu genel eğilime katkıda bulunan faktörler ekonomik istikrarsızlık üreten ve gelir dağılımındaki eşitsizliği artıran küresel ekonomi içerisindeki finansallaşmayı da kapsamıştır.¹⁰⁶

Gelişmekte olan ülkelerin, kalkınması ve gelişmesi için 1980 sonrasında ekonomi politikalarında farklılaşmalar meydana gelmiştir. Farklılaşan bu politikalar sonucunda ekonomik karmaşıklıklar ve kargaşalar oluşmuştur. 1980'li yıllarda içe dönük ithal ikameci ihracata yönelik üretim yapılırken küreselleşmenin etkisi ile serbestleşme meydana gelmiştir. Ticaret serbestleşmesi üzerinde, finansallaşma üzerindeki kısıtlamalar, müdahaleler ve düzenlemeler ortadan kalkmış ve finansal serbestleşme kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

Dünya genelinde yaşanan bu dönüşümden dolayı ekonomik gelişim açısından birincil öncelik olan sanayileşme kavramı giderek önemini yitirmiş ve yerini uluslararası sermaye çekme faaliyetlerine bırakmıştır. Bu durum neticesinde gelişmekte olan ülkeler için

¹⁰⁶ UNCTAD, Trade and Development Report, 2016, s. 61-64.

¹⁰⁷ Aylin Soydan, Türkiye Ekonomisinde Finansallaşma ve 'Sanayisizleşme' Deneyimi, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, Nazım Engin, Erhan Aslanoğlu, Oral Erdoğan, Burhan Can Karahasan, Kenan Tata (drl.), Ankara, İmge Kitapevi, 2018, s.383-384.

ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla yatırımlar arttırılmaya çalışılmıştır. Türkiye’de ise, finansallaşmanın serbestleşmesi sanayi üretimini etkilediği için dışa bağımlılığını arttıran bir süreç olmuştur.¹⁰⁸

Gelişmekte olan ülkeler için sanayileşmenin artık bir öncelik olmaması istikrarlı ekonomik büyümenin önünde önemli bir engel oluşturmıştır. 1990 ve 2000’li yıllarda bu durum devam etmiştir, 2000’li yıllarda ise sanayisizleşme kavramı sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler içinse bu kavram üretimde verimsizleşme, yeteri kadar kapasitelerinin kullanılamaması ve işsizlik gibi tehditlerin oluşmasına yol açmıştır. Bu süreçte finansal serbestleşme gündeme gelmiş, gelişmekte olan ülkeler için ise IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar finansal belirsizlikleri azaltmış ve etkin bir üretim ortamı oluşturmak maksadıyla yapısal uyum ve istikrar programı geliştirilmiştir. Bu program ile dış ticaretin yapısında değişiklikler meydana gelmiştir.¹⁰⁹

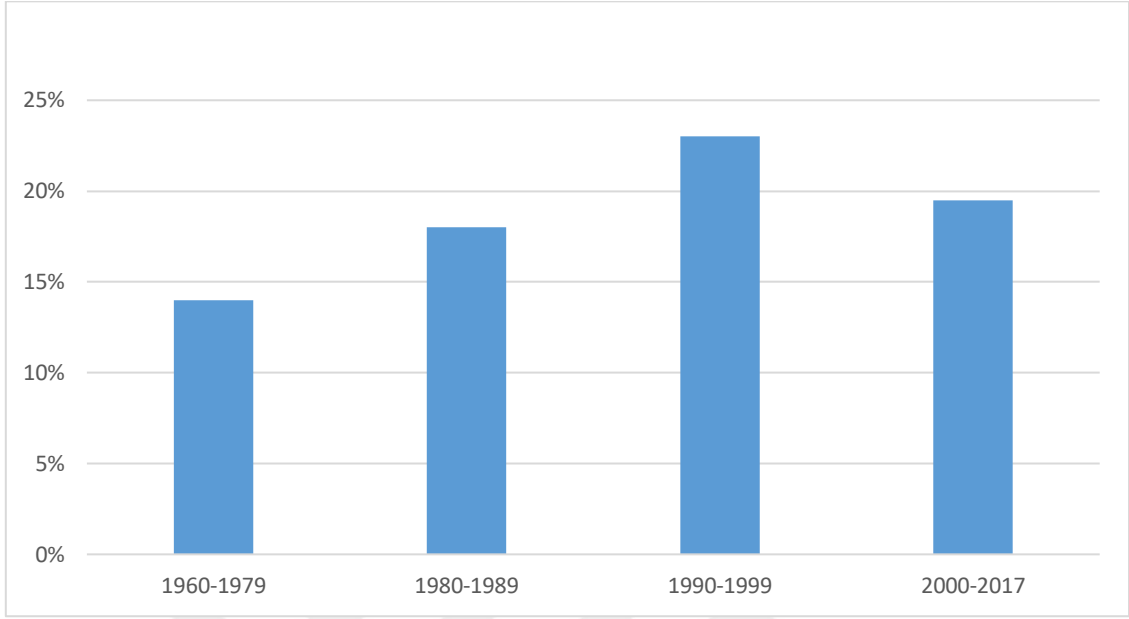
Oysa sanayileşmiş ülkeler gelişmiş ülkelerdir ve gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkeleri takip ederek ve onların yöntemlerini benimseyerek gelişmişlik düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak bu şekilde piyasa şartlarında rekabet edebilecek güce erişebilecekleri varsayılmaktadır. Bu yüzden en temel haliyle ekonomik gelişmelerdeki üretim ve iş gücünün ağırlığı öncelikle tarıma, tarımdan sanayiye, sanayiden de hizmet sektörüne geçen dinamiklerden oluşmaktadır.

Gelişmiş ülkeler imalat sanayisinde yeterli düzeye ulaştığında, imalat sanayisinin kişi başına düşen gelirinde azalmalar meydana gelmektedir. Türkiye ise katma değeri düşük olan tarım sektöründe yaptığı üretimi azaltarak imalat sanayisine yoğunlaşmıştır. Fakat kişi başına düşen sanayinin payı yeteri kadar artıp azalmaya başlamamış ve bazı dönemlerde kişi başına düşen gelirin düşük düzeylerde olduğu saptanmıştır. Bu da sanayide belli bir olgunluğa erişmeden yani sanayi prematüre düzeydeyken sanayisizleşme sürecinin başlamasına neden olmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁸ Erol Taymaz, Ebru Voyvoda, Yapısal Dönüşüm, Sanayisizleşme, ve Sanayi Politikaları: Küresel Eğilimlerden Türkiye Ekonomisine Kısa Bir Gezinti, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Der. Murat Koyuncu, Hakan Mihçı, A. Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.13-16.

¹⁰⁹ Soydan, s.383-385.

¹¹⁰ Erdoğan Bakır, Emre Özçelik, Erdal Özmen, Ali Cevat Taşkiran, Türkiye’de Erken Sanayisizleşme, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mihçı, Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2017, s.157-159

Grafik 6: İmalat Sanayinin Katma Değeri (GSYİH'daki Payı %)

Kaynak: TÜİK. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Sanayi-114>)

Yukarıdaki grafikten yararlanarak dört dönem içerisinde Türkiye'nin ekonomik durumunu inceleyecek olursak birinci dönem içerisinde korumacı dış ticaret politikaları ve ithal ikameci sanayileşmenin tavan yaptığı bunun üzerine imalat sanayisine yoğunlaşmanın başladığı dönemdir. İkinci dönem ise serbest ticaret politikalarına yönelmenin olduğu bundan dolayı da ihracata dayalı büyümenin gerçekleştirildiği dönemdir.

Üçüncü dönem ise sermaye hareketlerinin serbestleştiği süreci kapsamaktadır. Türkiye'nin imalat sanayisindeki payı yaklaşık yüzde 17'den yüzde 23'e yükselmiştir. Bu da Türkiye'nin kalkınma çabalarının olumlu bir şekilde sonuçlandığına ve sanayileşmenin gerçekleştiğini göstermektedir. Ancak bu göreceli başarı sadece ilk üç dönemi kapsamış, son dönemde ise yaklaşık yüzde 19'a kadar düşmüştür. İmalat

sanayideki bu düşüş Türkiye ekonomisinde sanayisizleşmenin temelleri olarak yorumlanmaktadır.

Sanayileşme genelde kalkınma için atılan adımlar olarak nitelendirilmektedir. Ancak imalat sanayide, üretimde ve istihdamda belli bir büyüme hızına erişemeden düşüş yaşanması erken sanayisizleşme olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin toplam GSYİH'de sanayinin payı, grafik 6'da da gözlendiği gibi yüzde 30'a ulaşmadan yaklaşık yüzde 20 civarlarında azalmaya başlaması sanayisizleşmenin de bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir.¹¹¹

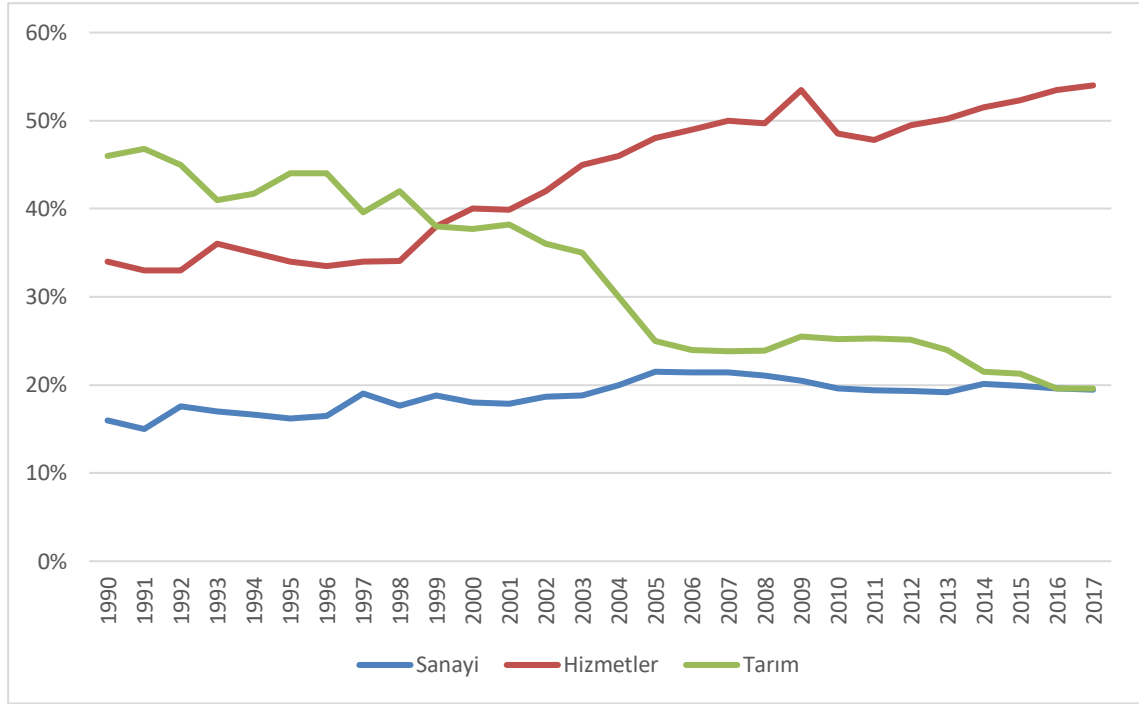
2000'li yıllarda sanayi sektörünün milli gelir içindeki payının azalmasının yanı sıra ulusal tasarruflar da yaklaşık yüzde 22-25 düzeyinde seyrederken yüzde 15'e düşmüştür. Bu yıllarda Türkiye'nin yapmış olduğu yatırımlar ve kaynaklar reel üretim sektörü olan saniyeden uzaklaşarak hizmet sektörüne doğru kaymıştır. 2001 yılında, özellikle 2001 krizinin de etkisiyle ithalata olan bağımlılık artmıştır. Bunun nedeni sadece kriz değil aynı zamanda o dönemde Türkiye'ye yapılan kısa vadeli ve değişken yatırımların artmasıyla birlikte ülkeye döviz girişinin artmasıdır. Ancak bu finansal girişler sabit sermaye yatırımlarına dönüşmemiştir, sanayi üretimini arttırıp şirketleri daha çok ara mal ve yatırım malı ithalatına yöneltmiştir. Bunların sonucunda ise Türkiye'nin dış ticaretinde açıklar meydana gelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerinde rekabet gücünü kaybetmesi sonucunda, genellikle dayanıklı tüketim malları gibi ihracatı ithalata dayalı ürünler üretilmektedir. Fakat bu ürünler katma değeri düşük olan ürünler olduğu için dış ticaret açıklarını kapabilecek etkinliğe sahip değildir. Özellikle 2006 sonrasında ekonomide verimlilik kavramı hızla anlamını yitirmiştir. 2011'den sonra ise yapısal dengesizlikler neticesinde büyük durgunluklar başlamıştır.¹¹²

Türkiye sanayileşme sürecinin henüz başındayken erken sanayisizleşme neticesinde sanayi üretiminde en üst düzeye ulaşmadan hizmet sektörüne yönelmesi sonucunda,

¹¹¹ Orhangazi, s.153.

¹¹²A. Erinç Yeldan, Bir Ülkenin Dış Ticaret Stratejisi Aynı Zamanda Sanayileşme Stratejisidir, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mihci, Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2017 s.119-147

ekonomisinde hem etkili ve kalıcı büyümenin önüne geçmiş hem de istihdam ve üretimdeki verimlilik açısından ülkede aksaklıklara neden olmuştur.¹¹³

Grafik 7: İstihdamın Sektörlere Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>)

Grafik 7’de de görüldüğü gibi, 1990 yılından itibaren tarımın işgücündeki payı sürekli olarak azalmaya başlamış ve bu azalma 2000’lerin başında yüzde 40’ın altında seyrederken, 2000’lerin ortasında ise hızla düşerek yüzde 30’un altına, son dönemlerde ise yüzde 20’lere kadar düştüğü gözlemlenmiştir. Bu zamana kadar geçen süreçte en düşük oran ise 2017 yılında yaklaşık yüzde 19 olarak görülmüştür.

¹¹³ Bakır, Özçelik, Özmen, Taşkiran, , s.157-175.

Tarımın işgücündeki payında zaman zaman yükselmeler meydana gelmiştir. Bu yükselmelerden ilki, 2001 krizi sonrasında tarım faaliyetlerini canlandırmak ve dış ticarete rekabet edebilmek için IMF tarafından sağlanan tarımsal destek programı sayesinde meydana gelmiştir. 2008 yılında ise küresel finans krizinin etkisiyle istihdam payında yine bir artış gözlenmiştir.¹¹⁴

Tarımın toplam işgücü içerisindeki payının azalması ile hizmetler sektöründeki işgücü payının artması arasında bir ilişki olması muhtemeldir. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı 2000’li yıllarda yüzde 40’ı aşarak, 2008’de yüzde 50’yi geçtiği ve 2017’de ise yaklaşık yüzde 54 civarında seyrettiği görülmektedir.

Sanayinin istihdam içerisindeki payına baktığımızda hemen hemen her yıl aynı düzeyde artış olduğu gözlenmektedir. Fakat hizmet sektörlerine yönelme girişimi ve sanayisizleşmenin de etkisiyle sanayinin istihdam içerisindeki payı genel olarak artsa da ağırlığın hizmet sektöründe olduğu grafik 7’de de görülmektedir.

Türkiye’de sanayisizleşmeyi etkileyen bazı temel öğeler mevcuttur. Bunlardan birincisi Türkiye’nin ekonomik iç yapısıdır. İthalatı kolaylaştıran ticaret politikaları, yatırım için tercih ettikleri yöntemler ve sektörel olarak odaklanmak istedikleri alanlar sanayileşme eğiliminden uzaklaşmaya neden olmuş ve sanayisizleşme sürecini hızlandırmıştır. İkincisi ise küreselleşmenin etkisi ile bütünleşme süreci içerisinde küresel ticaret ve yatırımlardaki gelişmelerin hız kazanmasıdır.¹¹⁵

Sanayisizleşme süreci gelişmekte olan ülkeler açısından sıkıntılı bir süreçtir. Sanayi sektörünün teknolojik yenilik ve ilerleme açısından büyük bir öneme sahip olmasından dolayı üretkenlik ve ekonomik gelişimi de doğrudan etkilemektedir. Sanayide belli bir üretim düzeyine ulaşmadan, hizmet sektörüne ciddi anlamda kayma olması gelişme sürecini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

¹¹⁴ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, 22. Basım, İmge Kitapevi, 2018, s.203-205.

¹¹⁵ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, Türkiye’de Sanayileşme Ve Kriz, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mihci, Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, S. 51-52.

2.5. Türkiye’de Meydana Gelen Yapısal Değişmeler Ve Dönüşümler

"Yapısal dönüşüm" kavramı gelişim sürecine eşlik eden üretim verimliliği ve üretim organizasyonu içerisindeki değişimleri açıklamak maksadıyla kullanılırken, istihdam ve üretimin genel yapısının içerisindeki değişiklikleri tanımlayabilmek maksadıyla "yapısal değişim" kavramı kullanılmaktadır.¹¹⁶

Ekonomik gelişim içerisinde, yapısal değişim ve dönüşüm sürecinin ortasında ya da başlarında olan ülkeler için teorik yaklaşımlar önem arz etmektedir. Çünkü bu değişimlerin, ekonomilerin çok da fazla dikkat etmedikleri ancak dengeli büyümenin sağlanması için önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bakış açısından verimli sonuçlar elde etmek için ülkeler sürecin başından itibaren hem yapısal değişikliklerin hem de yapısal dönüşümlerin rol aldığı modelleri geliştirmektedir. Bu da sonraki dönemlerde ülke ekonomilerinin dengeli büyümesi ve gelişmesine aracı olurken bir yandan da olması mümkün olan süreçleri önceden gözleyerek kontrol altında tutma fırsatı vermektedir.¹¹⁷

Ekonomik büyüme ve ekonomik gelişim arasındaki farklılık ise şu şekilde ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme; gelişmiş ekonomilerin izledikleri dengeli büyüme politikalarına, dünya ekonomisinin büyüme stratejilerine ve büyüme sürecinin diğer yönlerine yakın bir tavır benimsemeyi ifade etmektedir. Ekonomik gelişim ise bir yapısal değişim ve yapısal dönüşüm çalışması esnasında ortaya çıkan gelişimin ilk aşamasındaki bu dönüşümlerin verimlilik uygulamasıdır.¹¹⁸

Ekonomik gelişim modelleri daha sonra üretim ve tüketimdeki yapısal değişikliklere, kentleşmeye, büyüklüğe, nüfus yapısına, mesleki yapıya ve yaşam standartlarındaki değişimlere ve sosyal düzenlemelere kısaca kalkınmaya odaklanmaktadır. Ekonomik gelişim çalışması ise bu sürecin ne zaman, nasıl ve nerede yer alması gerektiği sorularına ve daha az gelişmiş bir ekonominin üretim potansiyelinin ileri düzeye ulaşmasında katkı sağlayıp sağlamayacağına cevap aramaktadır.

¹¹⁶ Daron Acemoğlu, Introduction To Modern Economic Growth, Princeton University Press, 2009, s.694.

¹¹⁷ Daron Acemoğlu, s.694.

¹¹⁸ Daron Acemoğlu, s.694-695.

Ekonomik büyüme nispeten gelişmiş ekonomilerde ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olarak yapısal değişim unsurlarını içerir ve gelişmiş ekonomilerde ekonomik büyümenin doğasına ışık tutar. Böylece üretimin sektörel yapısı ve istihdam içerisindeki değişikliklerinin dengeli büyüme ile nasıl paralel bir şekilde ilerlediği sorularına cevap verebilmemize de yardımcı olmaktadır.¹¹⁹

Yapısal değişim çalışmalarının en bariz sebebi modern ekonomik büyümenin merkezinde oluşudur. Dolayısıyla da süreci tarif etmek maksadıyla kullanılan bir içerik olması ve karşılaştırmalı gelişim teorisinin inşa edilmesi için çok önemlidir. Büyüme ve yapısal değişim arasında çok kuvvetli bağlar olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Bu iki kavram arasındaki bağın farkına varılmış ve büyüme için de yapısal değişimin önemine vurgu yapılmıştır.

Kuznets; Modern ekonomik büyümenin imkansız olmadığını ve bazı yapısal değişimlere sadece ekonomi içerisinde değil aynı zamanda sosyal kurumlar ve inançlar için de ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Cherny ise; ekonomik gelişimi devamlı büyüme için gerekli olan ekonominin yapısındaki bir dizi birbiriyle ilişkili değişimler olarak tanımlamıştır. Kazancın sektörel bazda yeniden dağıtımının istihdam için önemli bir durum olduğunu ve üretimin büyümesine eşlik ettiğini bir diğer deyişle ne yapısal değişim ne de GSYİH'daki büyümenin dışsal bir değer olduğu, ikisinin de talep tarafı ve arz tarafının birbirlerine bağlı hareketlerinin karmaşık bir sonucu olduğu da hakim görüşler arasında yer almaktadır.¹²⁰

Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm kavramı, ilk kez 1980'li yıllarda liberalleşme ile gündeme gelmiştir. Bu kavram ihracatın tüketim mallarından giderek, ara ve yatırım mallarına dönüşmesi olarak ifade etmektedir.

1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi olumsuzluklar küresel ekonomide istenilen yere ulaşılmasını engellemiştir. Bu yıllarda sermaye ve üretim birbiriyle bütünleşmiş bir şekilde hareket etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler genellikle tarım ürünleri sayesinde istihdamını ve gayrisafi yurt içi hasılasını arttırmaktadır. Tarım

¹¹⁹ Daron Acemoğlu, s. 695-696.

¹²⁰ Moshe Syrquin, Patterns of Structural Change, Handbook of Development Economics, December 1988, Vol.1, s.207-208.

ürünlerinde belli bir doyum noktasına gelen ülkeler sanayi sektörüne ardından hizmet sektörüne de yönelmektedir. 21. yüzyılda sanayileşme revaçta olan ve gelişen bir sektörken, sektörel geçişlerden dolayı erken sanayisizleşme ortaya çıkmıştır. Sanayi yeterince gelişmeden ülke ekonomisinde bu payın azalması özellikle gelişmekte olan ülkeler için istenmeyen ve sorun oluşturan bir durumdur.¹²¹

Bu noktada kalkınma literatürünün içinde de yer alan yapısal dönüşüm kavramından sıklıkla söz edilmektedir. Yapısal dönüşüm, sektörlerin ekonomik büyümedeki paylarının değişiminin tarımdan, sanayiye, oradan da hizmet sektörüne doğru geçişini ifade etmektedir. Ayrıca yapısal dönüşüm sektörel geçişleri işaret etmesinin yanında, bu geçişlerin işleyişini ve bir ülkenin büyümesinin ve verimliliğinin kritik önemini anlatmaktadır.¹²²

Gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini daha ileri düzeye taşımak ve kalkınmak için, temel ürün grupları olarak adlandırılan tarım sektörü gibi düşük ücret düzeyine sahip oldukları sektörlerde gelişimlerini tamamlayıp imalat sanayisi ya da modern hizmet sektörü olarak adlandırılan yüksek ücret düzeyine sahip olan sektörlerle geçiş sağlamaktadır. Özellikle imalat sanayisi üzerinde durulmasının nedeni verimlilik ile doğrudan ilişkilidir, çünkü verimlilik artışı ancak düşük verimliliğe sahip olan sektörün yerini yüksek verimliliğe sahip olan sektöre bırakmasından geçmektedir. Başarılı bir yapısal dönüşüm sağlanması için bu süreçlerde dinamik bir ilerlemenin sağlanması gerekmektedir.¹²³

Türkiye ekonomisi açısından, 1980 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırabileceğimiz bir dönüşüm süreci vardır. Aslında bu dönüşüm sürecinde sadece uygulanan politikalar farklılık gösterirken, hedefleri sanayinin gelişimini sağlamaktır. 1980 öncesinde neredeyse tamamen korumacı politikalar uygulayarak dış gelişime kapalı olan Türkiye, 1980 sonrasında bu yapı tersine dönerek, dışa açılma politikası benimsemiş, elindeki imkanları ve kapasitesini en verimli şekilde kullanarak etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. 1990'lı yıllarda küreselleşmenin etkisinin artmasıyla birlikte 2000'li yıllara kadar

¹²¹ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, Türkiye'de Yapısal ve Teknolojik Değişme, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, Nazım Engin, Erhan Aslanoglu, Oral Erdoğan, Burhan Can Karahasan, Kenan Tata (drl.), Ankara, İmge Kitapevi, 2018, s.267-269.

¹²² Taymaz, Voyvoda, s.11

¹²³ Taymaz, Voyvoda, s.13-21.

Türkiye'nin dış ticaret yapısında önemli farklılıklar oluşmuştur. 1996 yılında Gümrük Birliği Anlaşmasına katılan Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısında da belli başlı değişiklikler meydana gelmiştir.¹²⁴

Türkiye 1980 öncesindeki girişim eksikliğini kapatmak ve üretim eksikliğini gidermek için iç pazarı geliştirmeyi hedeflemiştir. Fakat 1980 sonrasında ise bu hedefler bir kenara bırakılarak sanayinin gelişmesi için uygun ortam hazırlanmıştır. 1990'lı yıllarda telekomünikasyon ve ulaşım alt yapılarının iyileşmesine yönelik çalışmalar yapılarak sanayileşmenin gelişimine katkı sağlanmış ve bu sayede daha hızlı bir şekilde dışa açılma ve ihracat kapasitesinde artış meydana gelmiştir. 2000 sonrası dönemde ise sanayiye de istenilen düzeye gelinemediği için alternatif sektörlere yer vermeye başlanmıştır.¹²⁵

Son olarak Türkiye'de meydana gelen yapısal dönüşümleri; ihracatın tüketim mallarından giderek uzaklaşması, ara ve yatırım mallarına dönüşmesi olarak açıklayabiliriz.

2.6. Türkiye'nin AR- GE Faaliyetleri

Küreselleşme dönemleri bir yerde bilgi ve teknoloji çağı olarak da ifade edilebilmektedir. Bu dönemde teknolojik yeniliğin önemi ortaya çıkmıştır. Bilgiye kolay ulaşılan bu dönemde rekabet gücünü elinde tutmak isteyen veya uluslararası iş bölümünde rekabet avantajı elde etmek isteyen ülkelerin yeni ürün ve ürün grupları oluşturmak için Ar-Ge çalışması yapması gerekmektedir.

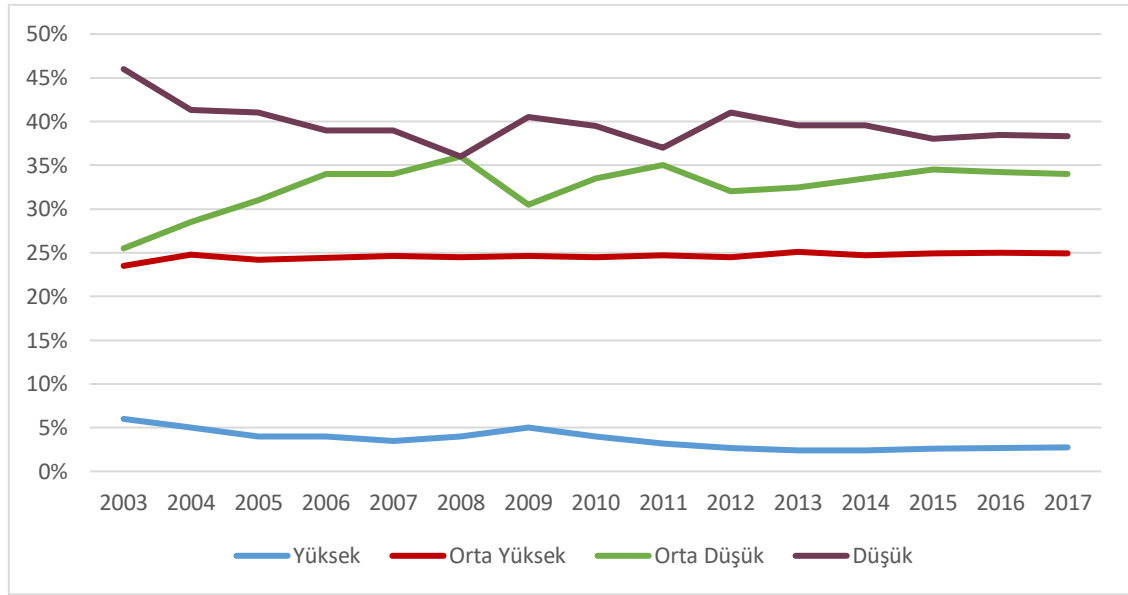
Ülkelerin büyümesi ve refah düzeylerinin artmasında da etkisi olan Ar-Ge faaliyetleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyabilen kriterler arasında yer almaktadır. Ar-Ge faaliyetleri sayesinde gelişen teknoloji ve inovasyon ülkelerin düşük maliyetlerle yüksek kaliteli ürünler üretebilmesine olanak sağlamaktadır. Bunların sonucunda ise Ar-Ge faaliyetlerinde üstünlük elde eden ülkeler ihracatını arttırır ve rekabet üstünlüğü elde eder.¹²⁶

¹²⁴ Doğruel, Doğruel, s. 269-275.

¹²⁵ Doğruel, Doğruel, s. 64.

¹²⁶ Şerif Canbay, Türkiye'de Araştırma Ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının İhracat Üzerindeki Etkileri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, s. 138-139.

Teknolojik olarak gelişmiş ülkeler, katma değeri yüksek olan ürünlerin üretiminde üstünlük sağladığı için uluslararası pazarda rekabet gücünü elinde tutar ve katma değeri yüksek olan ürünün ihracatçısı olur. Gelişmekte olan ülkeler ise kaynak yetersizliğinden dolayı Ar-Ge faaliyetlerinde çok etkin olamadıkları için teknolojik yapıları düşük düzeyde seyretmektedir. Bu da dışa bağımlılıklarının artmasına neden olmaktadır.

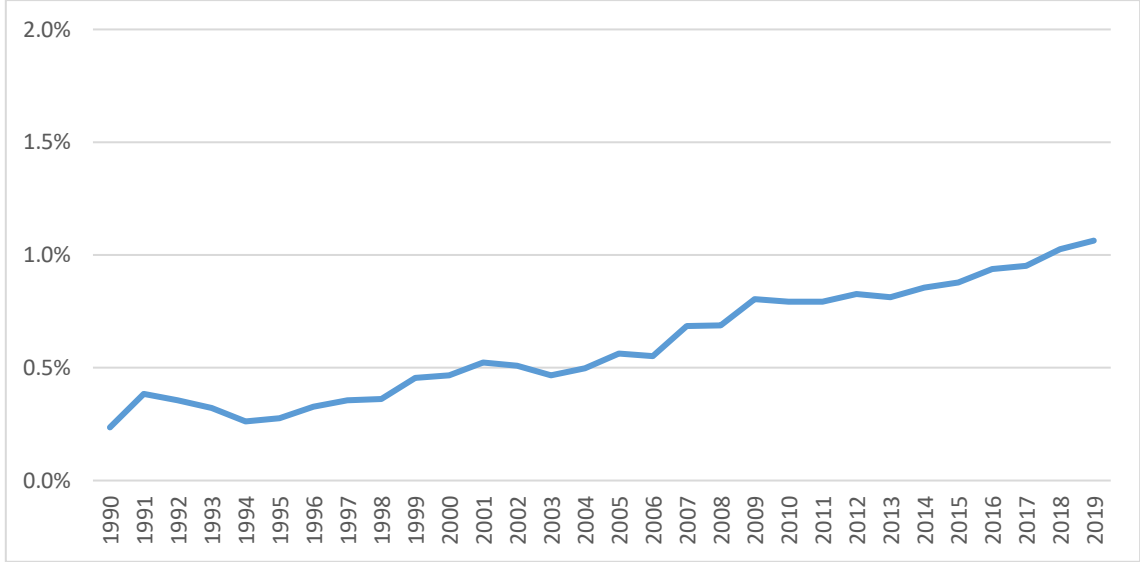

Grafik 8: Teknoloji Gruplarının Katma Değer İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK. (<https://data.tuik.gov.tr>)

Küreselleşme, her ülkeyi kendi teknolojilerini üretmeye ve yeni modeller geliştirmeye sürüklemektedir. Türkiye teknolojik anlamdaki yeniliklerle 1980’li yılların sonlarına doğru tanışmıştır. Fakat grafik 8’de de görüldüğü gibi Türkiye’de Ar-Ge çalışmalarında önemli bir gelişme meydana gelmediği için dört teknoloji grubu içerisinde düşük teknoloji ürünlerin üretimdeki payı en üst düzeyde yer almaktadır. Orta-düşük teknoloji ürün grubunda gerçekleştirilen üretim 2008 yılına kadar artmış, sonrasında kısa bir düşüş yaşansa da 2010 yılı itibarıyla dalgalı bir seyir izlenmiştir. Bunun nedeni grafik 8’de de görüldüğü gibi sektörel kaymalar olarak yorumlanmaktadır. Orta-yüksek

ve yüksek teknolojlili ürün gruplarında ise verimlilik artışı çok düşüktür. Ayrıca 2009 yılından itibaren yüksek teknolojlili ürün gruplarında da belli bir düşüş gözlenmektedir.

Grafik 9: Türkiye’de Ar-Ge Harcamalarının GSYİH’daki Payı (%)

Kaynak: OECD Economic Outlook (<https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>)

1990-2017 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’deki Ar-Ge faaliyetlerine baktığımızda GSYİH’daki payları grafik 9’da yer almaktadır. 1990’da yaklaşık % 0.23’lük paya sahip olan Ar-Ge faaliyetleri yıllar içerisinde dalgalı bir seyre sahip olmasına rağmen genel olarak artış göstermiştir. Bu değer 2017 yılında % 0.95’e ulaşmışken 2019’da ise % 1.06’ya yükselmiştir.

Ar-Ge harcamalarının GSYİH’daki payında meydana gelen artışın düşük olmasından dolayı Türkiye’nin teknolojik yapısında kayda değer ilerlemeler meydana gelmemektedir. Bu yüzden düşük veya düşük orta teknolojlili üretim yapmaktadır.

2.7. Küresel Değer Zinciri İçerisinde Türkiye'nin Konumu Ve Rekabet Gücü

Küresel değer zinciri kavramı yaklaşık olarak 1980'lerin ikinci yarısından beri gündeme gelmektedir, üretimin parçalanmasını ya da ayrışmasını ifade ettiğine dair pek çok tanım bulunmaktadır. Küresel değer zinciri, üretim ve üretim sürecinde kullanılmak üzere hammadde ithal etmekten daha fazlasını gerektirecek şekilde sınırlar arasında koordine edilmektedir. Bu yüzden bu tanımlamalar üzerinde ancak 2000'li yıllarda mutabakata varılmıştır.

1980'lerin son çeyreğinden itibaren, büyük şirketler üretim politikalarını değiştirerek, tek bir yerde üretim yapmak yerine üretimlerini bölerek parçalara ayırıyorlardı ve üretimlerinin bir kısmını ucuz emek yoğun olan ülkelere kaydırarak yüksek karlılık elde etmeyi hedefliyorlardı. Bu tarz üretim şekli ise küresel değer zinciri olarak ifade edilmekteydi.¹²⁷

KDZ olarak nitelendirilmek için ne kadar organizasyonel derinliğe gerek olduğu konusunda anlaşmak zor olsa da, KDZ'nin yüksek teknoloji endüstri 4.0 üzerine etki ettiği önemli çeşitlilikleri açıklanırken “zincirler” yerine küresel üretim ağlarından söz edilmektedir. Bu farklı yaklaşımlar neticesinde KDZ'nin ölçülmesi ve öneminin belirlenmesi hususunda çok çeşitli sonuçlara varılmıştır.

KDZ analizlerinin ilk yaklaşımları Barbi marka oyuncak bebek, Apple marka İpod, HP ve Lenovo marka bilgisayar ve Nokia marka N95 model cep telefonu gibi spesifik ürünler üzerine yapılan derin incelemeleri baz almıştır. Özel danışmanlık firmalarının detaylı raporlarına dayanan bu vaka çalışmaları, karmaşık sınır ötesi iş ağları içerisinde belirli bir mamulün üretim maliyetinin nereye eklenmesi gerektiğini belirlemeye çalışmıştır. Her ne kadar mantıklı olsa da, bu tür vaka çalışmaları tipik olarak çok zahmetlidir ve sonuçlarının genele yayılması çok zordur. Dahası, üretim süreci içerisinde yer alan son montajdan yalnızca bir seviye yukarı bakma eğilimindedirler, bu nedenle üçüncü bir ülkede gerçekleştirilecek bileşenlerin satın alınmasıyla ilgili önemli bilgileri göz ardı edilmektedir. Çin'de montajı yapılmış olan bir bilgisayarda bulunan Tayland malı

¹²⁷ Orhangazi, s.157.

bir sabit diskin, KDZ boyunca herhangi bir aşamaya yerleştirilmesi mümkündür. Dolayısıyla KDZ üzerine bir çalışma yaparken küresel üretim ağına da aynı oranda önem verilmelidir.¹²⁸

Küreselleşmenin de etkisiyle birlikte 2000’li yılların başında taşımacılık ve iletişim ücretlerinin azalması, teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve özellikle uluslararası ticaretin önündeki siyasi ve ekonomik engellerin kaldırılması ile birlikte, üretimlerin uluslararası düzeyde yapılmasına fırsat doğmuştur. Bir ülke üretimini yaptığı ürünün tüm aşamalarını kendi ülkesinde gerçekleştirmek yerine, üretimin belirli bir alanında uzmanlaşarak diğer alanların ise farklı ülkelerde tamamlamasına olanak sağlanmıştır. Üretilen ürünün aşamalarının farklı ülkelerde tamamlanması ihracat ya da ithal edilen ürünlerin çoğunlukla yarı mamul olduğunu göstermektedir.¹²⁹

Küresel değer zinciri içerisinde genellikle gelişmiş ülkeler; üretim tekniklerini, iş güçlerini ve sermayelerini daha nitelikli yani yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli ürünlerin üretimine harcamaktadır. Bu durumda gelişmekte olan ülkeler ise emek yoğun, düşük veya orta teknoloji ve düşük katma değerli ürünlerin üretimlerine yoğunlaşmak durumunda kalmışlardır.

Dünya ticaretindeki bu gelişmeler sayesinde ihracat ve ithalat değerlerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkan artış, yerli firmaları bir rekabete sürükleyerek, teknoloji ve yabancı sermayeye kolay ulaşım sağlamasından dolayı firmaların üretkenliklerinin artmasına neden olmuştur. Firmalar üretim yaparken yabancı girdi kullanmak için, imalat sanayi ve hizmetlerde rekabetçi firmalara doğru hızlı bir şekilde yönelmektedir. Bu da tedarikçi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımcısı tarafından öğrenilen bilginin hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmaktadır.¹³⁰

Ayrıca bu süreçte dış ticaret açıkları artarken doğrudan yabancı sermaye yatırımları da artarak ikisi arasında paralel bir ilişki gözlemlenmektedir. DYY’lar genel olarak aynı

¹²⁸ UNIDO, Global Value Chains and Development - Lessons From China, South-East and South Asia, 2015, s. 3-4.

¹²⁹ Arzu Akkoyunlu Wigley, Sevinç Mıhçı, Kuter Ataç, Türkiye İmalat Sanayi Sektörlerinin Küresel Değer Zinciri İçerisindeki Konumu ve Rekabet Gücü: 2000-2011, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, Nazım Engin, Erhan Aslanoglu, Oral Erdoğan, Burhan Can Karahasan, Kenan Tata (drl), Ankara, İmge Kitapevi, 2018, s.219.

¹³⁰ Wigley, Mıhçı, Ataç , s.220-222.

sektörlere hizmet veren alt gruplar arasında gerçekleşen dikey entegrasyonlar şeklinde meydana gelmiştir.

Türkiye’de ise 1980 öncesinde ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmıştır, ancak ihracatta kayda değer bir artış olmadığı gibi ithal ikameci sanayileşmeden dolayı da ithalat değerleri ciddi oranda artış göstermiştir.¹³¹ Bu yüzden Türkiye 1980’li yıllarda ihracata dayalı büyüme modelini benimseyip sanayileşme stratejilerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikler ekonomide serbestleşmeye ve dışa açık politikaların benimsenmesine neden olmuştur. 1980’den sonra WTO ve GB anlaşması dış ticaret politikalarının şekillenmesine neden olmuştur. WTO dış ticaret sisteminin küresel ticaret sistemine uyumlu hale gelmesini, GB anlaşması ise tarifelerinin AB standartları ile uyumlu hale gelerek yabancı yatırımların Türkiye’ye çekilmesi ve ticaret hacminin artmasını hedeflenmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye’nin yeniden yapılanmasına IMF ve DB gibi kuruluşlar önemli katkılar sağlamıştır.¹³² Bu süreçte Türkiye bir dönüşüm içerisine girmiş serbestleşme ve dışa dönük politikalar ile küresel değer zincirine entegrasyonunu sağlamaya başlamıştır.

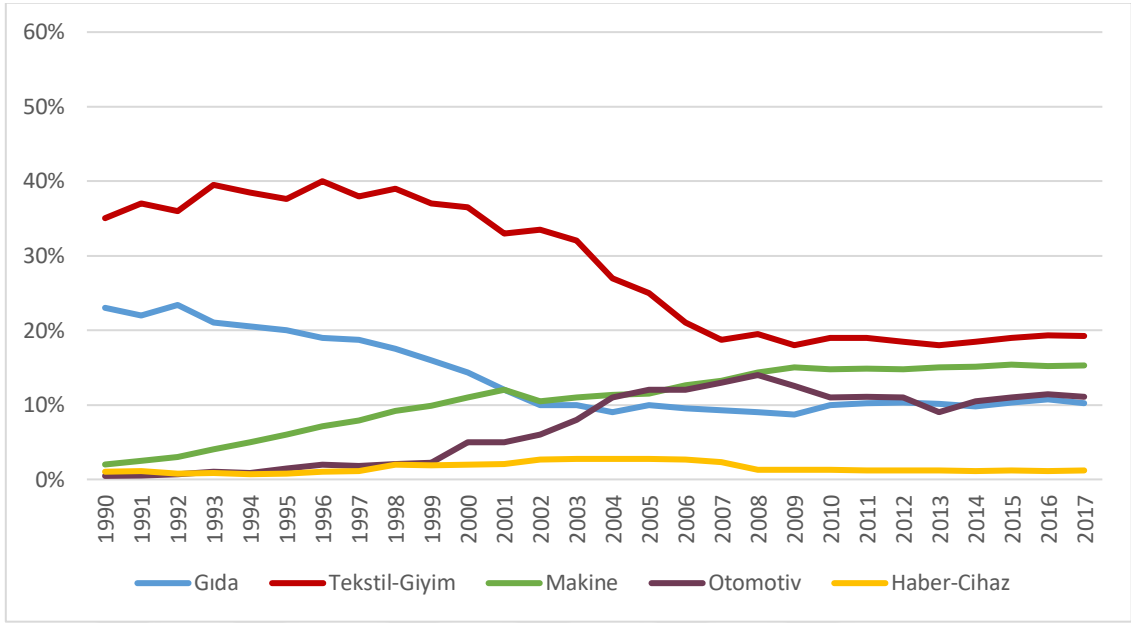
Uygulanan yeni politikalar Türkiye’de farklı bir ortam oluşmasına neden olmuştur. Bu politikalar sayesinde grafik 4’te de görüldüğü gibi büyüme oranlarında artış meydana gelmiştir. Ancak 1990 yılında piyasalarda gözle görülebilir bir serbestleşmenin olması, aynı zamanda kamu borcunun da artmasına neden olmuştur. Bu da büyüme hızındaki artışın dalgalı bir şekilde seyretmesine sebep olmuştur. Türkiye’de uzun dönem büyümenin gerçekleşememesinin bir nedeni de dışa bağıllığının artması ve uluslararası ekonomiye eklenip bir paya sahip olma amacıdır.¹³³

Uluslararası ekonomiye eklenmenin bir göstergesi dış ticarete belli bir uzmanlaşmaya sahip olmaktır. 1990 ve 2017 yılları arasında Türkiye’nin ihracat ve ithalat yapısını inceleyerek bir sonuca varmak için grafik 10 ve grafik 11’i inceleyelim.

¹³¹ Erol Taymaz, Ebru Voyvoda, ve Kamil Yılmaz “Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye’nin Konumu” TUSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi, 2011, s.33.

¹³² Banu Erkök, Türkiye Sanayisinin Küresel Değer Zincirine Entegrasyonu, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, Cilt 75, No 2, 2020, s.6-7.

¹³³ Erol Taymaz, Kamil Yılmaz, Integration With The Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries, Commission on Growth and Development, 2008, s.37.

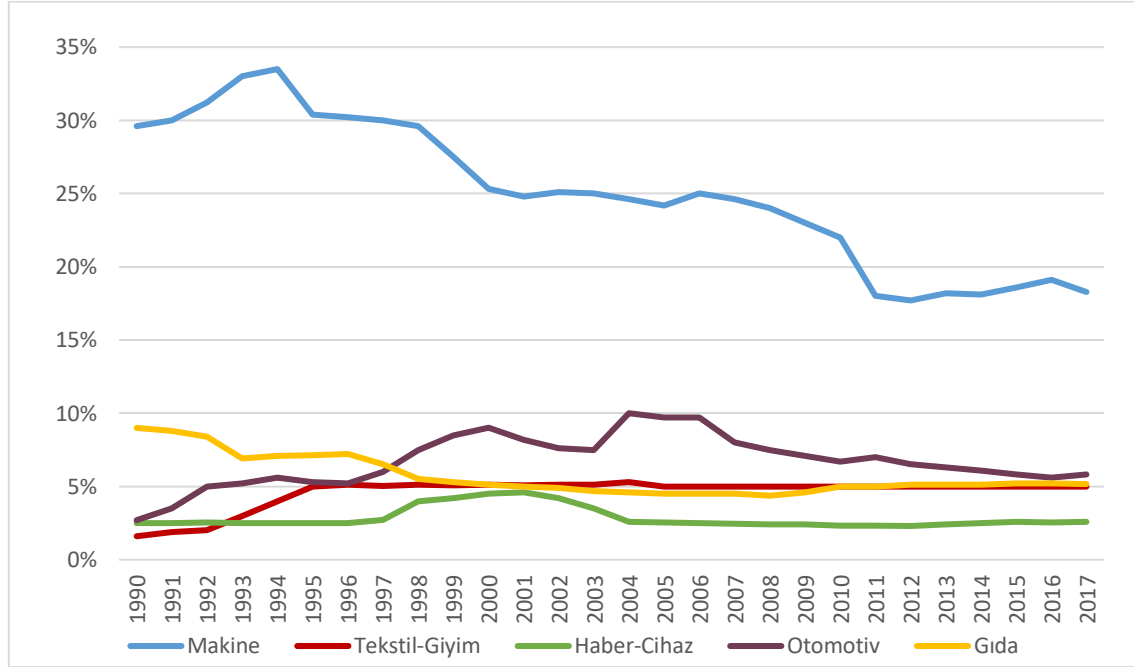
Grafik 10: Türkiye'nin İhracatının Temel Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan ihracat verileri kullanılarak hazırlanmıştır. (<https://comtrade.un.org/data>)

Grafik 10'u incelediğimizde 1990'ların ortalarına kadar en büyük paya sahip ihracat kalemlerinin gıda, tekstil ve hazır giyim sektörlerine ait olduğu gözlenmektedir. Ancak bu dönemlerde ithalat yapısında meydana gelen önemli değişiklikler ile 1990'ların ortalarından sonra gıda, hazır giyim ve tekstil sektörlerinin ihracat oranlarındaki payı iyice azalmaya başlamıştır. 2000'li yıllarda ise bu oranlarda kayda değer değişiklikler meydana gelmiş, gıda sektöründe önemli düşüşler gözlenmiş ve gıda sektörü yıllar içerisinde payını makine sektörüne bırakmıştır. Ayrıca 2000'li yıllarda otomotivin ve haberleşme cihazlarının ihracat oranlarında da artışlar gözlenmiştir.

1980 yılı Türkiye'nin ihracat yapısında tarım, gıda, tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ağırlığı söz konusu iken, 1990 yılının başından beri gıda sektöründeki ihracat oranları azalmaya başlamış, 1990'ların sonuna kadar tekstil ve hazır giyim ihracat oranında artış devam etmiş, sonra ki yıllarda ise bu oran düşüşe geçmiştir. 1990 yılından itibaren makine, otomotiv ve haberleşme cihazları gibi ürünlerin ihracat oranlarında artışlar

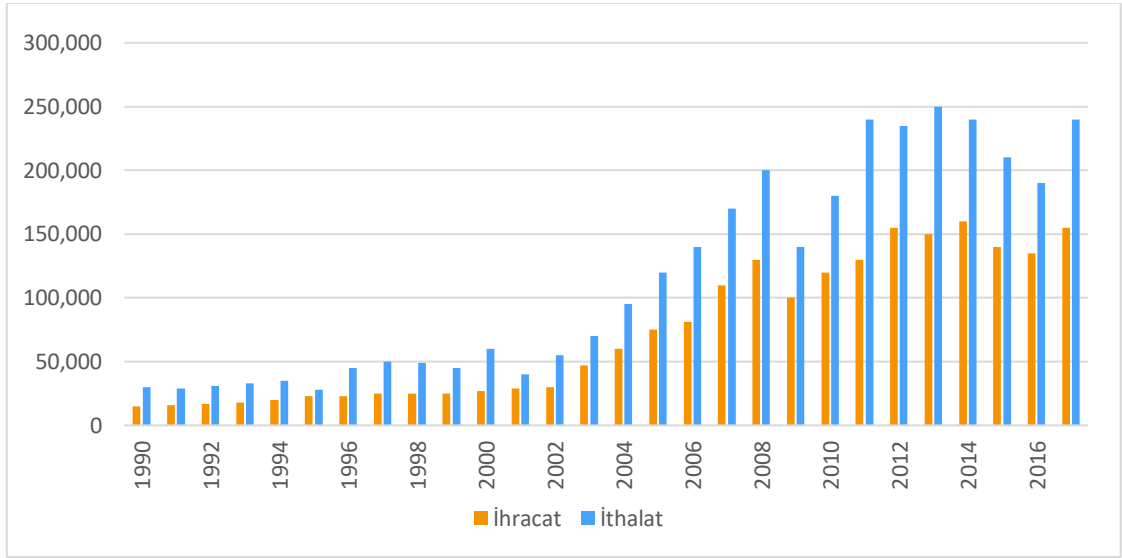
meydana gelmesi Türkiye'nin ağırlıklı ihracatının orta-teknolojili ürünlerde olduğunu göstermektedir.

Grafik 11: Türkiye'nin İthalatının Temel Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan İthalat verileri kullanılarak hazırlanmıştır. (<https://comtrade.un.org/data>)

Grafik 11'de bulunan Türkiye'nin ithalat yapısını incelediğimizde 1990'larda en yüksek orana sahip olan ithalat kalemleri sırasıyla makine ve gıda sektörlerine aittir. 1990'ların ikinci çeyreğinden sonra makine ithalatında önemli düşüşler meydana gelmiş olmasına rağmen, hala en yüksek ithalat kalemi olduğu görülmektedir. Makine ithalatının oranlarındaki azalmanın bir nedeni Türkiye'de aynı zaman aralığında makine ihracat oranlarının artması olarak yorumlanabilir. 1990'larda otomotiv sektörünün ithalat oranlarında artışlar meydana gelmiştir ve 2017 yılında da en yüksek orana sahip olan ikinci ithalat kalemi olarak grafikte yerini almıştır. Yıllar içerisinde gıda ithalatının oranları azalırken, haberleşme cihazları, tekstil ve hazır giyim sektörlerinin ithalatında artış meydana gelmiştir.

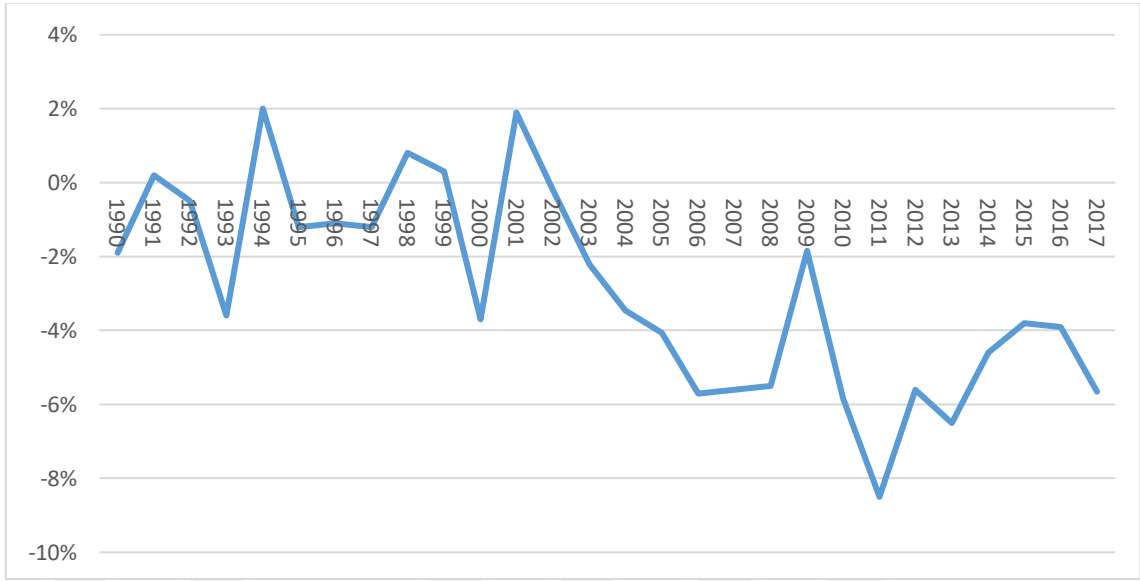
Grafik 12: Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan ihracat ve ithalat verileri kullanılarak hazırlanmıştır. (<https://comtrade.un.org/data>)

Türkiye'nin dış ticaret değerlerini sektörlerden bağımsız bir şekilde inceleyerek küresel değer zincirindeki konumunu yorumlamaya çalışırsak, 1990 yılında yaklaşık 13 milyon dolar olan ihracat değeri 2017 yılında yaklaşık 157 milyon dolara ulaşmıştır. 1990 yılında yaklaşık 23 milyon dolar olan ithalat tutarı da 2017 yılında yaklaşık 234 milyon dolara yükselmiştir. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin ihracatta ve ithalatta ivme kazandığı görülmektedir. Bu Türkiye'nin rekabet edebilirlik düzeyinin arttığını ve küresel pazarlarda belli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak 2008'de meydana gelen krizle birlikte gerilemeler olmasına rağmen piyasalardaki talep bu oranların tekrar artmasına neden olmuştur.

Dış ticarete meydana gelen gelişmeler, dışa açık ekonomi politikasını benimseyen ülkelerde ekonomik dengeler hakkında bilgi verir. Bu sayede de ülkenin küresel değer zincirine olan entegrasyonu esnasında, ekonomik dengelerde meydana gelen değişimleri göstermektedir.¹³⁴

¹³⁴ Aydın Mustafa Faruk, Başkaya Yusuf Soner, Demiroğlu Ufuk, Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Üzerine Ampirik Bir Analiz, TCMB, 2015, s. 3-8.

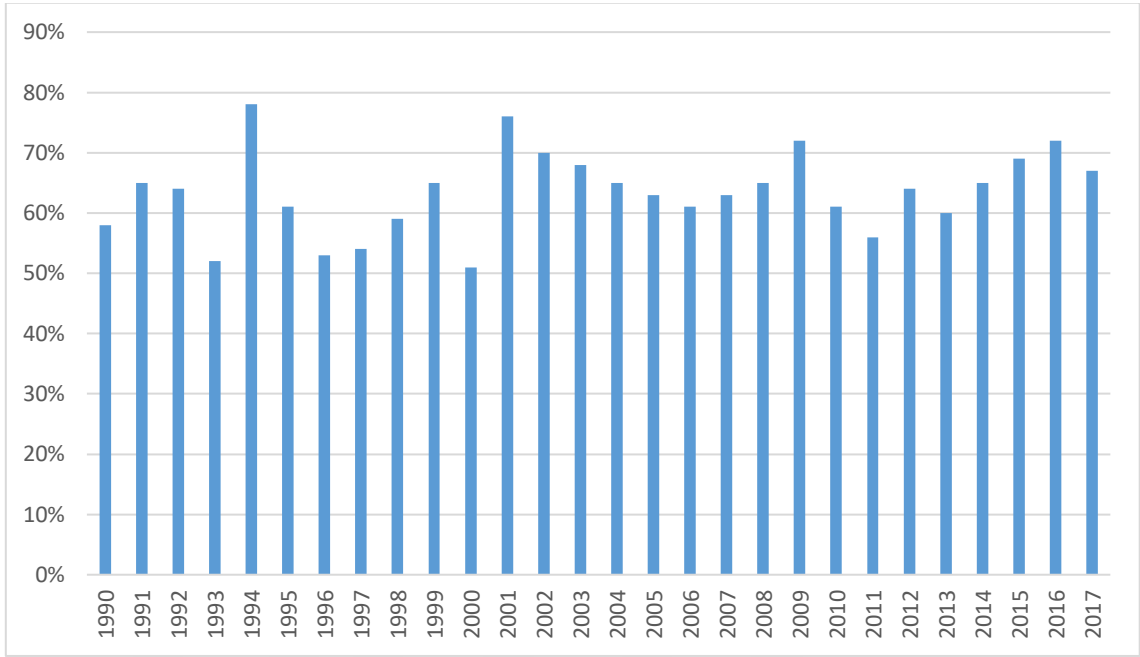

Grafik 13: Dış Ticaret Açığının GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: TCMB. (<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>)

1989'da sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte Türkiye'nin üretim yapmak için ithal ettiği yatırım mallarının ve ara mallarının miktarı sürekli olarak artış göstererek dışa bağımlılık artmaktadır. Serbestleşme ile birlikte dış ticaret açığı sorunu artık sadece ülke içi ekonomi hareketlerinden değil, ülke dışında ki hareketlerden de etkilenmektedir. 1990 yılından itibaren Türkiye'nin hep dış ticaret açığı veren bir ülke olduğu grafik 13'de de görülmektedir.

Grafik 13'e baktığımızda Türkiye'de dış ticaret dengesizliğinin var olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin açık vermediği yıllar ise kriz yıllarını içinde barındıran 1994, 1998 ve 2001 yıllarıdır. Ancak bu durum 2008 krizinde etkili olmamıştır, sadece 2009 yılında dış ticaret açığında belli bir azalma meydana gelmiştir.

Grafik 14: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: TÜİK. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>)

Türkiye'nin ekonomik göstergelerini yorumlamamıza yarayan ihracatın ithalatı karşılama oranlarını gösteren grafik 14'te yer alan değerlerini incelediğimizde, Türkiye'nin farklı zamanlarda gerçekleştirmiş olduğu ticaret başarıları gösterilmektedir. Karşımıza çıkan oranların 100'den büyük olması Türkiye'nin dış fazla verdiğini gösterirken, 100'den küçük olması da dış ticaret açığı veren bir ülke olduğunu ifade etmektedir. 1990 yılından 2017 yılına kadar oranları incelediğimizde Türkiye'nin hep dış açık veren bir ülke olduğunu görmekteyiz. Bu durum ödemeler dengesi üzerinde baskılara neden olmaktadır. 1990 yılında yüzde 58, 1994 yılında yüzde 78, 2001 yılında yüzde 76, 2009 yılında yüzde 72, 2017 yılında da yüzde 67 olması ihracatın dalgalı bir şekilde seyrettiğini ve Türkiye ekonomisinin kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye dış ticaret açığının azalması ve imalat sanayisinin güçlenmesi için sanayi ürünlerine olan üretimi güçlendirmeyi planlamıştır. Bu sayede yüksek katma değerli yerli malların üretilmesi hem ihracatın gelişmesine hem de Türkiye'nin küresel değer zinciri içerisindeki payının da artmasına neden olacaktır. Bu payın arttırmanın bir kolu da

DYY'lardır.¹³⁵ Grafik 5'e baktığımızda Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, 1980 ve 1999 yılları arasında kayda değer bir artış gözlenmemiştir, ancak 2005 yılından itibaren önemli yatırımlar meydana gelmiş ve artışlar gözlenmiştir. 2007 yılında DYY'lar 22.047 milyon dolarla en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2008 yılında ise 19.851 milyon dolarlık DYY'lar meydana gelmiştir ancak 2008 yılında meydana gelen krizden dolayı 2009 yılında yatırımlar yaklaşık olarak yüzde 56 oranında azalmış ve 8.560 milyon dolara kadar düşmüştür. Sonraki yıllarda ise dalgalı bir seyir gözlenmiştir. Türkiye'nin hızlı bir şekilde büyüyen ekonomik anlamda gelişmesi ve KDZ'inde pay almasında yabancı sermaye girişi önemli rol oynamaktadır.

Yukarıda yer alan grafiklerinden elde edilen verileri göze alarak bir yorum yaparsak; Türkiye'nin üretim anlamında uzmanlaştığı sektörlerle baktığımızda aynı zamanda rekabet edebilirliğinin olduğu sektörleri de görmekteyiz. Ancak bu sektörlerin büyüme hızlarının düşük olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu sektörlerde rekabet edebilirliği elinde tutmak için fiyatlar düşük düzeyde seyretmektedir. Aslında Türkiye 2000'li yıllarda düşük teknoloji üretimini payını azaltarak, orta teknoloji ürünlerin üretimine yoğunlaşmıştır. Rekabeti orta teknoloji ürünler üzerinde artış göstermiştir, ancak bu ürünlerin üretimi esnasında uzmanlaşılan alan ya montaj alanı ya da daha düşük maliyetlerle üretilen katma değeri düşük ürünlerin bulunduğu gruplardır. Türkiye en çok otomotiv sektöründe üretimin montaj bölümünde, tekstil sektöründe ise kendi markasını tasarlayarak üretimde yerini almıştır.¹³⁶

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi geçmişe kıyasla çok daha fazla üretim yaparak ticaret hacminde bir artış elde etse de özellikle yüksek teknoloji ürünlerde üretim yaparak katma değer oluşturmamıştır. Orta teknoloji ürünlerde ise gerek uzmanlaştığı alanlardan dolayı gerekse yeterli teknolojinin elinde bulunmamasından dolayı hala istenilen performansı sergileyememektedir. Orta ya da yüksek teknoloji ürünlerde üretim yaptığı durumlarda ise sürekli ara mal ithal ettiği için çok da katma değerli bir ürün ortaya çıkartamamaktadır.¹³⁷

¹³⁵ Uslu Hüseyin, Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz, The Journal of Academic Social Science, 2018, s. 6-8.

¹³⁶ Wigley, Mihci, Ataç, s.222-238.

¹³⁷ Nihat Dağıstan, Küresel Değer Zincirlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Ve Üretim Yapısına Etkileri, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı, 2017, s.832-833.

Türkiye'nin küresel değer zinciri içerisindeki rekabet gücünü gösteren tablolar Ballasa Endeksine göre hesaplanmış ve üçüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

2.7.1. Küresel Katma Değer Zincirine Eklemlenme

Küresel bütünleşme süreçleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin üretim ve dış ticaretinde hızlı ve kayda değer değişimlerin olmasına neden olmuştur. Uluslararası üretim ve dış ticaret ağlarının derinliği hızlı bir şekilde artmış ve katma değer yaratma süreci hızlanmıştır.¹³⁸

Küresel değer zinciri süreci, ülkelerin ihracata ve yurtiçi üretim yapmak için ithalata olan bağımlılıkları erken sanayisizleşmeye neden olmuştur. Türkiye'nin KDZ'ye eklemlenme sürecinin ilk aşamasında önemli bir sanayisizleşme meydana gelmiştir.¹³⁹

KDZ'ye ülkelerin eklenmesi; İleri Eklemlenme (İE) ya da Geri Eklemlenme (GE) olarak iki şekilde meydana gelir. İleri Eklemlenme bir ülkenin başka ülkeler için ihracatına girdi sağlamasıyla, Geri Eklemlenme ise üretim ve ihracatta kullanmak üzere ara mal ithal etmesiyle gerçekleşmektedir.¹⁴⁰

İleri Eklemlenme, başka ülkelerde ithal girdi olarak kullanılan sektör ihracatının, ilgili ülkenin toplam ihracatına oranını ifade ederken, Geri Eklemlenme ise sektördeki ithal girdilerin toplam ihracata oranı olarak ifade edilmektedir. İleri Eklemlenmenin Geri Eklemlenmeye oranının birden büyük çıkması durumun, ülkenin net kazanç sağladığı ortaya çıkarken küçük çıkması durumunda ise net kayıp sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır.¹⁴¹

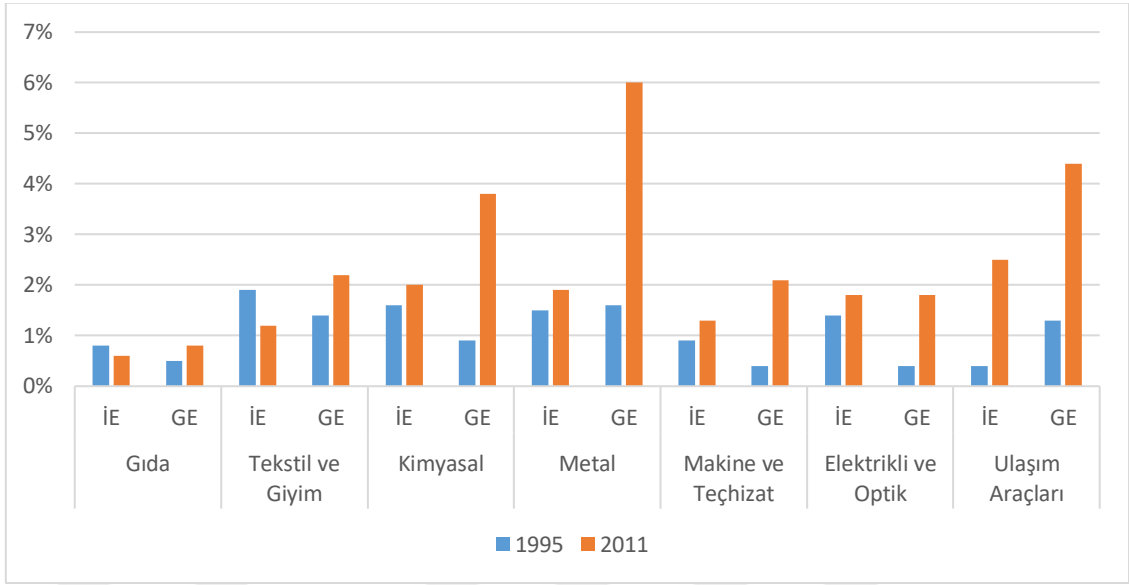
Aşağıda yer alan Grafik 15'te Türkiye'nin 1995-2011 yıllarının KDZ'ye İleri Eklemlenme ve Geri Eklemlenme oranları yer almaktadır.

¹³⁸ Bakır, Özçelik, Özmen, Taşırın, s. 173-175.

¹³⁹ Bakır, Özçelik, Özmen, Taşırın, s. 177-178.

¹⁴⁰ Bakır, Özçelik, Özmen, Taşırın, s. 178.

¹⁴¹ Bakır, Özçelik, Özmen, Taşırın, s. 178-179.

Grafik 15: Türkiye'nin KDZ Eklemlenme Oranları (%)

Kaynak: OECD, TIVA. (https://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode=tiva_2018_c1)

Grafik 15'i incelediğimizde 1995 ve 2011 yıllarını karşılaştırdığımızda İE gıda, tekstil ve giyim sektörlerinde azalmış diğer tüm sektörlerde ise artarmıştır, GE ise her sektörde artış göstermiştir. İE açısından en büyük artış ulaşım araçları sektöründeysen, GE ise metal, kimyasal ve ulaşım araçları sektöründe önemli artışlar gözlemlenmiştir.

Türkiye 1995 yılında metal ve ulaşım araçları dışındaki tüm sektörlerde İE/GE oranı birden büyüktür ve bu sektörlerde net kazanç sağlanmaktadır. 2011 yılında ise bu oran tüm sektörler için birden küçük çıkmış ve tüm sektörlerde net kayıplar meydana gelmiştir. Bu durum bize Türkiye sanayisizleşirken bir yandan da üretim ve ihracat için ithalat yaptığını yani ihracatının ithalata dayalı olduğunu göstermektedir. ¹⁴²

2.8. Türkiye'nin Dış Ticareti Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Türkiye'nin dış ticaret politikaları 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. 1980 öncesinde yerli üretime önem vererek, ithal ikameci sanayileşme politikasını benimseyen Türkiye, 1980 sonrasında dünyayı etkisi altına alan küreselleşme

¹⁴² Bakır, Özçelik, Özmen, Taşiran, s.179.

ile birlikte liberalleşme politikalarına geçiş yaparak, uluslararası ticaretinde serbestleşme ve dışa açılma meydana getirmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin dış ticaret yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Meydana gelen bu değişiklikler Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısında etkili olmuştur. İhracat ve ithalat yapısında sektörel kaymalar meydana gelmiş ve bunlar da farklı sonuçlara neden olmuştur. Bunları daha kapsamlı bir şekilde incelemek için ikiye ayıracağız.

2.8.1. Türkiye'nin İhracat ve İthalat Yapısı

Dış ticaret politikalarının serbestleşmesinden dolayı Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye bu sürece entegre olmaya çalışırken grafik 12'te de görüldüğü gibi sürekli olarak ithalat değerleri ihracat değerlerinden fazla çıkmış ve ticaret açığı vermiştir. Bunun bir nedeni de grafik 10 ve grafik 11'de yer alan ihracat ve ithalat yapısında meydana gelen sektörel değişimlerdir.

Türkiye'nin ihracat payı tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymış ve imalat sanayi üretimine yoğunlaşmıştır. 1990-2017 yıllarını incelediğimizde; Türkiye'nin ihracatı yıllar içerisinde tekstil ve giyim ürünlerinden, otomotiv ve makine sektörlerine yönelmiştir. Türkiye'nin ithalatı ise yüksek katma değerli sanayi ürünlerinde artarak devam etmiştir. Bunun nedeni ise Türkiye'de meydana gelen sektörel kaymalardan ötürü ihracatın ithal edilen mallara bağımlı hale gelmesidir. Grafik 14'e baktığımızda ithalatın ihracatı karşılama oranlarının hep dışa açık verdiği görülmektedir.

WTO tarafından her yıl hazırlanan yıllık raporların bir kısmı aşağıda incelenerek Türkiye'nin ihracat ve ithalatındaki dünya sıralamasını ve yapısında meydana gelen değişiklikler incelenmiştir.

1997 yılında dünya ticaretinde lider ihracatçılar listesinde bulunmayan Türkiye, ithalatı 48.5 milyar dolar ile 25. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin 1997 yılındaki ithalatı 1990 yılına kıyasla % 13 artış göstermiştir.¹⁴³ Türkiye Gümrük birliği anlaşması

¹⁴³ World Trade Organization, Annual Report 1998, s.18.

sonrasında Akdeniz bölgesindeki serbest ticaretini diğer ticaret ortakları ile birlikte hızlandırabilmiştir.¹⁴⁴

2002 yılında dünya ihracat sıralamasında 36. sırada yer alan Türkiye, ithalatta ise 28. sırada yer almaktadır. 34.6 milyar dolar ihracat ile 2001 yılına kıyasla %10 oranda artış göstermiştir.¹⁴⁵

2007’de genel ihracat sıralamasında 33. sırada olan Türkiye, ithalatta 19. sırada yer almaktadır. 107.2 milyar dolar ihracat tutarı ile 2006 yılına kıyasla %25 büyüme gösterirken, ithalatta ise 170.1 milyar dolar ile 2006 yılına kıyasla %22 artış göstermiştir.¹⁴⁶

2011 yılında ihracatta 32. sırada yer alan Türkiye, 135 milyar dolar ile 2010 yılına kıyasla %18 büyüme sergilemiştir. İthalatta ise 20. sırada yer alan Türkiye, 241 milyar dolar ile 2010 yılına nazaran % 30 artış göstermiştir.¹⁴⁷

2017’de dünya ihracatında 157 milyar dolar ile 31. sırada yer alan Türkiye, 2016 yılına kıyasla %10 büyümüştür. İthalat sıralamasında 21. sırada yer alan Türkiye, 234 milyar dolarla 2016 yılına kıyasla %18 artış göstermiştir.¹⁴⁸

Genel olarak tekstil ihracatına baktığımızda 1990 yılında 1.4 milyar dolar değere sahip olan sektör, 1995 yılında 2.5 milyar dolar, 2000 yılında 3.6 milyar dolar, 2001 yılında 3.9 milyar dolar, 2002 yılında da 4.2 milyar dolardır. Değerler bize tekstil ihracatının 1990 ve 2002 yılları arasında devamlı büyüdüğünü göstermektedir.¹⁴⁹ Bu değerler 2006 yılında 7.5 milyar dolarken, 2007 yılında 8.7 milyar dolara, 2011 yılında 7.5 milyar dolara, 2017 yılında ise 11 milyar dolara yükselmiştir.

1990 yılında 567 milyon dolarlık tekstil ithalatı yapan Türkiye, 2002 yılında tekstil ithalatını yaklaşık 5 kat arttırmıştır. 2002 yılında tekstil ithalatı 2.8 milyar dolar iken Türkiye toplam ithalatı içerisinde % 5.7’lik bir paya sahiptir. 2006 yılında ithalat değerleri

¹⁴⁴ Annual Report 1998, s.29.

¹⁴⁵ World Trade Organization, International Trade Statistics 2003, s.21.

¹⁴⁶ World Trade Organization, International Trade Statistics 2008 s.12.

¹⁴⁷ World Trade Organization, International Trade Statistics 2012, s.26.

¹⁴⁸ World Trade Organization, World Trade Statistical Review 2018, s.124.

¹⁴⁹ International Trade Statistics 2003, s.118.

4.6 milyar dolara, 2007 yılında 5.9 milyar dolara, 2011 yılında ise 10.7 milyar dolara ulaşmıştır. 2017 yılında ise 7 milyar dolara gerilemiştir.¹⁵⁰

Haberleşme cihazlarının ihracat değerlerini incelediğimizde; 1990 yılında 259 milyon dolar iken, 1995 yılında 255 milyon dolara gerilemiş ve 2000 yılında yaklaşık 1 milyar dolara ulaşan ihracat değeri, 2002 yılında ise 1.6 milyar dolara yükselmiştir. 2007 yılında yaklaşık 1.5 kat artarak 2.6 milyar dolarlık ihracat tutarına erişmiştir. Haberleşme cihazlarının ihracatı 2009 yılında ise 2 milyar dolar iken, 2011 yılında 2.2 milyon dolara ulaşarak küçük bir artış göstermiştir.

Türkiye’de 1990 yılında 1.2 milyar dolar olan haberleşme cihazlarının ithalat tutarı, 1995 yılında 1.6 milyardan dolarken, 2000 yılında ise 5.5 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 2002 yılındaki haberleşme cihazlarının toplam ithalat tutarı 3.2 milyar dolara düşmüştür. 2007 yılında ise yaklaşık 3 kat büyüyerek 9.1 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵¹ Bu değer 2011 yılında fazla bir artış göstermeden 9.4 milyar dolar düzeyindedir.¹⁵²

Türkiye tarım sektöründe 1990 yılında 3.3 milyar dolarlık ihracat tutarına sahiptir. 1995 yılında 4.5 milyar dolarlık ihracat tutarına ulaşıldığında toplam ihracatı içerisinde tarımın payı %21’dir. 2000 yılında 3.8 milyar dolar olan ihracat tutarı, 2002 yılında 3.9 milyar dolar ile tarım ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı % 11.3’e gerilemiştir. 2005 yılında 8 milyar dolara, 2006 yılında 8.6 milyar dolara, 2007 yılında 10 milyar dolara, 2009 yılında 11 milyar dolara, 2011 yılında ise 15 milyar dolara yükselmiştir.

1990 yılındaki tarım ithalatına baktığımızda 2.8 milyar dolarlık tutar, 1995 yılında yaklaşık 4.5 milyar dolara ulaşmış, 2000 yılında ise 4.1 milyar dolara gerilemiştir. 2002 yılında ise bu değer 3.9 milyar dolar olduğu görülmektedir.¹⁵³ 2005 yılında 6.4 milyar dolar, 2006 yılında 7.2 milyar dolar, 2007 yılında ise 10 milyar dolara yükselerek sürekli artış göstermiştir.¹⁵⁴ Tarım ithalatı 2009 yılında 9.6 milyar dolar iken, 2011 yılında ise bu değer neredeyse ikiye katlayarak 17.5 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵⁵

¹⁵⁰ International Trade Statistics 2018, s.109-110.

¹⁵¹ International Trade Statistics 2008, s.81-82

¹⁵² International Trade Statistics 2012, s.99-100.

¹⁵³ International Trade Statistics 2003, s.111.

¹⁵⁴ International Trade Statistics 2008, s. 53-54.

¹⁵⁵ International Trade Statistics 2012, s.70-71.

Otomotiv sektörü hem ihracat hem de ithalat miktarlarında ciddi bir yükseliş gerçekleştirmiştir. 1990 yılında 153 milyon dolar olan ihracat tutarı, 2002 yılında 3.1 milyar dolara ulaşmıştır. Otomotiv ihracatındaki istikrarlı büyüme, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde yaklaşık %9.1'lik paya ulaşmasına neden olmuştur. 2007 ve 2011 yılında ise bu değer yaklaşık olarak 15.6 milyar dolar civarında seyrederken, 2017 yılında 24 milyar dolara ulaşmıştır.

1990 yılında 1.1 milyar dolar olan otomotiv ithalatı, 2000 yılında 5.8 milyar dolara yükselmiş, 2002 yılında ise 2.8 milyar dolara düşmüştür. 2001 ve 2002 yıllarında otomotiv sektöründe dış ticaret fazla vermiştir. 2007 yılında ise tekrar yükselişe geçerek 12.6 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵⁶ 2011 ve 2017 yıllarında ise sırasıyla 19.4 milyar dolar ve 20 milyar dolarlık ithalat meydana gelmiştir.

Yukarıda yer alan WTO raporunda yayınlanan Türkiye verilerini incelediğimizde, sektörlerde meydana gelen ihracat ve ithalat değişimleri görülmektedir. Aynı zamanda ihracat sıralamasının ithalat sıralamasından hep geride olduğu gözlemlenmektedir. Bu da Türkiye'nin ihracatının ithalata bağlı olduğunu ve ithalat değerlerinin ihracat değerlerinden fazla olmasından dolayı dış ticaret açığı vermesine neden olmaktadır.

2.8.2. Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri, bir ülkenin ihraç ve ithal ettiği mallardaki fiyat farklılıklarından dolayı, dış ticaretten kazanç ya da kayıp elde ettiğini göstermeye yarayan bir kavramdır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte, elde edilen kar ya da zararlarda değişiklikler meydana gelmiştir.

Dış ticaret hadleri ifade edilirken genellikle net değişim ticaret hadleri kavramı kullanılır. Bu da ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranına eşittir. Dış ticarete çok fazla mal olduğu için ihracat ve ithalat fiyatlarının endekslerle ifade edilmesi zorunludur.¹⁵⁷

¹⁵⁶ World Trade Organization, International Trade Statistics 2008, s.102-103.

¹⁵⁷ Seyidoğlu, s.588.

$$N = P_x / P_m$$

N: Net değişim ticaret hadleri

P_x: İhracat fiyatları endeksi

P_m: İthalat fiyatları endeksi

Formülden de net bir şekilde görülebileceği gibi, ihracat fiyatları sabitken ithalat fiyatlarının artması, ithalat fiyatları sabitken de ihracat fiyatlarının artması ilgili ülkenin dezavantajına bir durum oluşmasına neden olmaktadır.

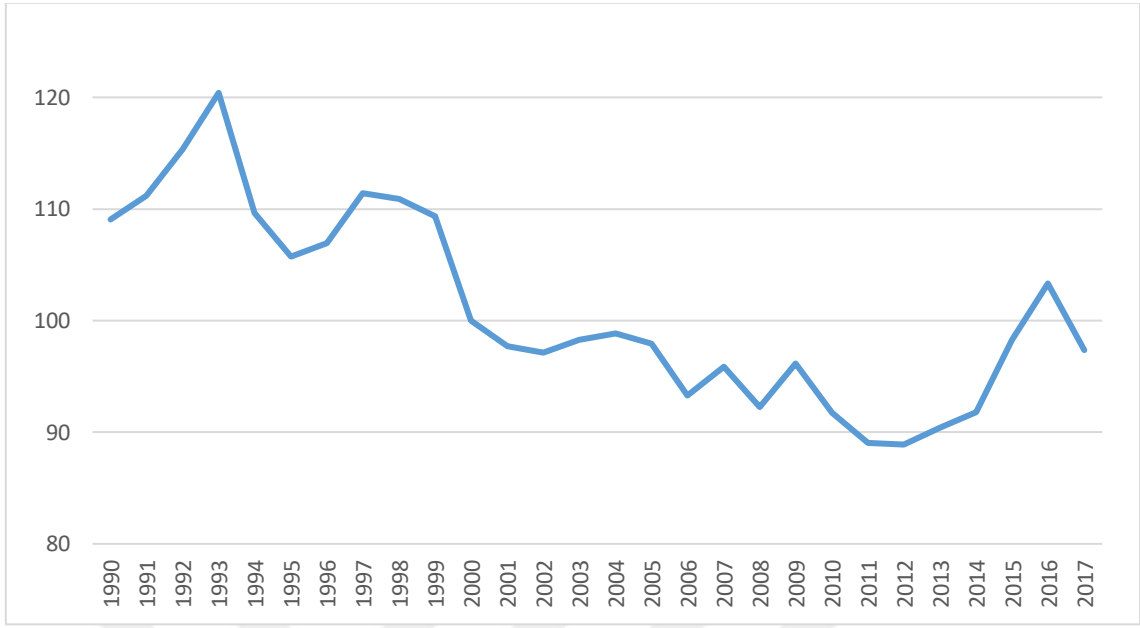
Net değişim ticaret hadlerinde aleyhte oluşan bir hareket ülkenin dış ticaret fiyatlarını olumsuz etkilediği için refah kaybına yol açarken, lehte bir değişim olması ise refah düzeyinin artmasına katkıda bulunur.¹⁵⁸

Yukardaki bilgiler ışığında düşündüğümüzde gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere genellikle katma değeri düşük tarımsal ürünleri ithal ederken, katma değeri yüksek olan sanayi mallarını ihraç edecektir. Bu durum genellikle gelişmekte olan ülkelerin lehine olmaktadır.¹⁵⁹

Aşağıda grafik 16'da 2000 yılı (2000=100) temel alınarak hesaplanan Türkiye'nin 1990-2017 dönemi için net değişim ticaret hadleri yer almaktadır.

¹⁵⁸ Seyidoğlu, s.589.

¹⁵⁹ Nurdan Aslan, Demet Yörük, Teoride Ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, 2008, s.36-37.

Grafik 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerindeki Net Değişim (2000=100)

Kaynak: World Bank Data (<https://data.worldbank.org/>)

Grafik 16'da yer alan Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki net değişime baktığımızda dalgalı bir şekilde seyrettiği görülmektedir. Buna göre 1990 yılından 1993 yılına kadar dış ticaret hadlerinde artış meydana gelmiş sonrasında ise azalmaya başlamıştır. 2000 yılına kadar net değişim ticaret hadlerinin 100 değerinin üzerinde seyrettiği görülmektedir. 2000 yılından sonra ise bu değer genel olarak 100'ün altında bulunurken, 2017 yılında ise bu değer 97.35'tir.

Grafik 16'da yer alan değerlerin sürekli artıp azalması ticaretin serbestleşmesiyle birlikte, fiyatların sürekli olarak değişiklik gösterdiğini işaret etmektedir. Bu değişimler neticesinde son yıllarda net değişim ticaret hadleri genel olarak 100'ün altında seyrettiği için Türkiye'nin uluslararası ticarete zarar ettiği ifade edilmektedir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin fiyatlarının düşük olduğunu, ithal ettiği ürünlerin fiyatlarının ise yüksek olduğunu gösterirken, bir yandan da Türkiye'nin refah düzeyinin düştüğünü ifade etmektedir.

Türkiye'nin dış ticaretinde 1990-2017 yılları arasında ürün çeşitliliği artmasına rağmen, herhangi bir gelişmenin olmaması ithalata dayalı ihracatı işaret etmektedir.

Örneğin, Türkiye'nin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu demir çelikten veya kauçuktan üretilen ürünlere baktığımızda bu ürünlerin üretiminde kullanılan demir çelik ve kauçuk Türkiye'nin en çok ithal ettiği 20 ürün arasında yer almaktadır. İhracatı yapılan ürünlerin dışa bağımlı olmasından dolayı, dış ticarete ciddi bir ilerleme kaydedilememekte ve rekabet edebilirlik düzeyi de gerilemektedir.¹⁶⁰

Türkiye'nin ithalata dayalı, üretim ve ihracat yapması sürekli dış ticaret açığı vermesine neden olurken, bu durum cari işlemler dengesi üzerinde de etkili olmaktadır. Döviz geliri sınırlı olan Türkiye, dış ticaret açığını borçla kapatmak zorunda olduğu için ulusal parası değer kaybetmektedir. Bu da ihraç ettiği ürünlerin daha düşük maliyetle satılmasına neden olmaktadır.

Bu bölümü kısaca özetlemek gerekirse, küreselleşme sürecinde Türkiye'nin dış ticaret yapısında önemi gelişmeler meydana gelmiştir. Türkiye'nin sanayi sektörü yeterince gelişip olgunluk düzeyine ulaşmadan sektörel kaymalardan dolayı sanayisizleşme ile yüzleşmiştir. Ayrıca, ticaret hacminde kayda değer artışlar olmasına rağmen bunu ekonomisine verimli bir şekilde yansıtamamış ve çeşitli anlaşmalar vasıtasıyla bu zinciri kıramamıştır. Bu süreçte meydana gelen gelişmeler neticesinde Türkiye katma değeri yüksek olan ürünlerde ithalatçı konumda iken, katma değeri düşük olan ürünleri üretip ihracatçı konumdadır.

¹⁶⁰<https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/4En%20Fazla%20Ithalat%20Yapilan%2020%20Fasil.pdf>

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI TİCARETTEKİ YERİ

3.1.Uluslararası Ticarete Rekabet Gücünü Ölçen Yöntemler

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren rekabet edebilirlik kavramı önem kazanmıştır. Bu kavramın net bir şekilde tanımlanması güç ve tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Kimi görüşlere göre rekabet edebilirlik kavramı, bir ülke açısından ileri teknoloji ve yüksek verimlilik kullanılarak uluslararası ticarete yüksek gelir ve fiyat düzeyi elde etmektir. Kimi görüşlere göre ise aynı mal ve hizmetleri üretebilen ülkelere karşı yerli ve yabancı piyasalarda var olabilmektir. OECD’nin rekabet edebilirlik tanımına göre, uluslararası piyasada rekabet edildiği takdirde yüksek düzeyde faktör geliri ve faktör istihdamı oluşturma becerisidir. Tüm bu tanımların ortak özelliği ise ülkelerin sosyoekonomik ortam kalitesini arttırarak, yaşam standartlarını yükseltebilmesidir.¹⁶¹

Uluslararası rekabet edebilirlik oranını diğer bir deyişle uluslararası rekabet gücünü sektörel ve küresel olarak iki farklı şekilde ölçmek mümkündür. Sektörel düzeyde uluslararası rekabet gücünün ölçümü dış ticaret verilerinden faydalanarak yapılır. Burada dış ticaret verilerinden kasıt sektörün ihracat-ithalat oranı, piyasa payı ve ihracat performansıdır. Küresel düzeyde uluslararası rekabet gücünü ölçmek için ise pek çok kriteri bilmek gerekmektedir. Küresel rekabeti belirleyen kriterler ise altyapı, makroekonomik çevre, eğitim, mal piyasası ve iş gücü etkinliği, finans piyasalarının gelişmişliği, piyasanın büyüklüğü, teknoloji yapısı ve yenilikler gibi faktörlerdir.¹⁶²

World Economic Form’un gerçekleştirdiği araştırmaları incelediğimizde, bütün faktörler göz önüne alınarak yapılan sıralama neticesinde Türkiye küresel rekabet edebilirlikte, 2015 yılında 51. sırada, 2016-2017 yıllarında 55. sırada, 2019 yılında ise 61.

¹⁶¹ Osman Küçükahmetoğlu, Rekabet Edebilirlik Orman Ürünleri Ve Rekabet Edebilirlik Üzerine Bir Araştırma, Bilim Teknik Yayınevi, 2000, s.28.

¹⁶² Serap Ovalı, Küresel Rekabet Gücü Açısından Türkiye’nin Konumu Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı.13, 2014, s.19-21.

sırada yer almaktadır. Türkiye'nin rekabet edebilirlik sıralamasına baktığımızda yıllar içerisinde gerilediği görülmektedir.¹⁶³

Türkiye'nin rekabet edebilirlik düzeyindeki gerileme nedenini dış ticaret açısından ele aldığımızda, ihracat yapısında meydana gelen sektörel kaymalar olarak ifade etmek mümkündür.

3.1.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Ülkeler uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte, birbirlerinden farklı mal ve hizmetlere sahip oldukları için birbirlerinden fayda sağlayarak ölçek ekonomisi elde etmek amacıyla ticaret yapmaktadırlar. Ülkeler bu ticaretten bir pay alarak rekabet gücünü ellerinde tutmak istemektedirler. Bu yüzden ülkelerin hangi sektör veya ürün grupları bazında üstünlüğe sahip olduklarını belirlemek için analiz teknikleri geliştirmişlerdir.¹⁶⁴

Uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlük teorisi emek verimliliğini temel alarak David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Ardından Heckscher-Ohlin'in geliştirdiği faktör donatımı teorisi, ülkelerin bol olarak sahip oldukları üretim faktörlerine yoğunlaşarak uzmanlaşmalıdır görüşünü ileri sürmektedir. Bu iki teoride de iki ülke ve iki ürün üzerinden, ticaret öncesi verilere yoğunlaşarak analiz yapılabilir. Ancak bu teorilere çok sayıda ülke ve çok sayıda ürün dahil edildiğinde hesaplamalarda güçlükler orataya çıkmaktadır. Bu yüzden "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler" (Revealed Comparative Advantage) geliştirilmiştir.¹⁶⁵ AKÜ (RCA) hesaplanırken, yıllar içerisinde gerçekleşen ihracat/ithalat değerlerinden faydalanarak çok sayıda ülke ve çok sayıda ürün

¹⁶³ World Economic Form, The Global Competitiveness Report 2019, 2019, s.13. The Global Competitiveness Report 2018. The Global Competitiveness Report 2017. The Global Competitiveness Report 2016.

¹⁶⁴ Levent Köseahyaoglu, Kazım Sariçoban, Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması, Akademik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı.47, 2017, s. 425-426.

¹⁶⁵ Utku Utkulu, Dilek Seymen, Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15, To Be Presented At The European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham, September 2004, s. 8.

açısından sayısal sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu yaklaşım 1965 yılından günümüze kadar uygulamalı çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

3.1.2. Liesner Yaklaşımı

AKÜ yaklaşımı 1958 yılında ilk kez Liesner tarafından ortaya çıkartılan " The European Common Market and British Industry " adlı makalede ele alınmıştır. Makalede yaklaşık 60 çeşit ürün için İngiltere'nin, Avrupa Ortak Pazarı karşısındaki rekabet gücü ölçülmeye çalışılmıştır.¹⁶⁶

Liesner'e göre bir ülkenin bir ürünündeki rekabet gücündeki artış, o ürünün ihracatında meydana gelen artışla ilişkilidir. Bu yüzden bir ülkenin bir üründe, diğer ülkeye karşı rekabet gücüne sahip olup olmadığını anlamak için, o ürünün ihracat oranlarında meydana gelen değişimleri gözlemlenmelidir. İhracat oranlarında bir artış gözlemlenirse ilgili ülkenin söz konusu malda karşısındaki ülkeye göre AKÜ'ye sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁷ Liesner'in çalışmasında, X ihracat değerlerini, i harfi İngiltere'yi, n harfi ise Ortak Pazarı temsil etmektedir.

$$AKÜ (RCA) = X_{ij} / X_{nj}$$

X_{ij} : i ülkesinin j malı için ihracatı,

X_{nj} : n ülkesinin veya ülke grubunun j malı ihracatı olarak hesaplama yapılmıştır.

¹⁶⁶ H. H. Liesner, The European Common Market and British Industry, The Economic Journal, Vol. 68, Haziran 1958, s. 304-316.

¹⁶⁷ Dilek Aykut Seymen, Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2009, İzmir, s. 236-238.

3.1.3. Balassa Yaklaşımı

Liesner'den yaklaşık yedi yıl sonra, 1965 yılında Bela Balassa tarafından yazılan "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage" (Ticaretin Liberalizasyonu ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler) adlı makale sayesinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı geliştirilmiş ve işlevsel hale getirilmiştir.¹⁶⁸

Liesner'in geliştirdiği formül ile sadece ülkenin herhangi bir sektör veya ürün grubu içerisinde diğer ülkelere veya ülke gruplarına karşı ihracatını karşılaştırırken Balassa'nın geliştirdiği formül ile bir ülkenin uzmanlaştığı ürün veya ürün grubu başka bir ülke, ülke grubu veya dünya ile karşılaştırabilmektedir.

Serbest ticaret koşullarının sahip olduğu ortamlarda ülkeler üretimine yoğunlaştıkları ve uzmanlaştıkları ürün ya da ürün gruplarında ihracatçı konuma sahip olurlar. Bu ürün veya ürün grupları o ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını açıklar. Yani bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı avantajları ihraç ettiği ürünleri gösterirken karşılaştırmalı dezavantajları ise ithal ettiği ürünleri göstermektedir.¹⁶⁹

Balassa, RCA Endeksi ile bir ülkenin herhangi bir ürün grubu ya da ürünündeki ihracat payının, söz konusu ürün veya ürün grubunun dünya ihracatındaki payına oranını ifade etmektedir. Başka bir deyişle Balassa'nın geliştirdiği formüle göre büyük kesir çizgisindeki pay, bir ülkenin istenilen yıl içerisinde ilgili ürünündeki ihracat değerinin bahsi geçen ülkenin toplam ihracatına oranlanmasını ifade ederken, payda kısmı ise yine aynı yıl içerisinde ilgili ürünün dünya ihracat değerlerinin dünyadaki toplam ihracata bölünmesini ifade etmektedir. Bu sayede ilgili ülke, uzmanlaştığı ürün ya da ürün gruplarını dünya ile karşılaştırabilmektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir:¹⁷⁰

¹⁶⁸Bela Balassa, "Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage", The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 33, May 1965, s.328-330.

¹⁶⁹Kazım Sarıçoban, Levent Kösekaşyaoglu, Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması, The Journal of Academic Social Science Yıl:5, Sayı:47, Haziran 2017, s. 424-427.

¹⁷⁰ Bela Balassa, 'Revealed' Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of The Industiral Countries, 1953-1971, The Manchester School of Economics and Social Studies, December 1977, s.328 -329.

$$RCA_{ij} = \frac{X_{jt}^i / X_t^i}{X_{jt}^w / X_t^w}$$

X_{jt}^i = i ülkesinin, t dönemindeki j ürünü için ihracatı,

X_{jt}^w = i ülkesinin, t dönemindeki toplam ihracatı,

X_{jt}^w = dünyanın, t dönemdeki j ürünü için yapmış olduğu ihracatı,

X_t^w = dünyanın, t dönemdeki yapmış olduğu toplam ihracat değerlerini göstermektedir.

Bu hesaplamalar sonucunda;

RCA <1 ise; hesaplamaya konu olan ülkenin ilgili malın ihracatında uzmanlaşmadığını ve rekabet dezavantajına sahip olduğunu göstermektedir.

RCA >1 ise; hesaplamaya konu olan ülkenin ilgili malın ihracatında uzmanlaştığını, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe ve rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

RCA =1 ise; hesaplamaya konu olan malın karşılaştırmalı üstünlüğü dünya ile eş düzeyde olduğunu göstermektedir.¹⁷¹

Uluslararası ticarete ülkeler, bir ürün ya da ürün grubunun ihracatında önemli bir düzeye ulaşmışsa o üründe rekabet üstünlüğüne sahip demektir. Bir ülkenin uluslararası ticaretteki yerini ve üstünlüğünü hesaplamak için ticaret sonrası oluşan ihracat verileri kullanılır.

Bu bölümde, yukarda ortaya konulan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımı çerçevesinde 1990 ve 2017 yılları arasında Türkiye'nin dünya ülkeleri ile yapmış olduğu ihracat değerleri U.N. Comtrade'ten alınarak Balassa Endeksine göre hesaplanmış, Türkiye'nin uluslararası ticaretteki konumunu görmek amacıyla yıllara göre her bir ürün için katsayı elde edilmiştir. Elde edilen bu değerler, Türkiye'nin hangi ürün veya ürün

¹⁷¹ Alexander J. Yeats, On the Appropriate Interpretation of the Revealed Comparative Advantage Index: Implications of a Methodology Based on Industry Sector Analysis, Weltwirtschaftliches Archiv.,1985, s.61-62

gruplarında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu süreç boyunca meydana gelen artış ve azalışlar ortaya konulmuştur. Bu sayede Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerinin hangi ürün veya ürün gruplarında olduğu analiz edilmiştir.

Hesaplamalar sonucunda elde edilen RCA Endeksi, Hufbauer ve Chilas tarafından geliştirilen beş farklı teknoloji sınıflandırması göre kategorize edilmiştir. Bu sınıflandırma; hammadde yoğun mallar, emek yoğun mallar, sermaye yoğun mallar, kolay taklit edilen araştırma bazlı mallar ve zor taklit edilen araştırma bazlı mallar olarak sıralanmaktadır.¹⁷² Bu metodun SITC Teknoloji Sınıflandırılması aşağıda yer almaktadır:

- SITC 0, 2 (hariç 26), 3 (hariç 35), 4, 56: ham madde yoğun mallar
(Raw Material Intensive Goods - RMIG),
- SITC 26, 6 (hariç 62, 67, 68), 8 (hariç 87, 88): emek yoğun mallar
(Labor Intensive Goods - LIG);
- SITC 1, 35, 53, 55, 62, 67, 78: sermaye yoğun mallar
(Capital Intensive Goods - CIG);
- SITC 51, 52, 54, 58, 59, 75, 76: kolay taklit edilebilen mallar araştırma bazlı mallar
(Easy To Imitate Research Goods - EIRG);
- SITC 57, 7 (hariç 75, 76, 78), 87, 88: zor taklit edilebilen araştırma bazlı mallar
(Difficult To Imitate Research Intensive Goods - DIRG).

¹⁷² Hufbauer, G.C., and J.G. Chilas, Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences, In The International Division of Labour: Problems and Perspectives, International Symposium, ed. H. Giersch, 1974, s. 3–38. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck)

3.2. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İle İlgili Literatür Taraması

Bu bölümde Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü ile ilgili literatür çalışmalarının özetine yer verilmektedir.

Karakaya ve Özgen (2002) bu çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ekonomik olarak bütünleşmesi esnasında meydana gelen ticari değişiklikleri incelemeyi amaçlamıştır. RCA Endeksinden faydalanan ticaret yaratıcı ve ticarete saptamalara neden olan etkiler incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa pazarlarına girmesi sonucunda; Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi Akdeniz Ülkeleri üzerindeki etkiler de incelenmiştir. Analiz sonucunda Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ticarete önemli farklılıklar olduğu görülmüş ve RCA Endekslerine göre Türkiye'nin ihracatının tarım, tekstil ve hazır giyim sektörlerine ait olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁷³

Yılmaz (2003) çalışmasında, 1996-1999 yılları arasında Türkiye'nin; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve AB-15 ülkeleriyle rekabet gücünü RCA Endeksine göre kıyaslamıştır. Analiz sonucunda Türkiye dahil diğer tüm ülkelerin emek yoğun ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Çek Cumhuriyeti'nin sermaye yoğun ürünlerde, Macaristan'ın da kolay taklit edilebilen ürünlerde yüksek rekabet edebilirliğe sahip olduğu gözlenmiştir. Türkiye'nin RCA Endekslerini incelediğimizde ise hammadde yoğun ürün gruplarında güçlü bir rekabet üstünlüğüne sahipken, zor taklit edilebilen ve kolay taklit edilebilen ürünlerde rekabet dezavantajına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Romanya, Polonya ve kısmen Bulgaristan ile de benzer ihracat yapısı olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁷⁴

Çakmak (2005), çalışmasında 1989-2003 yılları arasında Türkiye'nin ihracat ve ithalat verilerini SITC Rev.3'e göre iki ve üç haneli ürün gruplarına göre analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin 1989 yılından beri tekstil ve hazır giyim sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Uluslararası rekabetin 2005 yılı itibarıyla geçmiş yıllara kıyasla daha da artış göstermesi sonucunda

¹⁷³ Ethem Karakaya, Ferhat Özgen, Economic Feasibility of Turkey's Economic Integration With The EU: Perspectives From Trade Creation and Trade Diversion, Metu VI. International Conference in Economics September, Ankara, 2002, s.11-14.

¹⁷⁴ Bahri Yılmaz, Turkey's Competitiveness In The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries - Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania - And The Eu15, Ezoneplus Working Paper No. 12, 2003, s.17.

ürünlerin pazara yakınlığı, kalitesi ve çeşitliliği gibi unsurlar Ar-Ge faaliyetlerinin gelişmesine, bu durumun da moda ve marka olgusunun oluşmasına neden olduğu gözlenmiştir. Türkiye'nin özellikle hazır giyim sektöründe bu gelişmelerden olumsuz etkilenmemesi ve rekabet gücünü kaybetmemesi için sektörü geliştirmeye yönelik çalışmalar yapması gerektiği ileri sürülmektedir.¹⁷⁵

Erkan, Arpacı, Yaralı, Güvenç (2015) yapmış oldukları bu çalışmada, 1993-2012 yılları arasında Türkiye'nin dünya ile yapmış olduğu sebze ve alt ürün grupları ihracatını SITC Rev.3 dört haneli sınıflandırmaya göre Balassa Endeksinden faydalanarak hesaplamış ve ihracattaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya koymuştur. Bunun sonucunda ise Türkiye'nin sebze ve alt ürün gruplarında genel olarak rekabet edebilirliğinin olduğunu ve bu sektörde Türkiye'nin uzmanlaştığı ileri sürülmektedir.¹⁷⁶

Kara ve Erkan'ın (2010) yapmış olduğu bu çalışmada, 1993-2009 yılları arasında Türkiye'nin dünya ile yapmış olduğu ihracat değerlerini Balassa Endeksine göre hesaplanmış ve bu hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin emek yoğun ürünlerde rekabet edebilirliğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak çalışmanın son yılları göze alındığında ihraç edilen ürünlerde emek oranının düştüğü ve teknolojinin emeğin yerine geçtiği ileri sürülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin ihracat düzeyinde belli bir artışa neden olsa da yeterli gelişme olmadığı için önemli bir ilerleme kaydedilemediğini göstermektedir. Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün grubu hammadde ve emek yoğun ürün gruplarıdır. Türkiye'nin emek yoğun ürün gruplarında rekabet edebilirliğinin her zaman üst düzeyde olması tekstil ve hazır giyim sektörüne bağlıdır. Bu sektörlerdeki rekabet gücünü makroekonomik açıdan ele aldığımızda asgari ücretin artışı, işsizliğin azalışı ve imalat sanayisine yapılan yatırım teşviklerinde artış olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Özge Aynagöz Çakmak, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil Ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2005, s.74.

¹⁷⁶ Birol Erkan, B. Bülent Arpacı, Faika Yaralı, İsmail Güvenç, Türkiye'nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri, KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 2015, s.70-75.

¹⁷⁷ Oğuz Kara, Birol Erkan, Relationship Between Comparative Advantages in Export of Labor-Intensive Goods of Turkey and Macroeconomic Aggregates, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2011, s.83-84.

Utkulu ve Seymen (2004), bu çalışmada 1990-2002 yılları arasında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ticaretini Balassa Endeksine göre hesaplamışlardır. Hesaplamalar sonucunda ise Türkiye'nin meyve ve sebze, şeker, bal, tütün, yağlı tohum, kauçuk ürünleri, giyim ve giyim aksesuarları, tekstil ve tekstille ilgili ürün veya ürün gruplarında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁷⁸

Güngör (2014) bu çalışmasında, Türkiye'nin 1996-2013 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlüklerinin düzeyini ve gelişimini görmek için Vollrath ve Balassa Endekslerine göre hesaplama yapmıştır. Hesaplamalar sonucunda, Türkiye'nin canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, içki ve tütün, hayvansal ve bitkisel katı yağlar ve sıvı yağlar gibi emek yoğun mallardaki karşılaştırmalı üstünlüğünün yıllar içerisinde azaldığı tespit edilmiştir. Kimyasal sanayi ürünleri, makine ve ulaştırma araçları gibi sermaye yoğun ürünlerin üretiminde ise karşılaştırmalı üstünlüğünün arttığı saptanmıştır. Bu durumlar neticesinde ise Türkiye emek yoğun ürünleri üretme eğilimini sermaye yoğun ürünlerin üretimine aktarmaya başladığı ileri sürülmektedir.¹⁷⁹

Ardıç (2017) bu çalışmasında Balassa Endeksinden faydalananak Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini tespit etmiştir. Tespitlere göre Türkiye'nin bitkisel ürünlerde, cam ve camdan elde edilen ürünlerde, metal ürünlerinde, tekstil ürünlerinde ve gıda sanayi ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olmadığı ürün gruplarında ise Ar-Ge çalışmaları yaparak teknolojik yenilik getirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁸⁰

WTO (2013) çalışmasında, Türkiye ile birlikte seçilmiş ülkelerin belirli sektörlerde 1990-2010 yılları arasındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük ve dezavantajları ortaya konulmuştur.

¹⁷⁸ Utkulu, Seymen, s.17-18.

¹⁷⁹ Gonca Akgün Güngör, Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Göstergeleri, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 2014, s. 56-57.

¹⁸⁰ Burhan Ardiç, Türkiye'nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Belirlenmesi, ECONDER International Academic Journal, 2017, s.11.

Tablo 1: Seçilmiş Ekonomiler ve Sektörler İçin AKÜ Değerlendirmesi (1990-2010)

Ürün	AKÜ Sahibi Ülkeler	AKÜ Sahip Olmayan Ülkeler
Tarım Ürünleri	Brezilya; Almanya; Yunanistan; Endonezya; İtalya; Japonya; Yeni Zelanda; İspanya; İsviçre	Avustralya; Çin; Çek Cumhuriyeti; Hong Kong, Çin; Macaristan; İrlanda; Meksika; Singapur; Türkiye
Yakıtlar ve Madencilik Ürünleri	Avustralya; Brezilya; Kanada; Danimarka; Finlandiya; İzlanda; Hindistan; Tayland; Amerika Birleşik Devletleri	Çin; Çek Cumhuriyeti; Endonezya; İrlanda; Macaristan; Malezya; Meksika; Polonya; Singapur; Slovak Cumhuriyeti
Sınai Ürünler	Şili; Çin; Fransa; Macaristan; Malezya; Meksika; Polonya; Singapur; Tayland; Türkiye	Avustralya; Brezilya; Kanada; Finlandiya; Hindistan; Norveç; Rusya Federasyonu; Güney Afrika; İsveç; Birleşik Krallık
Demir ve Çelik	Kanada; Estonya; Finlandiya; Hindistan; İtalya; Japonya; Malezya; Portekiz; Tayland; Amerika Birleşik Devletleri	Avustralya; Brezilya; Çek Cumhuriyeti; Macaristan; İrlanda; Meksika; Norveç; Polonya; Rusya Federasyonu; Slovak cumhuriyeti
Kimyasallar	Yunanistan; İzlanda; Endonezya; İrlanda; İtalya; Japonya; Kore Cumhuriyeti; Malezya; Singapur; Tayland	Çin; Çek Cumhuriyeti; Estonya; Hong Kong, Çin; Macaristan; Meksika; Norveç; Rusya Federasyonu; Slovak cumhuriyeti; Güney Afrika
Ofis ve Telekomünikasyon Ekipmanları	Şili; Çin; Çek Cumhuriyeti; Yunanistan; Macaristan; Hong Kong, Çin; Endonezya; Meksika; Polonya; Slovak cumhuriyeti	Avustralya; Avusturya; Brezilya; Kanada; İrlanda; İtalya; Japonya; Rusya Federasyonu; İsviçre; Birleşik Krallık
Otomotiv Ürünleri	Şili; Çek Cumhuriyeti; Hindistan; Endonezya; Kore Cumhuriyeti; Polonya; Slovak Cumhuriyeti; Güney Afrika; Tayland; Türkiye	Avustralya; Kanada; Çin; Estonya; Hollanda; Norveç; Rusya Federasyonu; İsveç
Makine Ürünleri	Şili; Çin; Estonya; Yunanistan; İzlanda; Endonezya; Kore Cumhuriyeti; Meksika; Tayland; Türkiye	Avustralya; Almanya; İrlanda; İsrail; Polonya; Rusya Federasyonu; İspanya; İsveç; İsviçre; Birleşik Krallık
Tekstil	Kanada; Şili; İsrail; İtalya; Malezya; Yeni Zelanda; Slovenya; İspanya; Türkiye ; Amerika Birleşik Devletleri	Avustralya; Brezilya; Estonya; İrlanda; Kore Cumhuriyeti; Rusya Federasyonu; Singapur; Slovak cumhuriyeti; Güney Afrika; İsviçre
Giyim	Kanada; Şili; Danimarka; Fransa; Meksika; Hollanda; Yeni Zelanda; İspanya; İsveç; Birleşik Krallık	Brezilya; Macaristan; İzlanda; İsrail; Kore Cumhuriyeti; Rusya Federasyonu; Singapur; Slovenya; Güney Afrika; Tayland

Kaynak: WTO, World Trade Report 2013, s.74. (Türkiye vurgusu tarafımızca eklenmiştir.)

Tablo 1’de WTO tarafından, uluslararası rekabet gücünü ölçen modelleri daha derinlemesine incelemek amacıyla, içinde Türkiye’nin de bulunduğu seçilmiş ekonomiler üzerinden RCA Endeksleri 1990 ile 2010 yılları arasında tarım ürünleri, yakıt ve madencilik ürünleri ve sınai ürünler olarak üç ana ürün kategorisi ve yedi alt üretim sektörü için hesaplanmıştır. RCA Endeksi belirli bir mamulün ya da endüstrinin ihracat performansını esas alarak, Balassa'nın mevcut formülü ile hesaplanmıştır.

Tablo 1'deki veriler bize ülkeler ve sektörler arasındaki AKÜ evriminin eğilimlerini ve sonuçlarını göstermektedir. Birleşik Krallıklar ve Kanada devletleri gibi gelişmiş ekonomileri ele aldığımızda sınai ürünleri, ofis ve telekomünikasyon ekipmanları gibi bazı sektörlerde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin azaldığı görülmektedir. Kanada ve Birleşik Krallıklara kıyasla daha az gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerin de çeşitli sektörlerde düşüş yaşadığı gözlenmektedir. Demir ve çelikte Avustralya, kimyasallarda Norveç, otomotiv ürünlerinde İsveç , ofis ve telekomünikasyon araçlarında Japonya bu düşüşe örnek gösterilebilmektedir.

Bunların yanı sıra Yeni Zelanda'nın tarımsal ürünlerde, Japonya'nın çelikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin de tekstilde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. RCA Endekslerine bakıldığında seçilmiş ülkelerin ihracatında bir gelişim izlense de, genel olarak gelişmiş üretim sektörlerinde zarar eden ülkelerin sayısının kazançlı çıkan ülkelerin sayısından fazla olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁸¹

Yukardaki tablo 1’i Türkiye için incelediğimizde, Türkiye’nin tarım ürünlerinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybettiği görülmektedir. Tekstil, makine, otomotiv ve sınai ürünlerde ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü olan ülkeler arasında yer aldığı gözlenmektedir. Bu durum Türkiye’nin rekabet avantajına sahip olduğu sektörlerin yıllar içerisinde değiştiğini işaret etmektedir.

¹⁸¹ World Trade Organization, World Trade Report 2013, s.72.

3.3.Türkiye'nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri

1980 yılında Türkiye’de dış ticaretin serbestleşmesinin ardından, ilerleyen yıllarda küreselleşmenin de daha etkin bir hale gelmesinin sonucunda neoliberal ekonomi politikaları benimsenmiştir. Bu süreçte teknolojinin hız kazanması ve iletişim çağına geçişin gerçekleşmesi sonucunda, nitelikli işgücünü kapsayan kısıtlı emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin geçişleri kolaylaşmış ve sanayi alanında da önemli gelişmeler meydana gelmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde Türkiye’nin uluslararası ticaretteki yerini ve rekabet edebilirlik düzeyini görmek için, bir başka deyişle Türkiye’nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya koyabilmek amacıyla Balassa Endeksi ile hesaplamalar yapılmaktadır. Türkiye’nin dünyaya kıyasla uzmanlaştığı ve üstün olduğu ürün grupları ya da ürünlerde bu sayede tespit edilmektedir.

Bu çalışmada U.N. Comtrade’ten alınan ilgili veriler kullanılarak Balassa Endeksine göre Türkiye’nin AKÜ’leri hesaplanmıştır ve bu hesaplamalar çalışmanın Ek.2-21 arasında yer almaktadır. Türkiye’nin uluslararası iş bölümündeki yeri tespit edilip, hangi ürün grubu ya da gruplarında ticari üstünlüğe sahip olduğu incelenmektedir.

Aşağıda Türkiye’nin ihracat değerleri tablo 2’de, ihracat payları ise tablo 3’te Hufbauer ve Chilas tarafından geliştirilen beş kategoriye göre 1990-2017 yılları arasında sınıflandırılmıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Ürün Gruplarının 1990-2017 Yılları Arasında İhracat Değerleri

	Hammadde Yoğun	Emek Yoğun	Sermaye Yoğun	Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı	Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı
1990	3.331.418	5.956.736	2.296.405	711.132	631.102
1991	3.671.373	6.194.832	2.353.343	672.275	1.576.964
1992	3.724.365	7.089.821	2.330.204	579.438	1.046.717
1993	3.532.054	7.380.909	2.896.322	573.944	1.008.288
1994	4.225.040	8.441.632	3.504.281	634.479	1.244.408
1995	4.684.127	10.656.270	3.718.193	732.127	1.561.988
1996	4.460.825	11.315.320	4.164.222	696.230	2.036.115
1997	5.058.856	12.898.348	4.491.272	1.004.931	2.345.355
1998	4.714.227	13.607.299	4.087.799	1.344.136	2.515.162
1999	4.359.367	13.004.538	4.509.434	1.453.844	2.941.019
2000	3.727.231	13.513.847	4.659.639	1.564.222	3.412.147
2001	4.411.932	14.273.629	6.146.428	1.752.899	4.026.500
2002	4.415.321	16.791.276	7.366.091	2.328.526	4.042.867
2003	5.876.705	21.483.557	10.077.186	2.913.214	5.734.967
2004	7.585.541	25.934.343	16.387.308	4.246.942	7.586.482
2005	10.607.660	28.732.564	17.992.886	4.800.961	9.318.812
2006	12.127.779	30.738.494	22.158.324	5.210.038	12.145.825
2007	15.381.866	36.991.726	29.044.814	5.432.759	16.512.769
2008	19.961.250	40.444.392	39.109.641	5.649.498	19.781.922
2009	15.449.333	34.417.360	24.960.248	4.744.121	15.764.726
2010	18.375.727	38.472.658	28.335.170	5.547.421	17.328.490
2011	22.998.967	44.428.881	33.781.212	6.280.036	18.779.353
2012	24.981.585	46.941.058	33.572.291	7.321.354	21.671.046
2013	26.500.050	51.908.476	34.080.754	7.278.221	23.967.929

2014	26.364.194	55.636.582	34.768.134	7.724.430	24.714.944
2015	22.922.651	49.606.977	30.420.289	7.058.972	21.927.490
2016	21.006.795	48.942.837	32.064.862	6.595.941	21.479.373
2017	23.599.840	51.322.897	38.932.552	6.912.467	24.596.802

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan ihracat verileri kullanılarak hazırlanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

Tablo 2'ye baktığımızda Türkiye'nin 1990 ve 2017 yılları arasındaki en fazla ihracat yaptığı ürün grubunun emek yoğun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 1990'ların başında hammadde yoğun ürün gruplarının ihracatı ikinci sırada yer alırken, 1990'ların sonlarına doğru yerini sermaye yoğun ürün gruplarına bırakmıştır. Günümüzde de sermaye yoğun ürün grupları tablo 2'de de görüldüğü gibi ihracatta ikinci sırada yer almaya devam etmektedir.

1990 ve 2017 yılları arasında kolay taklit edilebilen ürün grubunun ihracat değerlerine baktığımızda genel olarak dalgalı bir seyre sahip olduğu görülmektedir ve en düşük ihracat payına sahiptir. Zor taklit edilebilen ürün grubu ise 1990 yılında en düşük paya sahip olmasına rağmen yıllar içerisinde ciddi miktarda artış göstermiştir. 1990'ların sonuna kadar ihracat değerlerinde dalgalı bir şekilde artış gösteren bu ürün grubu 2000'lerin ortasından itibaren hammadde yoğun ürün grubuyla benzer değerlerde ihracat gerçekleştirmiştir. Türkiye zor taklit edilebilen ürün grubunda sürekli olarak kendisini geliştirmiş ve rekabet edebilirlik düzeyini arttırmıştır.

Tablo 3: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Ürün Gruplarının 1990-2017 Yılları Arasında İhracat Payı

	Hammadde Yoğun	Emek Yoğun	Sermaye Yoğun	Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı	Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı
1990	25,71%	45,96%	17,72%	5,49%	4,87%
1991	27,01%	45,57%	17,31%	4,95%	11,60%
1992	25,31%	48,18%	15,84%	3,94%	7,11%
1993	23,01%	48,09%	18,87%	3,74%	6,57%
1994	23,33%	46,62%	19,35%	3,50%	6,87%
1995	21,69%	49,34%	17,21%	3,39%	7,23%
1996	19,35%	49,10%	18,07%	3,02%	8,83%
1997	19,28%	49,15%	17,11%	3,83%	8,94%
1998	17,54%	50,62%	15,21%	5,00%	9,36%
1999	16,40%	48,91%	16,96%	5,47%	11,06%
2000	13,56%	49,17%	16,95%	5,69%	12,41%
2001	14,08%	45,55%	19,62%	5,59%	12,85%
2002	12,35%	46,95%	20,60%	6,51%	11,30%
2003	12,44%	45,47%	21,33%	6,17%	12,14%
2004	12,02%	41,09%	25,96%	6,73%	12,02%
2005	14,44%	39,10%	24,49%	6,53%	12,68%
2006	14,18%	35,94%	25,91%	6,09%	14,20%
2007	14,34%	34,48%	27,08%	5,06%	15,39%
2008	15,12%	30,63%	29,62%	4,28%	14,98%
2009	15,13%	33,70%	24,44%	4,64%	15,43%
2010	16,14%	33,78%	24,88%	4,87%	15,22%
2011	17,05%	32,93%	25,04%	4,66%	13,92%
2012	16,39%	30,79%	22,02%	4,80%	14,21%
2013	17,46%	34,19%	22,45%	4,79%	15,79%

2014	16,73%	35,30%	22,06%	4,90%	15,68%
2015	15,94%	34,49%	21,15%	4,91%	15,24%
2016	14,74%	34,34%	22,50%	4,63%	15,07%
2017	15,03%	32,69%	24,80%	4,40%	15,67%

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan ihracat verileri kullanılarak hazırlanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

Yukarıda tablo 2 ve tablo 3'te 1990-2017 yılları arasında ortaya çıkan ürün gruplarının ihracat değerleri ve ihracat oranları incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Türkiye'nin dış ticaret hacminin yıllar içerisinde ivme kazandığı ve ürün çeşitliliğinin arttığı görülmektedir. 1990-2017 yılları içerisinde en yüksek paya sahip olan ihracat kalemi emek yoğun ürünlerin bulunduğu gruptur. Hammadde yoğun ürünlerin bulunduğu grup, yıllar içerisinde yerini sermaye yoğun ürün gruplarına bırakmıştır. Ayrıca zor taklit edilebilir Ar-Ge bazlı ürün grubunda zaman içerisinde meydana gelen gelişmeler neticesinde hammadde yoğun ürün gruplarıyla neredeyse aynı düzeye erişmiştir. Kolay taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünlerin ihracat miktarlarında belli bir yükselme olsa bile, toplam ihracat içinde en düşük paya sahip olan gruptur.

Ek.2'de yer alan SITC Rev.3'e göre sınıflandırılmış tabloya baktığımızda hammadde yoğun ürün gruplarında Türkiye'nin 1990 ve 1995 yılları arasında gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, hayvansal ve bitkisel yağlar, madeni yakıt, yağlar ve ilgili maddeler ve yenilemeyen hammaddeleri içerisinde bulunan gruplarından yumurta, buğday, bulgur, irmik, makarna, meyve suları, şeker mamulleri, çikolata ve kakao içeren maddeler, biber ve diğer baharatlar, yağlı tohum, un, küspe ve arpa gibi ürünlerde ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ve bunun 1995 yılına kadar da artarak devam ettiğini görmekteyiz. Ancak 1995 yılının sonuna kadar bazı ürünlerde sahip AKÜ azalmıştır. Bu ürünlerden bir kısmı ise canlı hayvanlar, kurutulmuş sebzeler, sebze ve meyvelerin unu, taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler, çay, margarin, taş, mermer, kum, sanayide kullanılan elmas, sünger taşı, zımpara taşı, bakır cevheri, sıvılaştırılmış etilen, propilen,

butilen, petrol gazı, hayvansal katı veya sıvı yağlar ve bitkisel yağlar olarak sıralanabilmektedir.

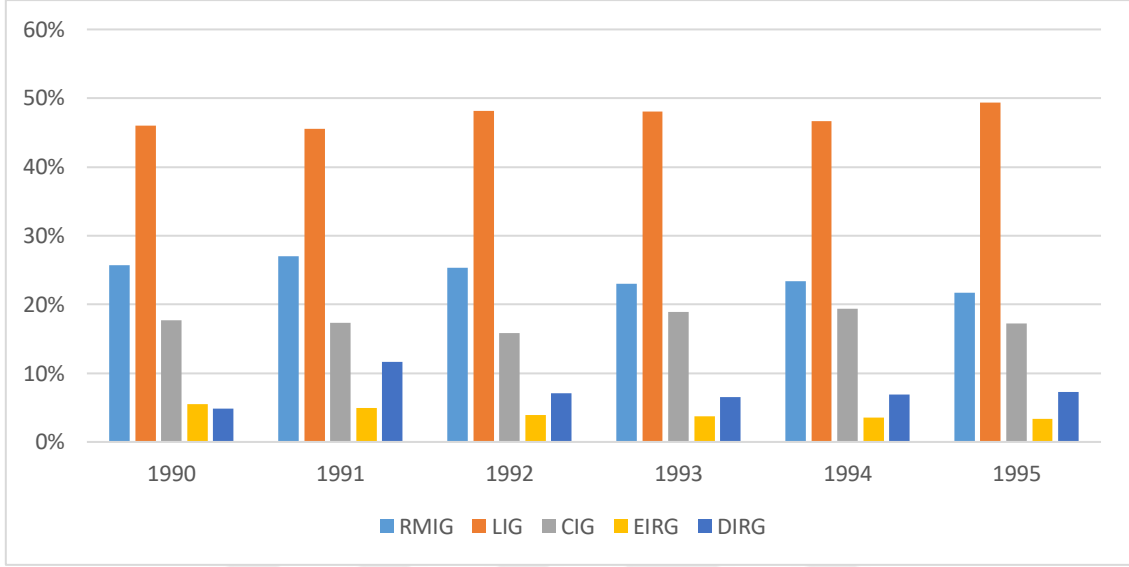
Türkiye'nin ihracat payının en yüksek olduğu ve en fazla AKÜ değerine sahip olduğu sınıf, Emek yoğun ürün grupları olarak gözükmektedir. Ek.3'e baktığımızda 1990-1995 yılları arasında ipek, pamuk, sentetik ürünleri, tekstil iplikleri, cam, alüminyum, bakır ve demir çelikten teller, tekstil dışında kalan giyim eşyaları, şapka vb. gibi ürünlerde AKÜ oranlarında düşüş meydana gelirken, işlenmiş ipek, yün ve keten, kireç, çimento, tuğla, kiremit ve giyim eşyalarında ise AKÜ katsayısı artmıştır.

1990'ların sonlarına kadar Emek yoğun ve hammadde yoğun ürün gruplarından sonra en fazla AKÜ değerine sahip olduğu ürün grubu sermaye yoğun ürünlerdir. Ek.4'e baktığımızda 1990 ve 1995 yılları arasında sermaye yoğun ürünlerde; tütün, alkollü ve alkolsüz içecekler, kauçuktan yapılmış iç ve dış lastikler, demir veya çelikten yapılmış çubuk ve profiller, kara taşıtları ile ilgili ürünlerin hemen hemen hepsinde AKÜ sürekli olarak artış göstermiştir ve ihracatta önemli paylar elde edilmesine neden olmuştur. Yaprak tütünü, demir ve çelikten elde edilen alaşımlı ve alaşımsız ürünlerde ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmasına rağmen bu ürünlerle rekabet edebilirlik düzeyi 1995 yılına kadar düşüş göstermiştir.

Kolay taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünler, 1990-1995 yılları arasında Türkiye'nin en az AKÜ değerine sahip olduğu, ihracat payının en düşük düzeyde seyrettiği ve yıllar içerisinde rekabet edebilirliğin en alt düzeylerde bulunduğu gruptur. Ek.5'e baktığımızda hemen hemen en yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan hidrokarbonlar ve televizyon alıcıları gibi ürünlerin katsayısında zaman içerisinde bir düşüş yaşanmıştır.

Zor taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünlerin ihracatta rekabet edebilirlik düzeyi kolay taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünlere nazaran yüksektir ve 1990-1995 yılları içerisinde de bir yükseliş trendine geçmiştir. AKÜ katsayısı 1'den büyük olan ve rekabet gücüne sahip çok fazla ürün yoktur. Fakat Ek.6'da da görüldüğü gibi yıllar içerisinde bu sayı sürekli olarak artış göstermektedir. Ayrıca Ek.6'daki tabloya baktığımızda 1994 yılında Uruguay Round'u ile yürürlüğe giren fikri mülkiyet haklarını korumaya yönelik olarak yapılmış TRIMS anlaşması, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerdeki payında belli bir düşüş meydana getirmiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin teknolojik alt yapısının yeteri kadar

gelişmiş olmamasından dolayı yeni ürünler ortaya koyamaması olarak yorumlanabilmektedir.

Grafik 17: 1990-1995 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan verilerle hesaplanarak oluşturulmuştur. (<https://comtrade.un.org/data>)

1990-1995 yılları arasında Türkiye'nin ürün grupları içerisinde elde ettikleri ihracat payları grafik 17'de gösterilmektedir. Türkiye'nin ihracatta en çok paya sahip olduğu ürün grupları sırasıyla emek yoğun, hammadde yoğun, sermaye yoğun, zor taklit edilebilen ve kolay taklit edilebilen ürünler olarak görülmektedir. 1994 yılında meydana gelen krizde tek el ve petrol ürünlerine uygulanan vergiler yükselmiştir. Tek el ürünleri sermaye yoğun ürün grupları içerisinde yer alırken, petrol ürünleri ise hammadde yoğun ürün gruplarını içine almaktadır. Bu yüzden 1995 yılında sermaye yoğun ve hammadde yoğun ürün gruplarının ihracat içerisindeki payında az da olsa bir düşüş meydana gelmiştir.

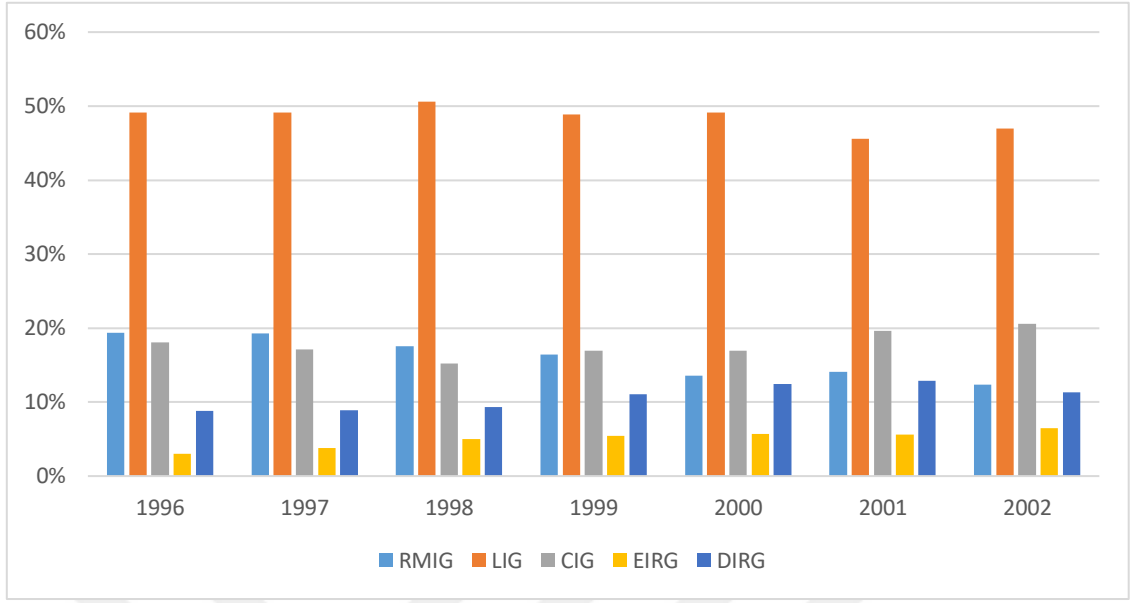
1996-2002 yılları arasında, Türkiye'nin AKÜ'lerini incelemek için Ek.7'de bulunan tabloya baktığımızda hammadde yoğun ürünlerin yer aldığı grupta genel olarak bir düşüş gözlenmiştir. 1990-1995 yıllarında kayda değer ihracat oranlarına ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan temel ürün gruplarında rekabet edebilirlik düzeyinin gerilediği gözlenmiştir. Bunun nedeni 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliğine üye olmasıyla birlikte ithal ikameciliğin artması olarak yorumlanmaktadır. Ancak taş, mermer, kum ve arpa gibi ürünlerde ise rekabet edebilirlik düzeyinde artış gözlenmektedir.

Emek yoğun grubunda, 1995 yılına göre 1996 yılında AKÜ düzeylerinde artış meydana gelmiştir. Ancak bu artış 1996 ve 2002 yılları arasında hemen hemen aynı oranlarda seyretmiştir. Ek.8'de ki tabloya baktığımızda giyim eşyalarının ve dokuma ürünlerinin AKÜ değerinde artış meydana geldiği görülmektedir.

1996 ve 2002 yılları arasında sermaye yoğun ürün grubunun AKÜ değerinde yıllar içinde bir azalma görülse de 1995 yılına nazaran artış görülmektedir. Ek.9'da görüldüğü gibi Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesiyle birlikte uygulanan ortak tarım politikaları içki ve tütün ürünlerinin AKÜ değeri azaltmıştır ve rekabet edebilirlik düzeyinde önemli düşüşler meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra demir çelik ürünlerinin rekabet edebilirlik düzeyinde artış gösterdiği gözlenmektedir.

Kolay taklit edilebilen ürünlerin AKÜ değeri 1996 yılından 2002 yılına kadar sürekli olarak artış göstermektedir ve Türkiye'nin rekabet edebilirlik düzeyi o yıllarda yükselmiştir. Ek.10'a baktığımızda göze çarpan ürün ise televizyon alıcılarıdır. 1995 yılına kadar karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybeden bu ürün 2002 yılında tekrardan yüksek rekabet edebilirlik düzeyine ulaşmıştır.

Zor taklit edilebilen ürünlerin AKÜ'leri 1996-2002 yılları arasında önemli bir artış göstermiştir. Ek 11'e baktığımızda ise elektrikli ve elektrik makineleri üzerine yoğunlaşmış ve bir uzmanlaşma elde edilmiştir. Bu da bu ürünlerin rekabet edebilirliğinin arttığını bize göstermektedir.

Grafik 18: 1996-2002 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan verilerle hesaplanarak oluşturulmuştur. (<https://comtrade.un.org/data>)

Grafik 18'e baktığımızda 1996 ve 2002 yıllarındaki ihracat oranlarındaki en yüksek pay emek yoğun ürünlerin üretildiği gruba aittir. 1990 yılından beri sürekli artış gösteren emek yoğun ürün grubu 1998 krizinden sonra biraz sarsıntıya uğramıştır. Bu esnada IMF tarafından Türkiye'ye yardım yapılmıştır ve bu yardım tarım sektörünü etkilemiştir. Çünkü IMF bu yardım vasıtasıyla Türkiye'yi denetim altına almıştır. 1996-2002 aralığında ise 2001 yılı krizden dolayı emek yoğun ürünlerin en düşük düzeyde olduğu yıl olarak gözükmemektedir. Bunun üzerine Türkiye 2001-2007 yılları arasında tarım faaliyetleri ön plana çıkartılarak uygulamaya konulmuştur. Fakat bu faaliyetlerle sağlanan destekler genel olarak sanayide kullanılan ürünlere verilmiştir.¹⁸²

Hammedde yoğun ürün grubunun ihracat payında ise 1996'dan 2002'ye yaklaşık yüzde dört, emek yoğun ürün grubunda ise yaklaşık yüzde üç düşüş gözlenmektedir. Bu

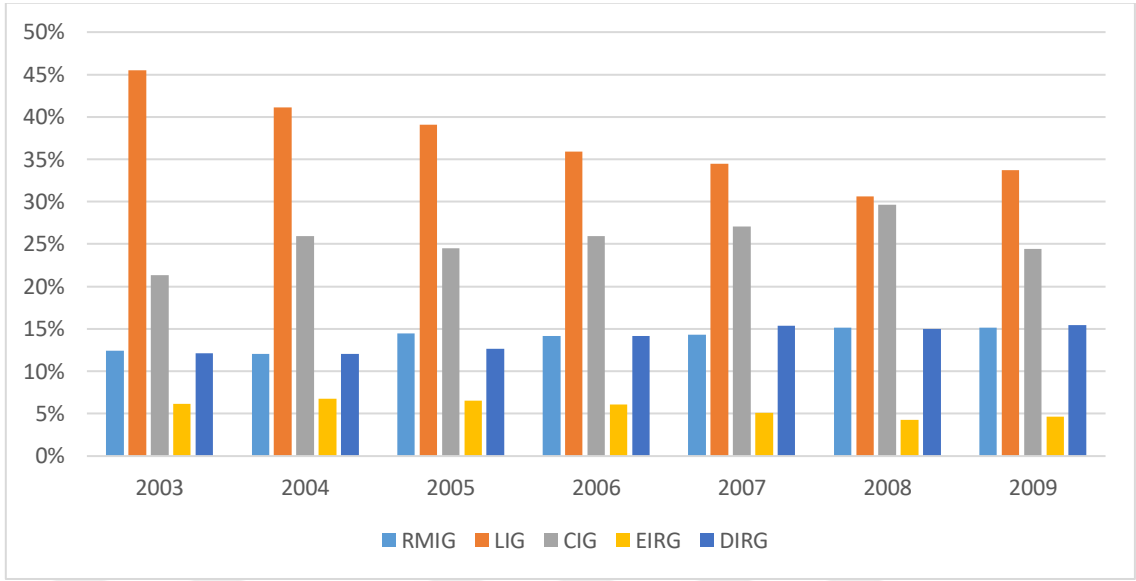
¹⁸² Orhangazi, s.166.

yıllar içerisinde sermaye yoğun ürünler, kolay taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünler ve zor taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünlerin yer aldığı grubun ihracat içindeki payı ise artış göstermiştir.

Ek.12'deki tabloya göre; 2003-2009 yılı arasında hammadde yoğun ürünlerin AKÜ değerinde bir artış gözlenmektedir. Emek yoğun ürün grubunda ise 2003 yılından beri genel olarak bir düşüş gözlenmiştir. Ancak Ek.13'te de görüldüğü gibi, 2008 krizinin etkisiyle emek yoğun ürünlerin rekabet edebilirlik düzeyi 1990'dan beri ilk kez bu kadar düşüş göstermektedir. Bu ürün gruplarının azalmasının bir diğer nedeni de 2000 yılından 2006 yılına kadar devletin verdiği tarım teşviklerinin azalması hatta kesilmesi olarak da yorumlanabilir. Bu düşüşten sonra hammadde yoğun ürünler grubunda yer alan yağlı tohum gibi devletin sanayi üretiminde kullanabileceği ürünlere verilen teşvikler sayesinde tekrardan bir ivme kazandığı gözlenmektedir.

Sermaye yoğun ürün grubunun ise 2003 yılından 2009 yılına kadar uluslararası iş bölümündeki yerinde artış gözlenerek rekabet edebilirlik düzeyi yükselmiştir. Ek.14'te de görüldüğü gibi, Türkiye'nin kara taşıtlarında ve kauçuktan üretilen bazı eşyalarda yüksek rekabet edebilirlik düzeyi artış gösterirken demir veya çelikten üretilen yarı mamullerde ve işlenmiş tütün ürünlerinde AKÜ düşmeye devam etmektedir.

Kolay taklit edilebilen ürün grubunun AKÜ değerleri ise Ek.15'te görüldüğü gibi 2008 yılına kadar sürekli artış göstermiş ancak 2008 krizinin etkisiyle bir düşüşe geçmiştir. Zor taklit edilebilen ürünlerin AKÜ değerleri ise Ek.16'daki tabloda 2003 yılından 2009 yılına kadar sürekli olarak artış gösterdiği gözlenmektedir.

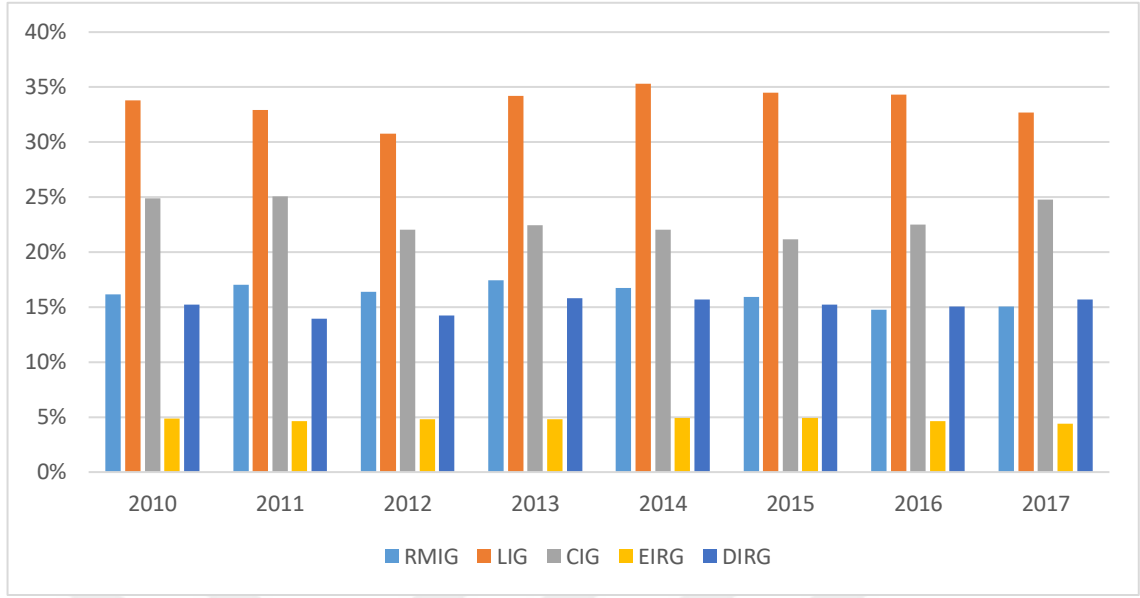
Grafik 19: 2003-2009 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan verilerle hesaplanarak oluşturulmuştur. (<https://comtrade.un.org/data>)

Grafik 19'a baktığımızda; Türkiye'nin 2003-2007 yılları arasında ihracat payında emek yoğun ürün grubu hariç, diğer tüm gruplarda hemen hemen bir artış meydana geldiği gözlenmektedir. Emek yoğun ürün grubunda kaybettiği rekabet üstünlüğünün en çok sermaye yoğun ürün grubuna kaydığı gözlemlenmektedir. 2008'in son çeyreğinde meydana gelen küresel kriz Türkiye'nin ekonomisinde de ciddi tahribatlara neden olmuştur ve bu kriz 2009'un son çeyreğine kadar etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bu süreçte ilk olarak Türkiye ekonomisinde önemli ölçüde daralma meydana gelmiştir. Dış ticaret hacmi de bu süreçte gerilemiş, sanayi ve hizmet sektöründe de düşüşler yaşanmıştır. 2009 yılında ise Türkiye ekonomisini toparlamak için tekrardan emek yoğun ürün grubunda yer alan ürünlerin üretimine yoğunlaşarak ihracatını arttırmıştır. 2008 yılına kıyasla emek yoğun ürün grubu kadar olmasa da hammadde yoğun gruplarında da bir artış gözlenmektedir. Hammadde yoğun gruplarda meydana gelen artış genellikle sanayi ürünlerinde kullanılmak üzere üretilen ürünler olduğu Ek.12'deki RCA

Endekslerinde görülmektedir. Bu süreçte zor taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünlerin yer aldığı grupta da ihracat payında bir artış gözlenmektedir.

Ek.17'deki tabloyu incelediğimizde Türkiye'nin 2010-2017 yılları arasındaki AKÜ'leri hammadde yoğun ürün grubunda 2010 yılında 2009 yılına nazaran bir artış göstermiş ve bu artış stabil bir şekilde 2013'e kadar devam etmiş sonrasında ise azalmaya başlamıştır. Bu yıllar arasında emek-yoğun ürün grupları da 2009 yılına kıyasla 2010 yılında küçük bir artış göstermiştir, ancak genel olarak Ek.18'de de görüldüğü gibi emek-yoğun ürünlerdeki AKÜ değeri dalgalı bir şekilde seyretmiştir. 2014'ten 2017 yılına kadar da uluslararası alandaki rekabet edebilirlik düzeyi azalmıştır. Ek.19'a baktığımızda ise sermaye yoğun ürün gruplarının karşılaştırmalı üstünlüğü ve rekabet edebilirlik düzeyi 2010 yılından 2014 yılına kadar artış göstermiş, 2014 yılı itibariyle bir azalma yaşandığı seyretilmiştir. Ek.20'e baktığımızda ise kolay taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürün grubunun da rekabet edebilirlik düzeyinin dalgalı bir şekilde seyrettiği görülmektedir, ancak 2015 yılından itibaren AKÜ değerinde bir azalma meydana gelmiştir. Ek.21'e baktığımızda ise zor taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürün grubunun rekabet edebilirlik düzeyi bu yıllar içerisinde de yıllara göre artış ve azalış gösterse de 2017 yılında hammadde yoğun ürün grubundan daha fazla AKÜ değerine sahip olduğu gözlenmektedir.

Grafik 20: 2010-2017 Yılları SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlara Göre Sınıflandırılmış Ürünlerin Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan verilerle hesaplanarak oluşturulmuştur. (<https://comtrade.un.org/data>)

Grafik 20'e baktığımızda ise Türkiye'nin 2010-2017 yılları arasında emek yoğun ürünlerin ihracattaki payı hala en üst düzeyde seyrederken sermaye yoğun ürünlerin ihracatındaki payı da önemli ölçüde artmıştır. Bu zaman aralığında hammadde yoğun ve kolay taklit edilebilen malların ihracatta sahip oldukları payda zaman içerisinde küçülmeler yaşanırken zor taklit edilebilen ürünlerin payında bir artış söz konusudur.

3.4. Türkiye'nin İmalat Sanayi Sektöründe Uluslararası Rekabet Gücü

Gelişmekte olan ülkelerin temel hedefleri, kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanarak üretim kapasitesini arttırıp ekonomik olarak kalkınmayı sağlamaktır. Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınması ve uluslararası rekabet gücünün artması için sanayi sektörünün gelişmesi gerekmektedir. Sanayi sektörlerinin içerisinde en yüksek

paya sahip olan imalat sanayi sektörü, ülkenin refah düzeyinin artması ve kalkınmanın sağlanması açısından önem arz etmektedir.¹⁸³

Türkiye ekonomisinin kalkınması için 1980’den 1990’ların ortalarına kadar iç ve dış ticaret ile mali piyasalarının liberalleşmesi için yapısal değişimler meydana gelmiştir.¹⁸⁴ Yapısal değişim; bir ülkenin gerçekleştirmiş olduğu üretimin yapısını değiştirip ekonomik büyümeye katkı sağlayacak üretim yapısının benimsenmesidir. Yani geleneksel üretim kesiminden modern üretim kesimine geçiş sağlayarak üretim faktörlerinin düşük karlılık oranlarından yüksek karlılık oranlarına yönltilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle üretimin tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydırılması olarak da ifade edilebilmektedir.¹⁸⁵

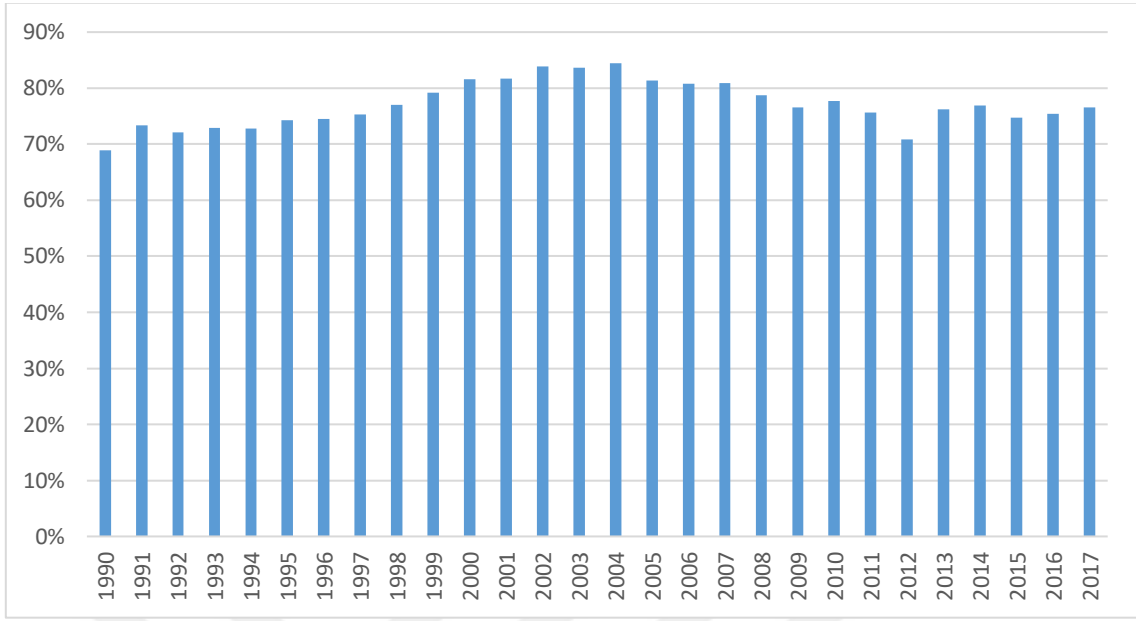
Türkiye’nin 1980 yılında uluslararası ticaretteki payı her ne kadar düşük olsa da 1990 ve özellikle 2000’li yıllarda yapısal değişim ve serbestleşmeden dolayı meydana gelen durumlarla önemli ölçüde artmıştır. Türkiye’nin toplam ihracatı yıllara göre veya dönemsel olarak artış göstermiştir, fakat hangi ürün grupları ya da sektörlerde rekabet avantajı elde ettiğini, hangi ürün gruplarında dezavantaja sahip olduğunu tespit etmek için karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu analiz sayesinde Türkiye rekabet avantajına sahip olduğu ürün ya da ürün gruplarını tespit edip, avantajlı olduğu sektöre uyguladığı sanayi politikaları ile rekabet gücünü elinde tutarak uluslararası iş bölümünde pay elde etmektedir. Bu yüzden ilk olarak Türkiye’nin dünyaya yapmış toplam ihracat içerisinde en yüksek paya sahip olan imalat sanayisinin payını hesaplayıp, ardından bu ürün ya da ürün grupları açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük düzeylerine göre sınıflandırılacaktır. Bu sınıflandırma ek 21’de bulunan UNCTADSTAT’ten elde edilen tabloya göre yapılacaktır.¹⁸⁶

¹⁸³ Sabriye KUNDAK, İsmail AYDOĞUŞ, Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi, Gaziantep University Journal of Social Sciences , 2018, s.1.

¹⁸⁴ Metin Altıok, İsmail Tuncer, İmalat Sanayinde Yapısal Değişim Ve Üretkenlik: Türkiye, Akdeniz Bölgesi Ve Mersin İli Karşılaştırması, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012, s. 2.

¹⁸⁵ Metin Altıok, İsmail Tuncer, Türkiye İmalat Sanayinde Yapısal Değişim ve Üretkenlik: 1980–2008 Dönemi, 2013, s. 56-59.

¹⁸⁶ Levent Kösekaşaoğlu, Birol Erkan, Kazım Sarıçoban, Türkiye’nin İmalat Sanayi Ürün Gruplarındaki İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi: 1996-2015 Dönemi Analizi , Article İn Journal of Life Economics, 2017, s.56.

Grafik 21: Türkiye’de İmalat Sanayinin Toplam İhracat İçindeki Payı (%)

Kaynak: U.N. Comtrade’ten alınan verilerle hesaplanarak oluşturulmuştur. (<https://comtrade.un.org/data>)

Grafik 21’e baktığımızda Türkiye’nin ihracatının büyük bir kısmının imalat sanayi tarafından sağlandığı görülmektedir. Genel olarak dalgalı bir seyre sahip olan imalat sanayisi 1990 yılında %68,94 paya sahipken 1991 yılında yaklaşık %7 artış göstererek %73,38’e ulaşmıştır. 1996 yılında ise bu pay %74,48’lerdeyken 2000’li yıllarda %81,54’e ulaşmıştır. 2008 yılına kadar imalat sanayisindeki pay %80’nin üzerinde seyretmiş ve 1990-2017 yılları arasında en yüksek paya sahip olunan dönemler olmuşlardır. 2008 yılında %78,72 olan imalat sanayisinin payı 2012’de yaklaşık olarak %11 oranında düşmüştür. Sonraki yıllarda ise tekrar yükselerek 2017 yılında %76,58’e ulaşmıştır.

Grafik 21’e genel olarak baktığımızda dalgalanmalara rağmen Türkiye’nin toplam ihracat içerisinde imalat sanayi ürünlerinin payı büyük bir öneme sahiptir. İmalat sanayi içerisinde yer alan ürün ya da ürün gruplarından hangilerinde rekabet gücüne sahip olduğunu analiz etmek için 1990-1995, 1996-2002, 2003-2009, 2010-2017 yılları arasındaki RCA değerlerinin aritmetik ortalamaları alınmıştır. Ayrıca 1990-2017 yılları

arasında endeks değeri ile alınan genel aritmetik ortalamaya göre de üstünlük dereceleri sınıflandırılmıştır.

Yukardaki bilgilere göre RCA katsayılarını yorumlarken daha detaylı bir sonuca ulaşabilmek için bu katsayıları dört sınıfa ayırabiliriz.¹⁸⁷

Sınıf a $\rightarrow 0 < RCA \leq 1$

Sınıf b $\rightarrow 1 < RCA \leq 2$

Sınıf c $\rightarrow 2 < RCA \leq 4$

Sınıf d $\rightarrow 4 < RCA$

Sınıf a'da yer alan ürünlerin Balassa Endeksi, uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğinin olmadığını ve açıklamış karşılaştırmalı üstünlüklerde dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Sınıf b'de ki RCA değer aralığına sahip olan ürünler, zayıf açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir fakat uluslararası ticarete rekabet edebilirlik düzeyi düşüktür. Sınıf c'de yer alan ürünler orta derecede açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, sınıf d yer alan ürünler ise yüksek açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan gruptur.

Bu bilgilere göre, aritmetik ortalaması alınmış ve sıralanmış imalat sanayi ürünleri aşağıda yer almaktadır.

¹⁸⁷ Jeroen Hinloopen, Charles Van Marrewijk, On The Empirical Distribution of The Balassa Index, Weltwirtschaftliches. Archiv 137, 2001, s.18.

Tablo 4: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Güçlü Olduğu Ürün Grupları

SITC Kodu - Ürün Grupları	1990-1995	1996-2002	2003-2009	2010-2017	1990-2017	Üstünlük Düzeyi
651 - Tekstil İplikleri	4,51	4,41	3,44	3,87	4,04	Güçlü Üstünlük
652 - Pamuklu Mensucat	3,41	4,09	4,33	4,52	4,13	Güçlü Üstünlük
656 - Kordelalar, Etiketler, Armalar, Tüller Vb.	1,84	5,51	5,81	4,15	4,41	Güçlü Üstünlük
658 - Dokumaya Elverişli Maddelerden Diğer Hazır Eşya Ve Takımlar	8,59	11,60	7,86	4,53	8,00	Güçlü Üstünlük
659 - Halılar Ve Diğer Yer Kaplamaları	7,23	6,89	8,56	14,89	9,67	Güçlü Üstünlük
661 - Kireç, Çimento, Tabii Taşlar, Asfalt İle Bunlardan Eşya	4,65	6,16	8,37	7,32	6,72	Güçlü Üstünlük
672 - Demir Veya Çelikten Külçe Ve Diğer İlk Şekillerde Yarı Mamuller	12,80	5,18	4,95	3,25	6,20	Güçlü Üstünlük
676 - Demir Veya Çelikten (Alaşımlı, Alaşımsız) Filmaşın, Çubuk Ve Profiller	10,96	10,11	10,01	8,59	9,83	Güçlü Üstünlük
693 - Alüminyum, Bakır Veya Demir Çelikten Teller, Halatlar, Kablolar, Mensucat	2,70	3,87	4,28	5,25	4,11	Güçlü Üstünlük
812 - Demir, Çelik Ve Seramikten Radyatörler (Elektriksiz) Laobalar, Küvetler, Musluk Taşları	2,82	4,04	6,85	7,37	5,43	Güçlü Üstünlük
841 - Erkek/Erkek Çocuklar İçin Örülmemiş Giyim Eşyası Ve Aksesuarlar	4,78	4,76	4,37	3,87	4,41	Güçlü Üstünlük
842 - Kadın/Kız Çocuklar İçin Örülmemiş Giyim Eşyası Ve Aksesuarları	6,63	7,27	5,59	4,51	5,92	Güçlü Üstünlük
843 - Erkek/Erkek Çocuklar İçin Örmeye Giyim Eşyası	5,68	6,08	3,19	2,92	4,37	Güçlü Üstünlük
844 - Kadın/Kız Çocuklar İçin Örmeye Giyim Eşyası	18,84	12,31	6,63	4,63	10,09	Güçlü Üstünlük
845 - Örölmüş Olsun Olmasın Diğer Giyim Eşyası	9,32	8,76	5,87	4,72	7,00	Güçlü Üstünlük
846 - Giyim Eşyası İç Aksesuar Ve Giyim Eşyası Parçaları (Çorap, Mendil, Eldiven Vb.)	4,40	5,49	5,87	4,88	5,17	Güçlü Üstünlük
848 - Tekstil Dışında Kalan Giyim Eşyası, Şapka Vs.	12,80	5,71	2,66	1,48	5,26	Güçlü Üstünlük

Kaynak: Ek.2-21 arasında yer alan hesaplanmış RCA Endekslerinden faydalanarak oluşturulmuştur.

Tablo 4'e baktığımızda Türkiye'nin Balassa Endeksine göre imalat sanayide güçlü üstünlüğe sahip olduğu ürünler gözükmemektedir. Bu ürünler genellikle tekstil, hazır giyim ve halı sektörlerine aittir. Ayrıca demir çelik veya bakırdan elde edilen ürünlerde tabloda yerini almaktadır.

Tablo 5: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Orta Dereceli Olduğu Ürün Grupları

SITC Kodu - Ürün Grupları	1990-1995	1996-2002	2003-2009	2010-2017	1990-2017	Üstünlük Düzeyi
532 - Debagatta Kullanılan Boyayıcı Hülasalar Ve Sentetik Boyama Müstahzarlar	5,09	3,13	3,59	4,10	3,94	Orta Dereceli Üstünlük
554 - Sabunlar, Temizleme, Cilalama Ürünleri	2,72	4,16	2,42	2,39	2,91	Orta Dereceli Üstünlük
581 - Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor Vb.	0,75	1,19	3,24	3,96	2,40	Orta Dereceli Üstünlük
583 - Plastikten Monofil, Çubuk, Profiller-Enine Kesiti 1mm'yi Geçen	0,14	1,31	5,61	7,18	3,81	Orta Dereceli Üstünlük
613 - Dabaklanmış, Aprelenmiş, Bütün Halinde Kürkler	0,48	1,49	2,28	4,84	2,43	Orta Dereceli Üstünlük
653 - Sentetik Veya Suni Flamentler Ve Devamsız Liflerden Mensucat	2,06	3,81	4,74	4,47	3,85	Orta Dereceli Üstünlük
655 - Örmeye Mensucat	2,17	2,82	4,45	5,90	3,97	Orta Dereceli Üstünlük
662 - Silisli Fosil Unları Ve Benzerlerinden Eşya, Tuğla, Kiremit, Karolar Vb. Eşya	2,23	4,08	3,50	3,01	3,23	Orta Dereceli Üstünlük
665 - Züccaciye, Cam Eşya	3,45	4,31	2,87	2,48	3,24	Orta Dereceli Üstünlük
679 - Demir Veya Çelikten İnce, Kalın Borular Ve İçi Boş Profiller, Boru Bağlantı Parçaları	1,82	2,50	2,32	2,31	2,25	Orta Dereceli Üstünlük
691 - Demir, Çelik Veya Alüminyumdan İnşaat Ve İnşaat Aksamı	0,68	1,75	2,73	3,00	2,12	Orta Dereceli Üstünlük
697 - Adi Metallerden Ev İşlerinde Kullanılan Eşya Ve Aksam	2,06	2,59	3,27	2,99	2,76	Orta Dereceli Üstünlük
733 - Metalleri Dövme, Çekiçleme Veya Kalıpta Dövme Suretiyle İşlemeye Mahsus Takım Tezgahları	0,49	1,41	2,87	2,98	2,02	Orta Dereceli Üstünlük
761 - Televizyon Alıcıları (Kombine Olsun Olmasın)	2,30	5,39	5,15	2,37	3,81	Orta Dereceli Üstünlük

773 - Elektrik Dağıtım Donanımı (Teller, Kablolar, İzalötörler, Bağlantı Parçaları)	2,28	2,26	2,04	1,97	2,13	Orta Üstünlük	Dereceli
775 - Evlerde Kullanılan Elektrikli Veya Elektriksiz Diğer Makinalar	1,01	2,26	3,88	4,51	3,04	Orta Üstünlük	Dereceli
782 - Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar	0,12	0,63	3,91	3,83	2,25	Orta Üstünlük	Dereceli
783 - Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları	1,52	3,36	4,23	3,50	3,22	Orta Üstünlük	Dereceli
811 - Prefabrik Yapılar	1,49	0,89	3,59	3,02	2,30	Orta Üstünlük	Dereceli
897 - Kıymetli, Yarı Kıymetli, Kaplama Metallerlerden Kuyumcu Ver Mücevherci Eşyası	0,38	2,79	3,39	3,37	2,59	Orta Üstünlük	Dereceli

Kaynak: Ek.2-21 arasında yer alan hesaplanmış RCA Endekslerinden faydalanarak oluşturulmuştur.

Tablo 5’te yer alan ürünlere baktığımızda Türkiye’nin RCA Endeksine göre imalat sanayide orta derece rekabet üstünlüğüne sahip olduğu ürünler yer almaktadır. Bu ürünler dokuma ürünleri, deri ürünlerinin üretiminde kullanılan malzemeler, plastikten üretilen çubuk, tüp ve borular, sabun ve temizleme malzemeleri, züccaciye ve cam malzemeleri, televizyon alıcıları gibi pek çok üründen oluşmaktadır. Genel aritmetik ortalama üzerinden değerlendirildiğinde burada yer alan ürünler orta üstünlük düzeyinde değerlendirilse de plastikten üretilen monofil, çubuk, profiller, deri üretiminde kullanılan malzemeler ve örme mensucat olarak adlandırılan dokuma ürünleri ve evlerde kullanılan elektrikli ve elektriksiz makineler aslında 2010-2017 yılları arasında yüksek üstünlüğe sahip olan ürünler arasında yer almaktadır.

Tablo 6: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Zayıf Olduğu Ürün Grupları

SITC Kodu - Ürün Grupları	1990-1995	1996-2002	2003-2009	2010-2017	1990-2017	Üstünlük Düzeyi
523 - Diğer İnorganik Kimyasal Maddeler	3,34	1,24	0,44	1,28	1,50	Zayıf Üstünlük
612 - Deri Ve Köseleden Mamul Eşya (Makina, Mekanik İşlerde Kullanılan Saraciye Eşyası)	3,11	0,60	0,54	0,36	1,05	Zayıf Üstünlük
621 - Kauçuk Ve Kauçuktan Eşya	0,82	1,17	1,71	2,64	1,65	Zayıf Üstünlük
625 - Kauçuktan İç Ve Dış Lastikler (Yeni/Eski)	2,00	2,17	1,97	1,66	1,93	Zayıf Üstünlük
629 - Kauçuktan Diğer Eşya (Hijyenik, Eczacılık Ürünleri, Taşıyıcı Kolonlar)	0,40	0,95	1,83	2,55	1,51	Zayıf Üstünlük
642 - Kağıt, Kağıt Hamuru, Karton Ver Selülozik Liflerden Mamul Eşya	0,38	0,85	1,54	2,41	1,37	Zayıf Üstünlük
654 - Dokumaya Elverişli Diğer Maddelerden Dokunmuş Mensucat (İpek, Yün, Ketten Vb.)	0,98	1,95	1,87	1,70	1,65	Zayıf Üstünlük
657 - Özel İplikler Ve Dokunmamış Mensucat	1,34	1,61	1,58	1,91	1,63	Zayıf Üstünlük
667 - İnciler Ve Kıymetli Metal Taşlar	1,76	1,43	1,35	1,27	1,43	Zayıf Üstünlük
666 - Çanak-Çömlek	0,71	0,84	1,24	1,16	1,00	Zayıf Üstünlük
671 - Dökme Ve Aynalı Demir, Ferro Alyajlar	2,83	1,33	0,33	0,64	1,20	Zayıf Üstünlük
673 - Demir Veya Alaşımsız Çelikten Kaplanmamış Yassı Hadde Mamulleri	0,88	1,62	1,06	1,86	1,39	Zayıf Üstünlük
678 - Demir Veya Çelikten Teller	0,81	1,02	1,20	2,00	1,30	Zayıf Üstünlük
692 - Demir Çelik Veya Alüminyumdan Depo, Sarnıç, Vb. Kaplar	0,50	1,05	1,96	2,58	1,60	Zayıf Üstünlük
722 - Traktörler	0,02	0,75	1,45	1,81	1,07	Zayıf Üstünlük
727 - Gıda İşleme Makinaları	0,75	1,78	1,68	2,53	1,75	Zayıf Üstünlük
786 - Römorklar Ve Yarı Römorklar	1,18	1,14	0,80	1,18	1,07	Zayıf Üstünlük
793 - Gemiler Ve Suda Yüzen Taşıtlar	0,65	0,83	1,94	0,92	1,10	Zayıf Üstünlük
891 - Ateşli Harp Silahları Ve Malzemeleri	0,27	0,97	1,54	2,04	1,27	Zayıf Üstünlük

Kaynak: Ek.2-21 arasında yer alan hesaplanmış RCA Endekslerinden faydalananarak oluşturulmuştur.

Tablo 6’da yer alan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklere baktığımızda tablo 4 ve tablo 5’te yer alan ürün veya ürün gruplarına göre Türkiye’nin uluslararası iş bölümündeki rekabet edebilirliğinin en düşük olduğu gruptur. Rekabet edebilirliğin olduğu ürünler içerisinde en düşük güce sahip ürünlerin bulunduğu tablodur. Tabloyu incelediğimizde genel ortalama itibariye zayıf karşılaştırmalı üstünlük tablosu içinde yer alan ürünlerin 1990-1995 yılları arasında bir kısmın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ve yıllar içerisinde üstünlük kazandığı görülmektedir. Diğer taraftan da çalışmanın son periyodunu kapsayan 2010-2017 yılları arasında gemi ve suda yüzen taşıtlarda, deri ve köseleden işlenerek oluşturulan ürünlerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybettiği gözükürken, kauçuk veya kauçuktan oluşan eşyaların, kağıt, kağıt hamuru gibi ürünlerin ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri orta dereceli üstünlüklere yükselmiştir.

Tablo 7: Türkiye’nin İmalat Sanayi İhracatında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Olmadığı Ürün Grupları

SITC Kodu - Ürün Grupları	1990-1995	1996-2002	2003-2009	2010-2017	1990-2017	Üstünlük Düzeyi
511 - Hidrokarbonlar Ve Türevleri	0,77	0,44	0,37	0,25	0,44	Dezavantaj
512 - Alkoller, Fenoller, Fenol-Alkoller Vb. Türevleri	0,33	0,27	0,14	0,08	0,20	Dezavantaj
513 - Karboksilik Asitler Ve Türevleri	0,44	0,19	0,17	0,26	0,26	Dezavantaj
514 - Azot Fonksiyonlu Bileşikler	0,32	0,22	0,14	0,13	0,20	Dezavantaj
515 - Organo-İnorganik, Heterosiklik Bileşikler, Nükleik Asitler	0,09	0,05	0,02	0,02	0,04	Dezavantaj
516 - Diğer Organik Kimyasal Maddeler	0,06	0,07	0,11	0,18	0,11	Dezavantaj
522 - İnorganik Kimyasal Elementler, Asitler, Bileşikler, Metallerin Asit, Hidroksit Ve Peroksitleri	0,57	0,35	0,30	0,46	0,42	Dezavantaj
524 - Oksi Ve Peroksi Metalik Asitlerin Tuzları, Kıymetli Metallerin Bileşikleri	1,43	0,23	0,20	0,12	0,45	Dezavantaj
525 - Radyoaktif Elemanlar Ve Bileşikleri, Bunları İçeren Karışım Ve Atıklar	0,01	0,00	0,01	0,05	0,02	Dezavantaj

531 - Sentetik Organik Boyayıcı Maddeler	0,07	0,17	0,29	0,54	0,28	Dezavantaj
533 - Pigmentler, Vernikler, Boyalar	0,33	0,64	0,72	1,11	0,73	Dezavantaj
541 - Eczacılık Ve Eczacılık Ürünleri	0,14	0,28	0,11	0,13	0,17	Dezavantaj
542 - İlaçlar	0,41	0,24	0,16	0,21	0,25	Dezavantaj
551 - Uçucu Yağlar Rezinoitler	0,40	0,32	0,24	0,39	0,34	Dezavantaj
553 - Parfüm Ve Kozmetik Veya Tuvalet Mustahzarları	0,26	0,49	0,71	0,83	0,59	Dezavantaj
562 - Mineral Kimyasal Gübreler (272.Grubun Dışındakiler)	0,83	0,22	0,26	0,33	0,39	Dezavantaj
571 - Etilen Polimerleri (İlk Şekillerde)	0,77	0,19	0,13	0,17	0,29	Dezavantaj
572 - Stiren Polimerleri (İlk Şekillerde)	0,01	0,02	0,02	0,19	0,07	Dezavantaj
573 - Vinil Klorür Veya Halojenli Diğer Olefin Polimerleri (İlk Şekilde)	0,93	0,12	0,12	0,17	0,31	Dezavantaj
574 - Poliasetaller Ve Diğer Polieterler Ve Epoksi Reçineler (İlk Şekillerde)	0,66	0,56	0,42	0,74	0,60	Dezavantaj
575 - Diğer Plastikler (İlk Şekillerde)	0,42	0,27	0,34	0,49	0,39	Dezavantaj
579 - Plastikten Döküntü, Kalıntı Ve Hurdalar	0,09	1,09	0,23	0,38	0,46	Dezavantaj
582 - Plastiklerden Levhalar, Filmler, Yapraklar, Plakalar	0,37	0,83	1,01	1,58	0,99	Dezavantaj
591 - Haşarat Öldürücüler Ve Zararlı Bitkileri Yok Ediciler	0,48	0,36	0,29	0,32	0,36	Dezavantaj
592 - Nişasta, İnülin, Buğday Gluteni, Albuminler, Yapıştırıcı Ve Tutkallar	0,11	0,27	0,32	0,81	0,40	Dezavantaj
593 - Patlayıcı Maddeler, Fitiller Ve Fişekler	0,02	0,14	0,26	0,57	0,27	Dezavantaj
597 - Ateşlemeyi Önleyici Müstahzarlar, Çözücü Müstahzarlar, Yağlama Müstahzarları	0,08	0,28	0,23	0,20	0,20	Dezavantaj
598 - Diğer Kimya Sanayi Ürünleri	0,25	0,16	0,23	0,33	0,24	Dezavantaj
611 - İşlenmiş Deri Ve Köseleler	0,26	0,49	0,49	0,91	0,56	Dezavantaj
633 - Mantardan Eşya	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03	Dezavantaj
634 - Kaplamalık Ağaçlar, Levhalar, Kontaplak, Sırık, Kazık Vs. İle Ağaç Yünü	0,15	0,33	0,98	1,52	0,79	Dezavantaj

635 - Ağaçtan Muhafazalar, Kutu, Kafes Sandık, Vs. İle İnşaat Ve Marangozluk Mamulleri	0,36	0,39	0,53	0,93	0,57	Dezavantaj
641 - Kağıt Ve Karton	0,20	0,20	0,25	0,56	0,32	Dezavantaj
663 - Mineral Maddelerden Mamul Diğer Eşya Ve Cihazlar	0,24	0,48	0,64	0,77	0,55	Dezavantaj
674 - Demir Veya Alaşımsız Çelikten Kaplanmış Yassı Hadde Mamulleri	0,55	0,48	0,87	1,06	0,76	Dezavantaj
675 - Paslanmaz Veya Alaşımsız Çelikten Yassı Hadde Mamulleri	0,01	0,04	0,20	0,32	0,16	Dezavantaj
677 - Demir Veya Çelikten Demiryolu Ve Tramvay Hattı Malzemesi	0,02	0,06	0,08	1,40	0,44	Dezavantaj
694 - Bakır, Alüminyum, Demir Veya Çelikten Çivi, Vida, Pim, Rondela Vb. Eşya	0,47	0,57	0,72	1,02	0,71	Dezavantaj
695 - El Aletleri Ve Makineler İçin Aletler	0,16	0,31	0,27	0,40	0,29	Dezavantaj
696 - Bıçakçı Eşyası Ve Sofra Takımları, Bunların Aksam Ve Parçaları	0,97	0,28	0,32	0,47	0,49	Dezavantaj
699 - Diğer Adi Metallerden Eşya (Kilit, Zincir, Yay, Fermuar, Dikiş, Nakış Aletleri Vb.)	0,29	0,64	1,12	1,59	0,95	Dezavantaj
711 - Buhar Kazanları, Kızgın Su Kazanları Ve Aksamı	0,15	0,90	0,83	0,82	0,70	Dezavantaj
712 - Buhar Türbinleri İle Aksam Ve Parçaları	0,01	0,05	0,08	0,04	0,04	Dezavantaj
713 - Motorlar Ve Aksamı	0,32	0,75	1,13	1,36	0,93	Dezavantaj
714 - Turbojetler, Tepkili Motorlar, Diğer Gaz Türbinleri Vb. Aksamı	1,43	0,31	0,43	0,36	0,60	Dezavantaj
716 - Elektrik Motorları Ve Jeneratörler İle Bunların Aksam Ve Parçaları	0,18	0,43	0,61	0,63	0,48	Dezavantaj
718 - Diğer Güç Motorları (Su Tribünleri, Su Çarkları, Nükleer Reaktörler, Işınlanmış Yakıt Elemanları)	0,04	0,09	0,30	0,33	0,20	Dezavantaj
721 - Tarımsal Makinalar (Traktörler Hariç) Ve Aksam Parçaları	0,20	0,31	0,52	0,83	0,49	Dezavantaj
723 - Toprağın Tesviyesi, Cevherleri Taşıma, Yayılması, Kar Küreyicileri Vb.	0,17	0,48	0,48	0,67	0,47	Dezavantaj

724 - Tekstil, Çamaşır Yıkama Ve Kurutma, Ütüleme Makina Ve Aksam Ve Parçaları	0,25	0,46	1,05	1,15	0,76	Dezavantaj
725 - Kağıt Hamuru, Kağıt/Karton İmaline, İşlenmesine Mahsus Makina Ve Cihazlar	0,16	0,29	0,24	0,35	0,27	Dezavantaj
726 - Matbaacılıkta Kullanılan Makinalar	0,07	0,11	0,15	0,34	0,18	Dezavantaj
728 - Diğer Makinalar Ve Cihazlar İle Aksam Parçaları	0,15	0,20	0,46	0,55	0,35	Dezavantaj
731 - Takım Tezgâhları (Torna Tezgâhları, Planya, Vergel, Yiv Açma, Dişli Açma Vb. Makinalar)	0,07	0,15	0,24	0,45	0,24	Dezavantaj
735 - Alet Tutucular İle 731 Ve 733 Gruplarındaki Makinaların Aksam Ve Parçalar	0,35	0,13	0,29	0,43	0,30	Dezavantaj
737 - Tav Ocakları, Döküm Potaları, Hadde Lehim, Hadde Makinaları	0,09	0,41	0,80	1,06	0,62	Dezavantaj
741 - Isıtıcı Ve Soğutucu Ekipmanları, Bunların Aksam Ve Parçaları	0,25	0,60	0,89	1,08	0,73	Dezavantaj
742 - Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri İle Bunların Aksam, Parçaları	0,30	0,46	0,55	0,76	0,53	Dezavantaj
743 - Diğer Pompalar, Fanlar, Santrifujler, Filtre Makine Ve Cihazları	0,22	0,25	0,51	0,66	0,43	Dezavantaj
744 - Forkliftler, Diğer Yük Arabaları Ve Kaldıraçlar, Asansörler	0,12	0,30	0,37	0,55	0,35	Dezavantaj
745 - Elektrikli Olmayan Diğer Makine Ve El Aletleri Vb. Aksam Parçaları	0,08	0,19	0,29	0,52	0,29	Dezavantaj
746 - Her Nevi Rulmanlar	0,27	0,24	0,38	0,44	0,34	Dezavantaj
747 - Borular, Kanallar, Depolar İçin Musluklar, Valfler Vb. Cihazlar	0,22	0,48	0,52	0,69	0,49	Dezavantaj
748 - Transmisyon Milleri Ve Kranklar	0,30	0,35	0,54	0,68	0,48	Dezavantaj
749 - Döküm Plakaları Ve Modelleri, Kalıplar, Contalar	0,16	0,28	0,67	1,01	0,56	Dezavantaj
751 - Büro Makinaları (Yazı, Hesap, Fotokopi)	0,17	0,06	0,05	0,08	0,09	Dezavantaj
752 - Otomatik Bilgi İşlem Makineleri Vb. Ait Birimler	0,03	0,04	0,03	0,04	0,03	Dezavantaj
759 - Büro Ver Bilgi İşlem Makinalarının Aksam Ve Parçaları	0,01	0,01	0,02	0,03	0,02	Dezavantaj

762 - Telsiz Telefon, Telsiz Telgraf Ve Radyo Yayınları İçin Alıcı Cihazlar	0,15	0,01	0,01	0,02	0,04	Dezavantaj
763 - Plak Döndürücüler, Pikaplar, Kaset Çalarlar, Video Kayıt Ve Gösterme Cihazları	0,01	0,01	0,09	0,04	0,04	Dezavantaj
764 - Telli Telefon Ve Telgraf Cihazları, Telsiz Telefon Telgraf Cihazları Vb. Aksamı	0,09	0,11	0,05	0,06	0,08	Dezavantaj
771 - Elektrikli Güç Makinaları (716 Hariç) (Transformatörler, Statik Konvektörler, Endüktörler)	0,74	0,83	0,99	1,08	0,92	Dezavantaj
772 - Elektrik Devreleri, Rezistanslar Vb. Aksam Ve Parçaları	0,15	0,28	0,49	0,63	0,40	Dezavantaj
774 - Elektro Teşhis Cihazları (X Işın, Alfa, Beta, Ve Gama Işın Cihazlar)	0,02	0,14	0,04	0,06	0,07	Dezavantaj
776 - Katod Işın Tüpler, Yarı İletken Tertibat; Elektrik Devreleri	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	Dezavantaj
778 - Elektrikli Makinaların Aksam Ve Parçaları	0,14	0,23	0,26	0,43	0,28	Dezavantaj
781 - Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobilleri Vb.)	0,10	0,38	1,32	1,32	0,82	Dezavantaj
784 - Motorlu Taşıtların Aksam Ve Parçaları İle Şase Ve Karoserleri	0,24	0,61	0,98	1,22	0,80	Dezavantaj
785 - Motosikletler, Bisikletler, Sakatlar İçin Koltuklar Vb. Aksam Parçaları	0,08	0,23	0,22	0,17	0,18	Dezavantaj
791 - Demiryolu Taşıtları, Aksam Ve Parçaları	0,02	0,09	0,17	0,38	0,18	Dezavantaj
792 - Hava Taşıtları, Uzay Araçları Vb. Aksam, Parçaları	0,01	0,60	0,36	0,41	0,36	Dezavantaj
813 - Işıklı İşim Tabelaları Ve Aksamı, Portatif Elektrik Lambaları	0,60	0,64	0,93	0,69	0,72	Dezavantaj
821 - Mobilya, Aksam Ve Parçaları	0,26	0,53	1,06	1,49	0,88	Dezavantaj
831 - Sandıklar, Bavullar, Çantalar Ve Kılıflar	0,85	0,49	0,44	0,37	0,52	Dezavantaj
851 - Ayakkabılar Ve Aksamı	0,55	0,63	0,47	0,61	0,57	Dezavantaj
871 - Optik Aletler Ve Aksamı	0,01	0,09	0,02	0,05	0,04	Dezavantaj
872 - Tıbbi Araç Ve Gereçler	0,12	0,12	0,14	0,23	0,16	Dezavantaj
873 - Başka Yerde Sınıflandırılmamış Metreler Ve Sayaçlar	0,07	0,26	0,44	0,59	0,36	Dezavantaj

874 - Ölçü, Kontrol, Ölçü, Ayar Alet Ver Cihazlar, Bunların Aksam Ve Parçaları	0,06	0,09	0,12	0,16	0,11	Dezavantaj
881 - Sinema Ve Fotoğrafçılıkla İlgili Aletler	0,00	0,01	0,02	0,09	0,04	Dezavantaj
882 - Fotoğrafçılıkta Kullanılan Filmler, Kimyasal Müstahzarlar Ve Kağıt, Karton Vs.	0,01	0,06	0,06	0,13	0,07	Dezavantaj
883 - Sinemacılıkta Kullanılan Filmler	0,06	0,07	0,10	0,57	0,22	Dezavantaj
884 - Optik Cihazlar İle Aksam Ve Parçaları	0,03	0,05	0,03	0,05	0,04	Dezavantaj
885 – Saatler	0,01	0,04	0,05	0,08	0,05	Dezavantaj
892 - Basılmış Yayınlar	0,15	0,20	0,25	0,35	0,25	Dezavantaj
893 - Plastikten Mamul Eşya	0,33	0,80	1,11	1,46	0,96	Dezavantaj
894 - Çocuk Arabaları, Oyuncaklar, Spor Malzemeleri	0,03	0,06	0,07	0,14	0,08	Dezavantaj
895 - Büro Eşyası, Kırtasiye Malzemeleri	0,57	0,25	0,23	0,19	0,30	Dezavantaj
896 - Sanat Ve Koleksiyon Eşyası, Antika Eşya	0,42	0,09	0,01	0,03	0,12	Dezavantaj
898 - Müzik Aletleri Ve Bunların Aksam Ve Parçaları	0,55	0,34	0,09	0,09	0,25	Dezavantaj
899 - Başka Yerde Belirtilmemiş Çeşitli İşlenmiş Eşyalar	0,26	0,33	0,32	0,32	0,31	Dezavantaj

Kaynak: Ek.2-21 arasında yer alan hesaplanmış RCA Endekslerinden faydalanarak oluşturulmuştur.

Genel ortalamaya göre, tablo 7’de yer alan ürünlerin hiçbirinde Türkiye açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir. Bu ürünlerde rekabet edebilirlik düzeyi düşüktür.

Yukarıdaki tablolar U.N Comtrade veri tabanından alınan ihracat değerlerinden faydalanılarak, 1990’dan 2017’ye kadar 157 ürün grubuna ait imalat sanayi ürünleri için Balassa Endeksi sonuçlarına göre hazırlanmıştır. Elde edilen sonuçlara baktığımızda Türkiye imalat sanayi ürün gruplarının 56’sında rekabet üstünlüğüne sahipken, 101 ürün grubunda rekabet dezavantajına sahiptir. Rekabet üstünlüğüne sahip olduğu ürün gruplarından 17’inde güçlü, 20’sinde orta ve 19’unda zayıf üstünlüğe sahiptir.

Türkiye'nin rekabet edebilirliğinin ve RCA Endeksinin en yüksek olduğu ürünler; demir veya çelikten çubuk ve profiller, halı ve yer kaplamaları, dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımları, kadın veya kız çocukları için örme giyim eşyaları olarak sıralanabilir. Ayrıca dört dönemin ortalaması alındığı için güçlü üstünlükler tablosunda yer alan bazı ürünlerin son dönemde orta üstünlük derecesine düştüğü gözlenmektedir.

Bu sınıflandırmalar sayesinde Türkiye'nin rekabet avantajına ve dezavantajına sahip olduğu ürün gruplarını analiz edebildiğimiz gibi rekabet avantajı ya da dezavantajı sınırda olan ürün gruplarını da tespit edebiliriz. Bu sayede Türkiye desteklemesi gereken ürün gruplarını desteklerken, üstünlüğünü koruması gereken ürün gruplarında da mevcut üstünlüğünü korur veya artırır.

Genel aritmetik ortalama sayesinde güçlü üstünlüğe sahip olan ürün gruplarının bulunduğu tabloda yer almasına rağmen aslında zayıf ve orta üstünlüğe gerilediği dönemlere şahitlik ettiğimiz SITC 843 ve SITC 848 kodlu ürün gruplarını incelediğimizde; SITC 843 kodlu ürün grubu birinci ve ikinci dönemde güçlü üstünlüğe sahipken üçüncü ve dördüncü dönemde orta dereceli üstünlüğe gerilemiştir. 848 kodlu ürün grubu ise birinci ve ikinci dönemde güçlü üstünlüğe sahipken, üçüncü ve dördüncü dönemde keskin bir düşüşle zayıf üstünlüğe gerilemiştir. Dezavantaja sahip olan ürünlerin bulunduğu tabloda yer alan SITC 582 ve SITC 699 kodlu ürünlerde birinci ve ikinci periyotta karşılaştırmalı dezavantaja sahipken üçüncü ve dördüncü periyotta zayıf üstünlüğe sahip olan ürün grupları arasına yer almaktadır.

Yukarıda ulaşılan sonuçlar bize dezavantaja sahip olan ürün gruplarının desteklenmesi sonucunda rekabet edebilir ürün grupları arasında yer aldığını ve rekabet edebilir ürün gruplarının çoğaldığını göstermektedir. Rekabet üstünlüğü elde edilen ürün gruplarının desteklenmesi ise mevcut üstünlüğün koruması veya arttırılmasına neden olurken, desteklememesi de ülkenin o ürün grubunda dezavantajlı konuma gerileyeceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin toplam ihracat içerisindeki en büyük pay imalat sanayi ürün gruplarına aittir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Türkiye'nin dışa açık sanayi stratejilerinde başarılı olduğu görülmektedir. Bu yüzden rekabet üstünlüğüne sahip

olduğu ürün gruplarındaki üstünlüğü korumaya çalışmalı ve bu üstünlükleri daha ileriye taşımak için gerekli destek verilmelidir. Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün gruplarını incelediğimizde bu ürün gruplarının genel olarak katma değeri düşük olan, düşük veya orta teknoloji ile üretilen ürün grupları olduğunu görmekteyiz. Türkiye bu durumu değiştirmek ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü, genel olarak dezavantaja sahip olduğu katma değeri yüksek olan ürün gruplarına çekebilmesi için üretim yapısını Ar-Ge bazlı ve yüksek teknolojili ürünlere dönüştürmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık olarak % 70'inden fazlası imalat sanayi tarafından karşılanmasına rağmen Türkiye hep dış ticaret açığı veren bir ülke olmuştur. Bunun nedeni ise yukarıda ki tablolarda da görüldüğü gibi katma değeri düşük olan malı ihraç edip, katma değeri yüksek olan malı üretememesinden ya da üretse bile açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de işgücü maliyetleri düşük olduğu için genellikle emek yoğun malların üretimine yoğunlaşmıştır. Bunun için Türkiye'de emeğin verimliliği arttırılarak, ülkeye yüksek teknoloji çekilmesi ve uygulanan desteklerin arttırılması gerekmektedir.

SONUÇ

1980'den sonra Türkiye'de uygulanan dış ticareti serbestleştirme politikaları ve küresel ekonomiye entegre olma düzeyinin arttırılması amacıyla uluslararası kuruluşlarla yapılan ticari anlaşmalar sayesinde Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle taşımacılık ve iletişim maliyetlerinin düşmesi, teknolojinin gelişmesi uluslararası ticaretin önündeki engelleri azatmıştır.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesiyle birlikte Türkiye'nin uluslararası pazarlarda bir paya sahip olmak için entegre olma çabası, dış açık vermesine ve büyüme hızının da dalgalı bir şekilde seyretmesine neden olmuştur. Bu aynı zamanda Türkiye'nin dışa bağımlılığının artmasının bir göstergesidir. Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısını incelediğimizde, genel olarak Türkiye'nin katma değeri düşük emek yoğun malların üretiminde uzmanlaştığı, katma değeri yüksek olan ürünleri ise ithal ettiği görülmektedir. Bunun nedeni ise Türkiye'de erken sanayisizleşme sürecinin başlamasıdır.

Türkiye geçmiş yıllara kıyasla günümüzde hem çok daha fazla üretim yapıp hem de ticaret hacmini arttırmış olmasına rağmen, yerli katma değer yaratmada düşük bir performans elde etmiştir. Bunun nedeni tüketim mallarında ihracatçı konumda iken, ara mal ve yatırım mallarında ithalatçı konumda yer almasıdır.

Türkiye'nin hem ihracat hem de ithalat hacminin yıllar içerisinde ivme kazandığı görülmektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün gruplarını ve uluslararası ticarete rekabet edebilirliğini görmek için Balassa yaklaşımına göre yapılan hesaplamalar, Hufbauer ve Chilas tarafından geliştirilen teknoloji sınıflandırması çerçevesinde kategorize edilerek analiz edilmiştir. Analiz sonucuna baktığımızda 1990-2017 yılları arasında dış ticarete en yüksek pay emek yoğun ürün grubundadır. 1990'ların ortalarında hammadde yoğun ürünler ikinci sırada yer alırken, 1990'ların sonlarına doğru yerini sermaye yoğun ürün grubuna bırakmıştır. Bu dönemde meydana gelen gelişmeler sayesinde zor taklit edilebilir Ar-Ge bazlı ürün grubu ve hammadde yoğun ürün grubu dış ticarete üçüncü sırada yer almaktadır. Kolay taklit edilebilen Ar-Ge bazlı ürünlerin

ihracat değerleri yıllar içerisinde artsa da en düşük paya sahip olan grup olduğu görülmektedir.

1990-2017 yılları arasında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde imalat sanayi en yüksek paya sahip olduğu için bu kesimdeki ürün ve ürün gruplarını kapsayan ayrı bir çalışma yapılmıştır. Yapılan alışma sonucunda imalat sanayisi için 157 tane ürün grubunun rekabet edebilirlik düzeyini ortaya çıkartmak ve daha net bilgiye sahip olmak için, bu ürünler dört ayrı gruba ayrılmıştır. Bu rn veya ürün gruplarından 17'si rekabet avantajında güçlü üstünlük, 20'sinde orta dereceli üstünlük ve 19'unda zayıf üstünlük vardır. 101 tanesinde ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yoktur.

Yapılan bu sınıflandırmalar sayesinde Türkiye'nin, rekabet üstünlüğü elde ettiği veya rekabette dezavantaja sahip olduğu ürün gruplarını analiz ederek, desteklemek istediği ürün gruplarına yoğunlaşabilir. Bu sayede desteklenmesi gereken ürün grupları desteklenirken, üstünlüğünün korunması gereken ürün grupları da mevcut üstünlüğünü korur veya arttırır.

Türkiye'de İmalat sanayinin gelişmesi Türkiye'nin ekonomik yapısı açısından önem arz etmektedir. İmalat sanayinin gelişmesi katma değeri yüksek olan ürünlerin üretiminin artmasına neden olacağı için Türkiye'nin ekonomik olarak büyümesi ve kalkınmasını da sağlayacaktır. İmalat sanayinin içinde olan ürün veya ürün gruplarının üretimine yoğunlaşılırsa Türkiye'ye gelen ithal mal ve ithal girdi miktarı da azalacaktır, bu da Türkiye'nin ithalata bağımlılığının ve dış ticaret açığının azalmasına neden olacaktır. Bu yüzden imalat sanayi mallarının üretimine yoğunlaşılması gerekmektedir.

1990-2017 dönemini kapsayan bu çalışmada kullanılan yöntem sonucunda ulaşılan bulguları göz önüne alırsak, Türkiye'nin imalat sanayisindeki açıklanmış karşılaştırmalı stnlkler çerçevesinde uluslararası iş bölümünde grel konumunun niteliksel olarak değişmediği ancak niceliksel bir değişmenin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin hem genel üretim faaliyetleri anlamında hem de imalat sanayi ürünlerindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olduğu ürün gruplarını incelediğimizde, uluslararası iş bölümündeki yeri katma değeri düşük olan, düşük veya orta teknoloji ile üretilen ürün gruplarında olduğu görülmektedir. Bu durumu değiştirmek ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükte genel olarak dezavantaja sahip

olunan katma değeri yüksek olan ürün gruplarında üretime geçilmesi için Türkiye'nin üretim yapısını Ar-Ge bazlı ve yüksek teknolojlili ürünlere çevirmesi gerekmektedir.

EKLER

EK.1 : SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kodlar ve Ürün Gruplarının Adı

SITC Kodları ve Ürün Gruplarının Adı
001 - Canlı Hayvanlar
011 - Sığır Eti-Taze/Soğutulmuş/Dondurulmuş
012 - Hayvanların (Sığır Hariç) Eti-Taze/Soğutulmuş/Dondurulmuş
016 - Et Ve Yenilen Sakatat-Tuzlu/Salamura/Kurutulmuş-Sakatat Un Ve Ezmeleri
017 - Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hazırlanmış Et Ve Et Ürünleri
022 - Süt Ve Krema
023 - Tereyağı, Süt Esaslı Katı-Sıvı Yağlar
024 - Peynir Ve Lor
025 - Yumurta Ve Yumurta Albüminleri
034 - Balıklar-Canlı, Taze/Soğutulmuş/Dondurulmuş
035 - Balıklar (Kuru/Tuzlu/Salamura/Tütsülü) İnsan Yemesi İçin Balık Unu/Ezmesi/Pelleti
036 - Kabuklu Hayvanlar, Yumuşakçalar
037 - Balıklar, Kabuklu Hayvanlar Ve Yumuşakçaların Konserveleri
041 - Buğday Ve Mahlut
042 – Pirinç
043 – Arpa
044 – Mısır
045 - Buğday, Pirinç, Arpa Ve Mısır Dışı Tahıllar
046 - Buğday Ve Mahlut Unu, Bulgur, İrmik Ve Pellet
047 - Diğer Hububat Un, Bulgur, İrmik Ve Pellet.
048 - Ekmekçilik Ve Pastacılık Ürünleri, Makarna
054 - Buharda Veya Suda Kaynatılmış, Pişirilmiş, Meyve Ve Başka Sebzeler
056 - Kurutulmuş Sebzeler, Sebze Ve Meyvelerin Unu, Ezmesi, Tozları
057 - Taze/Kuru Meyve Ve Kabuklu Yemişler, Bunların Karışımları
058 - Sebze Ve Meyveden Hazırlanmış Konserveler

059 - Meyve Suları (Üzüm Şırası Dahil) Sebze Suları
061 - Şeker, Bal Ve Şeker Melası
062 - Şeker Mamülleri
071 – Kahve
072 – Kakao
073 - Çikolata Ve Kakao İçeren Diğer Maddeler
074 - Çay Ve Paraguay Çayı
075 - Biber Ve Diğer Baharatlar
081 - Hayvan Gıdası Olarak Kullanılan Maddeler
091 – Margarin
098 - Başka Yerde Sınıflandırılmamış Gıda Mustahzarları
111 - Alkolsüz İçecekler
112 - Alkollü İçecekler
121 - Yaprak Tütün Ve Tütün Döküntüleri
122 - İşlenmiş Tütün
211 - Ham Deriler (Post Ve Kürk Dışında)
212 - Ham Postlar (Bütün Halde)
222 - Yağlı Tohumlar Ve Meyvaları (Kırılmış Olsun Olmasın)
223 - Diğer Yağlı Tohum Ve Meyveler, Un Ve Küspeleri
231 - Tabii Kauçuk, Balata, Güte-Parka, Guayül, Çıkıl
232 - Sentetik Kauçuk, Taklit Kauçuk, Rejenere Kauçuk Ve Atıkları (İl Şekillerde)
244 - Tabii Mantar Ve Döküntü Mantar
245 - Yakmaya Mahsus Ağaçlar Ve Odun Komürü
246 - Yakmaya Mahsus Yonga Halinde Ağaçlar Ve Testere Talaşı
247 - Yuvarlak Ağaçlar (Kabukları Soyulmuş/Kare Şeklinde Kabaca Yontulmuş Olsun Olmasın)
248 - Ahşap Demiryolu Veya Tramvay Traversleri
251 - Odun Veya Diğer Lifli Selilozik Maddeler; Hamurları, Döküntü Ve Kırıntıları
261 – İpek

263 - Pamuk, Linter Pamuğu Ve Pamuk Döküntüleri
264 - Jüt Veya Bitki İç Kabuklarının Dokumaya Elverişli Diğer Lifleri
265 - Dokumaya Elverişli Diğer Bitkisel Lifler
266 - Sentetik Flament Demetleri Ve Sentetik Devamlı Lifler
267 - Diğer Suni Lifler Ve Artıkları
268 - Yün/Yapağı Ve Diğer Hayvan Kılı
269 - Kullanılmış Giyim Eşyası Ve Parçaları
272 - Hayvansal Ve Bitkisel Gübreler, Tabi Kalsiyum Fosfat Ve Diğer Tabi Potasyum Tuzları
273 - Taş, Mermer, Alçı Taşı, Kireç Taşı, Kum
274 - Kükürt Ve Demir Piritleri
277 - Sanayide Kullanılan Elmas, Sünger Taşı, Zımpara Taşı Vs.
278 - Diğer Ham Mineraller
281 - Demir Cevherleri
282 - Demir-Çelik Döküntü Ve Hurdaları, Bunların Külçeleri
283 - Bakır Cevherleri, Matları Ve Çöktürülmüş Bakır
284 - Nikel Cevherleri Ve Nikel Oksit
285 - Alüminyum Cevherleri Ve Alüminyum Oksit
286 - Uranyum, Toryum Vb. Madenler
287 - Diğer Metal Cevherleri
288 - Metalleri/Metal Bileşiklerini İçeren Kül Ve Kalıntılar
289 - Kıymetli Metal Cevherleri Ve Hurdaları
291 - İnsan Tarafından Yenilmeye Elverişli Olmayan Hayvansal Ürünler
292 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitk,Sel Ürünler (Yenilmeye Elverişli Olmayan)
321 - Taş Kömürü
322 - Linyit Ve Turb, Linyit, Taş Kömürü Ve Turbdan Elde Edilen Katı Yakıtlar
325 - Kok Ve Sömikok (Taşkömürü, Linyit Ve Turbdan) Karni Kömürü
333 - Petrol Yağları Ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar (Ham Petrol)
334 - Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri

335 - Petrol Ürünleri Artıkları
342 - Sıvılaştırılmış Propan Ve Bütan Gazı
343 - Doğal Gaz
344 - Sıvılaştırılmış Etilen, Propilen, Butilen, Petrol Gazı
345 - Havagazı, Sugazı, Fakir Gaz Vb Gazlar
351 - Elektrik Enerjisi
411 - Hayvansal Katı Veya Sıvı Yağlar
421 - Bitkisel Sıvı Yağlar
422 - Diğer Bitkisel Sıvı Yağlar
431 - Kimyasal İşlem Görmüş Bitkisel Ve Hayvansal Katı/Sıvı Yağlar, Mumlar
511 - Hidrokarbonlar Ve Türevleri
512 - Alkoller, Fenoller, Fenol-Alkoller Vb. Türevleri
513 - Karboksilik Asitler Ve Türevleri
514 - Azot Fonksiyonlu Bileşikler
515 - Organo-İnorganik, Heterosiklik Bileşikler, Nükleik Asitler
516 - Diğer Organik Kimyasal Maddeler
522 - İnorganik Kimyasal Elementler, Asitler, Bileşikler, Metallerin Asit, Hidroksit Ve Peroksitleri
523 - Diğer İnorganik Kimyasal Maddeler
524 - Oksi Ve Peroksi Metalik Asitlerin Tuzları, Kıymetli Metallerin Bileşikleri
525 - Radyoaktif Elemanlar Ve Bileşikleri, Bunları İçeren Karışım Ve Atıklar
531 - Sentetik Organik Boyayıcı Maddeler
532 - Debagatta Kullanılan Boyayıcı Hülasalar Ve Sentetik Boyama Müstahzarlar
533 - Pigmentler, Vernikler, Boyalar
541 - Eczacılık Ve Eczacılık Ürünleri
542 - İlaçlar
551 - Uçucu Yağlar Rezinoitler
553 - Parfüm Ve Kozmetik Veya Tuvalet Mustahzarları
554 - Sabunlar, Temizleme, Cilalama Ürünleri

562 - Mineral Kimyasal Gübreler (272.Grubun Dışındakiler)
571 - Etilen Polimerleri (İlk Şekillerde)
572 - Stiren Polimerleri (İlk Şekillerde)
573 - Vinil Klorür Veya Halojenli Diğer Olefin Polimerleri (İlk Şekilde)
574 - Poliasetaller Ve Diğer Polieterler Ve Epoksi Reçineler (İlk Şekillerde)
575 - Diğer Plastikler (İlk Şekillerde)
579 - Plastikten Döküntü, Kalıntı Ve Hurdalar
581 - Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor Vb
582 - Plastiklerden Levhalar, Filmler, Yapraklar, Plakalar
583 - Plastikten Monofil, Çubuk, Profiller-Enine Kesiti 1mm'yi Geçen
591 - Haşarat Öldürücüler Ve Zararlı Bitkileri Yok Ediciler
592 - Nişasta, İnülin, Buğday Gluteni, Albuminler, Yapıştırıcı Ve Tutkallar
593 - Patlayıcı Maddeler, Fitiller Ve Fişekler
597 - Ateşlemeyi Önleyici Müstahzarlar, Çözücü Müstahzarlar, Yağlama Müstahzarları
598 - Diğer Kimya Sanayi Ürünleri
611 - İşlenmiş Deri Ve Köseleler
612 - Deri Ve Köseleden Mamul Eşya (Makina, Mekanik İşlerde Kullanılan Saraciye Eşyası)
613 - Dabaklanmış, Aprelenmiş, Bütün Halinde Kürkler
621 - Kauçuk Ve Kauçuktan Eşya
625 - Kauçuktan İç Ve Dış Lastikler (Yeni/Eski)
629 - Kauçuktan Diğer Eşya (Hijyenik, Eczacılık Ürünleri, Taşıyıcı Kolonlar)
633 - Mantardan Eşya
634 - Kaplamalık Ağaçlar, Levhalar, Kontaplak, Sırık, Kazık Vs. İle Ağaç Yünü
635 - Ağaçtan Muhafazalar, Kutu, Kafes Sandık, Vs. İle İnşaat Ve Marangozluk Mamülleri
641 - Kağıt Ve Karton
642 - Kağıt, Kağıt Hamuru, Karton Ver Selülozik Liflerden Mamul Eşya
651 - Tekstil İplikleri

652 - Pamuklu Mensucat
653 - Sentetik Veya Suni Flamentler Ve Devamsız Liflerden Mensucat
654 - Dokumaya Elverişli Diğer Maddelerden Dokunmuş Mensucat (İpek, Yün, Keten Vb.)
655 - Örne Mensucat
656 - Kordelalar, Etiketler, Armalar, Tüller Vb.
657 - Özel İplikler Ve Dokunmamış Mensucat
658 - Dokumaya Elverişli Maddelerden Diğer Hazır Eşya Ve Takımlar
659 - Halılar Ve Diğer Yer Kaplamaları
661 - Kireç, Çimento, Tabii Taşlar, Asfalt İle Bunlardan Eşya
662 - Silisli Fosil Unları Ve Benzerlerinden Eşya, Tuğla, Kiremit, Karolar Vb. Eşya
663 - Mineral Maddelerden Mamul Diğer Eşya Ve Cihazlar
664 - Cam
665 - Züccaciye, Cam Eşya
666 - Çanak-Çömlek
667 - İnciler Ve Kıymetli Metal Taşlar
671 - Dökme Ve Aynalı Demir, Ferro Alyajlar
672 - Demir Veya Çelikten Külçe Ve Diğer İlk Şekillerde Yarı Mamuller
673 - Demir Veya Alaşımsız Çelikten Kaplanmamış Yassı Hadde Mamulleri
674 - Demir Veya Alaşımsız Çelikten Kaplanmış Yassı Hadde Mamulleri
675 - Paslanmaz Veya Alaşımsız Çelikten Yassı Hadde Mamülleri
676 - Demir Veya Çelikten (Alaşımlı, Alaşımsız) Filmaşın, Çubuk Ve Profiller
677 - Demir Veya Çelikten Demiryolu Ve Tramvay Hattı Malzemesi
678 - Demir Veya Çelikten Teller
679 - Demir Veya Çelikten İnce, Kalın Borular Ve İçi Boş Profiller, Boru Bağlantı Parçaları
681 - Gümüş, Platin Ve Gümüş Veya Platin Kaplamalı Altın Ve Diğer Metaller
682 - Bakır Ve Bakırdan Çubuk, Profil, Tel, Saç, Şerit, Boru Vb.
683 - Nikel Ve Nikelden Çubuk, Profil, Tel, Saç, Şerit, Boru Vb.
684 - Alüminyum Ve Alüminyumdan Çubuk, Profil, Tel, Saç, Şerit, Boru Vb.

685 – Kurşun
686 - Çinko Ve Çinkodan Çubuk, Profil, Tel, Saç, Şerit, Boru Vb.
687 - Kalay Ve Kalaydan Çubuk, Profil, Tel, Saç, Şerit, Boru Vb.
689 - Metalurjide Kullanılan Adi Metaller (Tungsten, Molibden, Tantal, Magnezyum, Kobakl Vb.)
691 - Demir, Çelik Veya Aluminyumdan İnşaat Ve İnşaat Aksamı
692 - Demir Çelik Veya Aluminyumdan Depo, Sarnıç, Vb. Kaplar
693 - Aluminyum, Bakır Veya Demir Çelikten Teller, Halatlar, Kablolar, Mensucat
694 - Bakır, Aluminyum, Demir Veya Çelikten Çivi, Vida, Pim, Rondela Vb. Eşya
695 - El Aletleri Ve Makineler İçin Aletler
696 - Bıçakçı Eşyası Ve Sofra Takımları, Bunların Aksam Ve Parçaları
697 - Adi Metallerden Ev İşlerinde Kullanılan Eşya Ve Aksam
699 - Diğer Adi Metallerden Eşya (Kilit, Zincir, Yay, Fermuar, Dikiş, Nakış Aletleri Vb.)
711 - Buhar Kazanları, Kızgın Su Kazanları Ve Aksamı
712 - Buhar Turbinleri İle Aksam Ve Parçaları
713 - Motorlar Ve Aksamı
714 - Turbojetler, Tepkili Motorlar, Diğer Gaz Türbinleri Vb. Aksamı
716 - Elektrik Motorları Ve Jeneratörler İle Bunların Aksam Ve Parçaları
718 - Diğer Güç Motorları (Su Tribünleri, Su Çarkları, Nükleer Reaktörler, Işınlanmış Yakıt Elemanları)
721 - Tarımsal Makinalar (Traktörler Hariç) Ve Aksam Parçaları
722 – Traktörler
723 - Toprağın Tesviyesi, Cevherleri Taşıma, Yayılması, Kar Küreyicileri Vb.
724 - Tekstil, Çamaşır Yıkama Ve Kurutma, Ütüleme Makina Ve Aksam Ve Parçaları
725 - Kağıt Hamuru, Kağıt/Karton İmaline, İşlenmesine Mahsus Makina Ve Cihazlar
726 - Matbaacılıkta Kullanılan Makinalar
727 - Gıda İşleme Makinaları
728 - Diğer Makinalar Ve Cihazlar İle Aksam Parçaları

731 - Takım Tezgahları (Torna Tezgahları, Planya, Vergel, Yiv Açma, Dişli Açma Vb. Makinalar)
733 - Metalleri Dövme, Çekiçleme Veya Kalıpta Dövme Suretiyle İşlemeye Mahsus Takım Tezgahları
735 - Alet Tutucular İle 731 Ve 733 Gruplarındaki Makinaların Aksam Ve Parçalar
737 - Tav Ocakları, Döküm Potaları, Hadde Lehim, Hadde Makinaları
741 - Isıtıcı Ve Soğutucu Ekipmanları, Bunların Aksam Ve Parçaları
742 - Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri İle Bunların Aksam, Parçaları
743 - Diğer Pompalar, Fanlar, Santrifujler, Filtre Makine Ve Cihazları
744 - Forkliftler, Diğer Yük Arabaları Ve Kaldırıcılar, Asansörler
745 - Elektrikli Olmayan Diğer Makine Ve El Aletleri Vb. Aksam Parçaları
746 - Her Nevi Rulmanlar
747 - Borular, Kanallar, Depolar İçin Musluklar, Valfler Vb. Cihazlar
748 - Transmisyon Milleri Ve Kranklar
749 - Döküm Plakaları Ve Modelleri, Kalıplar, Contalar
751 - Büro Makinaları (Yazı, Hesap, Fotokopi)
752 - Otomatik Bilgi İşlem Makinaları Vb. Ait Birimler
759 - Büro Ver Bilgi İşlem Makinalarının Aksam Ve Parçaları
761 - Televizyon Alıcıları (Kombine Olsun Olmasın)
762 - Telsiz Telefon, Telsiz Telgraf Ve Radyo Yayınları İçin Alıcı Cihazlar
763 - Plak Döndürücüler, Pikaplar, Kaset Çalarlar, Video Kayıt Ve Gösterme Cihazları
764 - Telli Telefon Ve Telgraf Cihazları, Telsiz Telefon Telgraf Vihazları Vb. Aksamı
771 - Elektrikli Güç Makinaları (716 Hariç) (Transformatörler, Statik Konvertörler, Endüktörler)
772 - Elektrik Devreleri, Rezistanslar Vb. Aksam Ve Parçaları
773 - Elektrik Dağıtım Donanımı (Teller, Kablolar, İzalötörler, Bağlantı Parçaları)
774 - Elektro Teşhis Cihazları (X Işınlı, Alfa, Beta, Ve Gama Işınlı Cihazlar)
775 - Evlerde Kullanılan Elektrikli Veya Elektriksiz Diğer Makinalar
776 - Katod Işınlı Tüpler, Yarı İletken Tertibat; Elektrik Devreleri

778 - Elektrikli Makinaların Aksam Ve Parçaları
781 - Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobilleri Vb.)
782 - Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar
783 - Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları
784 - Motorlu Taşıtların Aksam Ve Parçaları İle Şase Ve Karoserleri
785 - Motosikletler, Bisikletler, Sakatlar İçin Koltuklar Vb. Aksam Parçaları
786 - Römorklar Ve Yarı Römorklar
791 - Demiryolu Taşıtları, Aksam Ve Parçaları
792 - Hava Taşıtları, Uzay Araçları Vb. Aksam, Parçaları
793 - Gemiler Ve Suda Yüzen Taşıtlar
811 - Prefabrik Yapılar
812 - Demir, Çelik Ve Seramikten Radyatörler (Elektriksiz) Laobalar, Küvetler, Musluk Taşları
813 - Işıklı İsim Tabelaları Ve Aksamı, Portatif Elektrik Lambaları
821 - Mobilya, Aksam Ve Parçaları
831 - Sandıklar, Bavullar, Çantalar Ve Kılıflar
841 - Erkek/Erkek Çocuklar İçin Örülmemiş Giyim Eşyası Ve Aksesuarlar
842 - Kadın/Kız Çocuklar İçin Örülmemiş Giyim Eşyası Ve Aksesuarları
843 - Erkek/Erkek Çocuklar İçin Örmeye Giyim Eşyası
844 - Kadın/Kız Çocuklar İçin Örmeye Giyim Eşyası
845 - Örölmüş Olsun Olmasın Diğer Giyim Eşyası
846 - Giyim Eşyası İç Aksesuar Ve Giyim Eşyası Parçaları (Çorap, Mendil, Eldiven Vb.)
848 - Tekstil Dışında Kalan Giyim Eşyası, Şapka Vs.
851 - Ayakkabılar Ve Aksamı
871 - Optik Aletler Ve Aksamı
872 - Tıbbi Araç Ve Gereçler
873 - Başka Yerde Sınıflandırılmamış Metreler Ve Sayaçlar
874 - Ölçü, Kontrol, Ölçü, Ayar Alet Ver Cihazlar, Bunların Aksam Ve Parçaları
881 - Sinema Ve Fotoğrafçılıkla İlgili Aletler

882 - Fotoğrafçılıkta Kullanılan Filmler, Kimyasal Müstahzarlar Ve Kağıt, Karton Vs.
883 - Sinemacılıkta Kullanılan Filmler
884 - Optik Cihazlar İle Aksam Ve Parçaları
885 – Saatler
891 - Ateşli Harp Silahları Ve Malzemeleri
892 - Basılmış Yayınlar
893 - Plastikten Mamul Eşya
894 - Çocuk Arabaları, Oyuncaklar, Spor Malzemeleri
895 - Büro Eşyası, Kırtasiye Malzemeleri
896 - Sanat Ve Koleksiyon Eşyası, Antika Eşya
897 - Kıymetli, Yarı Kıymetli, Kaplama Metallerlerden Kuyumcu Ver Mücevherci Eşyası
898 - Müzik Aletleri Ve Bunların Aksam Ve Parçaları
899 - Başka Yerde Belirtilmemiş Çeşitli İşlenmiş Eşyalar
931 - Özel İşlemler Ve Mallar, Çeşitlerine Göre Sınıflandırılmamış Mallar
961 - Tedavülde Olmayan Metal Paralar (Altın Olanlar Hariç)
971 - Altın,Parasal Olmayan (Altın Madeni Ve Konsantreleri Hariç)

Kaynak: U.N. Comtrade alınmıştır. (<https://comtrade.un.org/data>)

EK.2: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
001	6,52	6,21	3,40	7,93	5,51	2,91
011	0,02	0,00	0,02	0,05	0,00	0,00
012	0,38	0,23	0,32	0,31	0,47	0,20
016	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
017	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,04
022	0,01	0,03	0,02	0,04	0,05	0,08
023	0,03	0,03	0,09	0,10	0,02	0,04
024	0,21	0,15	1,15	0,19	0,20	0,23
025	0,74	0,31	0,09	0,24	1,24	1,37
034	0,45	0,36	0,32	0,28	0,29	0,26
035	0,10	0,09	0,09	0,05	0,08	0,07
036	0,73	0,51	0,46	0,29	0,31	0,32
037	0,74	0,67	0,72	0,74	0,88	1,10
041	0,07	3,45	4,89	1,20	1,48	0,30
042	0,05	0,12	0,05	0,07	0,03	0,02
043	0,19	5,37	5,18	2,44	4,87	4,00
044	0,08	0,14	0,14	0,25	0,35	0,07
045	0,06	0,04	0,02	0,19	0,04	0,01
046	3,93	15,69	12,46	9,65	11,90	12,39
047	0,06	0,06	0,03	0,03	0,05	0,37
048	1,11	1,99	1,82	1,96	2,47	3,98
054	6,73	6,73	5,44	5,32	4,29	4,05
056	8,61	9,48	7,69	6,80	7,63	6,39
057	14,72	11,35	10,32	10,87	10,70	10,62
058	6,92	7,17	5,78	7,89	10,17	8,92
059	1,45	3,19	1,98	1,46	1,74	2,60

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
061	0,33	1,10	3,63	3,91	3,71	0,17
062	2,42	2,91	2,81	4,66	8,87	9,59
071	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
072	0,00	0,00	0,01	0,02	0,04	0,16
073	0,32	0,67	1,29	1,61	1,64	2,28
074	4,53	0,35	0,66	4,38	0,52	0,39
075	6,99	7,17	7,53	8,17	6,30	5,11
081	0,10	0,12	0,04	0,04	0,10	0,11
091	22,22	24,15	23,84	20,33	19,35	19,23
098	0,31	0,53	0,80	0,90	0,86	0,83
211	0,04	0,07	0,09	0,11	0,08	0,14
212	0,02	0,03	0,07	0,09	0,05	0,05
222	0,10	0,19	0,22	0,19	0,54	0,16
223	2,56	2,81	3,23	4,99	4,43	3,75
231	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
232	0,34	0,05	0,14	0,23	0,68	0,62
244	0,13	1,34	0,00	0,03	0,00	0,84
245	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01
246	0,00	0,08	0,00	0,00	0,01	0,00
247	0,09	0,09	0,81	0,20	0,24	0,11
248	0,22	0,20	0,38	0,09	0,24	0,21
251	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01
272	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
273	4,02	3,36	10,43	3,16	3,15	1,03
274	0,00	0,20	0,04	0,00	0,35	0,00
277	4,03	3,97	4,20	3,08	2,55	2,87
278	9,49	9,15	8,18	7,36	7,10	6,96
281	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
282	0,26	0,40	0,45	0,36	0,93	0,40

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
283	3,32	0,09	0,66	0,66	0,60	1,62
284	0,17	0,00	1,84	0,00	0,00	0,03
285	0,99	0,45	0,00	0,65	0,29	0,49
286	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04
287	3,78	3,92	2,14	1,65	2,45	4,40
288	0,08	0,03	0,10	0,12	0,55	0,50
289	0,02	0,00	0,00	0,01	0,11	0,08
291	4,86	4,36	3,41	3,37	2,73	2,72
292	1,17	0,92	0,63	0,64	0,66	0,86
321	0,01	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00
322	0,02	0,03	0,00	0,01	0,24	0,01
325	0,02	0,02	0,02	0,01	0,22	0,02
333	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
334	1,02	0,86	0,75	0,53	0,69	0,76
335	0,38	0,16	0,15	0,31	0,37	0,56
342	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
343	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
344	6,11	2,35	2,81	1,47	1,26	0,97
345	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
411	1,12	0,48	0,41	0,27	0,29	0,69
421	4,86	6,59	6,67	3,21	2,00	3,72
422	1,28	2,18	1,04	0,51	0,60	1,04
431	1,28	0,64	1,17	7,64	5,26	5,45
562	1,58	1,12	0,86	0,45	0,64	0,32

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.3: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
261	1,07	0,62	0,50	0,01	0,14	0,03
263	7,35	7,90	3,18	10,03	2,46	1,40
264	0,09	1,22	0,00	0,00	0,03	0,11
265	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01
266	4,61	4,24	2,62	2,09	3,93	3,87
267	0,10	0,07	0,10	0,07	0,07	0,16
268	0,16	0,32	0,11	1,35	0,27	0,17
269	1,12	1,38	1,12	1,09	1,73	1,86
611	0,11	0,18	0,22	0,25	0,41	0,39
612	0,60	15,41	0,59	0,47	0,76	0,82
613	0,01	0,06	0,41	0,81	0,46	1,13
633	0,04	0,00	0,02	0,02	0,01	0,01
634	0,15	0,12	0,13	0,08	0,17	0,25
635	0,37	0,26	0,28	0,32	0,43	0,49
641	0,15	0,15	0,18	0,14	0,34	0,25
642	0,46	0,42	0,34	0,30	0,32	0,42
651	5,53	5,14	4,22	3,60	5,10	3,47
652	3,57	3,33	2,81	2,61	4,32	3,84
653	1,45	1,28	1,65	2,10	2,40	3,46
654	0,47	0,51	0,97	1,11	1,41	1,41
655	2,20	2,52	2,04	1,66	3,00	1,58
656	0,98	1,27	1,36	2,01	2,51	2,90
657	1,86	1,32	1,29	1,30	1,01	1,27
658	9,21	9,99	8,11	7,22	7,93	9,07
659	6,55	6,00	7,94	9,17	7,15	6,58
661	3,90	5,02	5,46	4,09	4,96	4,46

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
662	1,19	1,99	2,11	2,65	2,43	3,00
663	0,15	0,16	0,22	0,26	0,28	0,38
664	2,22	2,23	2,13	1,50	1,28	1,22
665	3,67	3,48	3,72	3,49	3,11	3,23
666	2,69	0,26	0,32	0,24	0,28	0,47
667	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
691	0,31	0,46	0,46	0,75	0,97	1,14
692	0,47	0,36	0,49	0,45	0,57	0,65
693	2,97	2,81	3,25	2,88	2,25	2,06
694	0,64	0,43	0,46	0,47	0,31	0,50
695	0,11	0,12	0,17	0,19	0,17	0,22
696	4,49	0,25	0,23	0,27	0,24	0,34
697	1,59	1,86	3,17	1,87	1,89	1,97
699	0,21	0,20	0,24	0,29	0,33	0,49
811	0,33	1,27	1,85	2,01	2,17	1,32
812	2,08	2,74	2,94	2,96	2,97	3,23
813	0,58	0,67	0,58	0,57	0,56	0,64
821	0,18	0,17	0,23	0,32	0,32	0,37
831	1,41	1,23	0,75	0,65	0,50	0,53
841	6,25	5,13	3,92	4,03	3,93	5,43
842	8,34	7,68	5,44	5,59	5,40	7,34
843	4,79	4,73	4,74	5,17	6,32	8,32
844	16,28	18,61	20,91	20,89	16,39	19,94
845	9,90	10,18	8,49	8,60	8,66	10,08
846	3,32	4,22	3,81	4,37	5,00	5,65
848	20,24	16,96	11,45	10,28	9,44	8,45
851	0,30	0,49	0,54	0,56	0,85	0,56
891	0,18	0,23	0,29	0,26	0,29	0,36
892	0,08	0,10	0,12	0,22	0,25	0,14

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
893	0,20	0,23	0,25	0,27	0,43	0,60
894	0,03	0,03	0,02	0,03	0,04	0,04
895	0,29	2,22	0,27	0,23	0,18	0,20
896	0,00	0,00	0,00	2,52	0,01	0,01
897	0,11	0,16	0,26	0,39	0,60	0,77
898	0,49	0,37	0,59	0,65	0,56	0,63
899	0,25	0,26	0,27	0,23	0,24	0,28

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.4: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
111	0,38	0,41	0,57	0,39	0,94	2,00
112	0,12	0,19	0,19	0,20	0,29	0,38
121	21,69	24,80	14,34	20,21	18,22	11,23
122	0,49	0,16	0,37	0,73	0,38	1,68
351	0,00	0,51	0,00	0,00	1,66	0,00
531	0,17	0,03	0,09	0,03	0,05	0,07
532	4,07	5,03	2,65	1,86	13,97	2,97
533	0,21	0,23	0,28	0,40	0,38	0,45
551	0,53	0,37	0,38	0,37	0,35	0,38
553	0,10	0,17	0,83	0,09	0,13	0,22
554	3,54	1,92	2,41	2,22	2,38	3,88
621	0,60	0,99	0,90	0,72	0,74	0,98
625	0,77	1,96	2,34	2,29	2,35	2,28
629	0,34	0,38	0,41	0,37	0,37	0,51
671	3,24	4,15	2,96	2,51	2,28	1,84
672	13,09	10,71	15,22	14,34	13,70	9,71
673	0,88	0,44	0,87	0,89	1,58	0,63
674	1,54	0,73	0,33	0,20	0,25	0,23
675	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01
676	9,34	10,17	9,88	13,04	13,52	9,79
677	0,01	0,01	0,02	0,01	0,04	0,01
678	0,87	0,96	1,00	0,63	0,51	0,89
679	2,03	1,69	1,42	1,59	1,81	2,39
781	0,05	0,07	0,09	0,06	0,08	0,24
782	0,08	0,22	0,03	0,07	0,08	0,21
783	0,70	0,77	1,28	2,24	2,19	1,93

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
784	0,17	0,16	0,23	0,26	0,27	0,36
785	0,04	0,03	0,04	0,09	0,11	0,21
786	0,08	0,11	0,57	1,73	2,48	2,09

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.5: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
511	1,32	0,78	0,67	0,65	0,80	0,42
512	0,53	0,55	0,26	0,05	0,13	0,45
513	0,83	0,41	0,52	0,45	0,21	0,23
514	0,31	0,35	0,34	0,20	0,40	0,30
515	0,11	0,07	0,07	0,06	0,13	0,10
516	0,09	0,06	0,04	0,03	0,07	0,08
522	0,99	0,33	0,32	0,50	0,76	0,53
523	3,14	3,41	3,82	3,10	3,31	3,24
524	2,30	1,64	1,70	1,28	0,89	0,79
525	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00
542	0,59	0,43	0,32	0,52	0,40	0,23
581	0,14	3,17	0,21	0,28	0,31	0,37
582	0,26	0,34	0,32	0,27	0,39	0,63
583	0,01	0,02	0,03	0,11	0,26	0,43
591	0,13	0,54	0,66	0,73	0,41	0,40
592	0,09	0,05	0,09	0,11	0,15	0,15
593	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04	0,02
597	0,08	0,08	0,10	0,06	0,08	0,10
598	0,58	0,19	0,20	0,20	0,15	0,17
751	0,02	0,03	0,04	0,83	0,04	0,05
752	0,06	0,04	0,04	0,01	0,01	0,01
759	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
761	2,85	3,29	2,57	1,69	1,52	1,90
762	0,49	0,27	0,07	0,05	0,04	0,01
763	0,00	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00
764	0,08	0,09	0,08	0,13	0,10	0,08

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.6: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1990-1995 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
571	0,91	0,76	0,80	1,21	0,71	0,22
572	0,03	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
573	1,49	0,81	0,91	1,06	0,90	0,45
574	0,86	0,88	0,78	0,60	0,38	0,47
575	0,39	0,45	0,50	0,45	0,40	0,36
579	0,10	0,10	0,09	0,10	0,06	0,08
711	0,09	0,05	0,10	0,20	0,27	0,19
712	0,00	0,02	0,00	0,01	0,00	0,01
713	0,27	0,21	0,34	0,27	0,39	0,46
714	0,01	8,04	0,01	0,07	0,24	0,23
716	0,18	0,19	0,15	0,15	0,19	0,24
718	0,07	0,04	0,03	0,01	0,02	0,07
721	0,09	0,22	0,23	0,23	0,22	0,21
722	0,01	0,02	0,02	0,07	0,02	0,00
723	0,11	0,13	0,14	0,14	0,23	0,27
724	0,09	0,18	0,19	0,45	0,29	0,29
725	0,04	0,01	0,79	0,05	0,06	0,04
726	0,01	0,27	0,02	0,03	0,06	0,05
727	0,15	0,54	0,66	1,03	1,13	0,99
728	0,09	0,08	0,26	0,17	0,16	0,14
731	0,11	0,06	0,08	0,06	0,08	0,05
733	0,47	0,45	0,51	0,39	0,50	0,60
735	1,24	0,60	0,06	0,06	0,04	0,11
737	0,02	0,03	0,06	0,11	0,13	0,16
741	0,06	0,15	0,22	0,20	0,41	0,46
742	0,21	0,24	0,34	0,34	0,36	0,30

SITC Kodu	1990	1991	1992	1993	1994	1995
743	0,23	0,22	0,20	0,20	0,21	0,24
744	0,07	0,08	0,11	0,12	0,14	0,18
745	0,03	0,03	0,08	0,10	0,16	0,11
746	0,10	0,04	0,05	1,02	0,19	0,22
747	0,10	0,17	0,25	0,20	0,29	0,30
748	0,12	0,09	1,15	0,13	0,15	0,18
749	0,18	0,12	0,12	0,15	0,22	0,16
771	0,60	0,62	0,82	0,79	0,86	0,79
772	0,09	0,08	0,19	0,15	0,18	0,20
773	1,77	2,13	2,70	2,28	2,29	2,53
774	0,01	0,01	0,02	0,02	0,04	0,01
775	0,54	0,67	0,87	1,08	1,26	1,67
776	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
778	0,12	0,17	0,08	0,14	0,13	0,17
791	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,11
792	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,01
793	0,56	0,85	1,13	0,58	0,38	0,43
871	0,00	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03
872	0,16	0,16	0,11	0,15	0,07	0,08
873	0,04	0,02	0,05	0,09	0,13	0,10
874	0,03	0,10	0,08	0,05	0,06	0,06
881	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01
882	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,02
883	0,11	0,04	0,11	0,01	0,03	0,02
884	0,04	0,03	0,03	0,02	0,03	0,04
885	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.7: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
001	1,94	1,84	1,07	0,28	0,06	0,97	0,58
011	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
012	0,18	0,18	0,19	0,14	0,11	0,14	0,11
016	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
017	0,19	0,13	0,06	0,08	0,06	0,02	0,02
022	0,07	0,07	0,07	0,05	0,08	0,13	0,13
023	0,09	0,04	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03
024	0,21	0,30	0,21	0,25	0,30	0,23	0,32
025	2,59	3,92	4,32	2,36	0,59	2,46	0,43
034	0,30	0,38	0,22	0,45	0,34	0,34	0,55
035	0,14	0,14	0,07	0,16	0,11	0,09	0,10
036	0,33	0,35	0,21	0,20	0,18	0,16	0,24
037	1,28	1,29	1,24	0,87	1,05	0,40	0,33
041	0,02	0,04	2,10	2,76	3,21	1,81	0,11
042	0,04	0,01	0,01	0,02	0,06	0,03	0,02
043	1,15	4,30	10,96	1,86	1,64	1,31	4,13
044	0,10	0,10	0,12	0,12	0,11	0,18	0,20
045	0,05	0,08	0,04	1,00	0,30	0,03	0,01
046	12,30	19,01	9,26	5,40	9,03	3,74	4,90
047	0,91	0,56	0,15	0,16	0,11	0,06	0,06
048	4,78	4,23	2,72	1,58	1,87	1,74	1,77
054	5,26	5,20	3,84	2,74	3,06	3,37	2,45
056	7,10	6,70	6,22	5,63	5,75	5,06	4,35
057	9,12	9,03	8,73	8,91	8,53	8,28	6,91
058	8,28	11,05	10,46	9,95	10,27	9,07	7,26
059	2,90	1,95	2,00	2,18	1,52	1,52	1,02

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
061	0,24	1,22	1,52	2,40	3,43	3,89	1,22
062	9,66	8,36	6,23	4,56	4,84	4,42	3,83
071	0,06	0,02	0,02	0,01	0,02	0,03	0,03
072	0,10	0,19	0,10	0,53	1,01	0,99	0,69
073	2,29	2,44	1,91	1,74	2,06	1,76	1,72
074	0,56	1,26	1,01	0,33	0,42	0,25	0,32
075	5,82	5,21	5,86	4,20	4,58	4,17	4,20
081	0,14	0,06	0,04	0,07	0,12	0,22	0,10
091	16,96	13,61	12,09	10,18	9,49	7,59	6,84
098	1,09	1,27	1,19	1,02	1,20	0,99	1,07
211	0,15	0,07	0,93	0,51	1,15	1,05	1,14
212	0,04	0,11	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00
222	0,15	0,16	0,18	0,22	0,18	0,14	0,13
223	4,37	4,77	4,81	6,91	3,90	5,22	3,49
231	0,01	0,01	0,01	0,03	0,02	0,00	0,02
232	0,49	0,30	0,29	0,31	0,34	0,16	0,12
244	0,01	0,00	0,01	0,02	0,02	0,01	0,03
245	0,03	0,36	0,06	0,00	0,75	0,17	0,00
246	0,01	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
247	0,15	0,19	0,26	0,16	0,14	0,11	0,11
248	0,10	0,18	0,18	0,16	0,10	0,30	0,23
251	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01
272	0,05	0,19	0,00	0,02	0,00	0,08	0,00
273	1,10	1,40	1,68	2,26	2,80	3,77	3,82
274	0,00	0,01	0,00	0,01	0,06	0,13	0,09
277	3,43	2,29	1,99	1,69	1,71	1,34	1,72
278	2,49	2,50	2,60	6,74	3,63	2,75	2,97
281	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
282	0,49	0,39	0,41	0,50	0,56	0,43	0,40

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
283	1,10	1,87	1,42	1,93	1,83	1,04	1,44
284	0,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
285	0,27	0,28	0,18	0,21	0,25	0,31	0,13
286	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
287	3,50	3,24	2,79	2,74	3,37	1,78	1,81
288	0,60	0,58	0,63	0,56	0,63	0,62	0,59
289	0,15	0,34	0,00	0,01	0,21	0,02	0,27
291	2,65	2,54	2,50	2,73	2,56	1,65	1,89
292	0,50	0,49	0,53	0,52	0,40	0,38	0,40
321	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,04	0,01
322	0,16	0,01	0,03	0,02	0,04	0,02	0,05
325	0,04	0,11	0,14	0,04	0,04	0,00	0,01
333	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00
334	0,52	0,34	0,56	0,62	0,35	0,51	0,77
335	0,19	1,07	0,14	0,21	0,34	0,30	0,21
342	0,03	0,04	0,01	0,00	0,00	0,00	0,04
343	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
344	0,54	0,51	0,58	1,04	0,81	0,86	0,79
345	22,55	0,21	3,25	0,00	0,06	0,00	1,27
411	0,92	0,08	0,08	0,09	0,26	0,06	0,33
421	2,50	2,72	2,16	3,89	1,74	3,62	1,16
422	0,07	0,10	0,23	0,22	0,32	0,18	0,14
431	5,92	5,87	4,15	2,42	2,00	0,98	0,87
562	0,25	0,10	0,18	0,12	0,11	0,30	0,50

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.8: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
261	0,17	0,04	0,01	0,08	0,15	0,01	0,01
263	4,90	2,79	3,05	4,91	2,60	2,63	2,43
264	0,75	0,30	0,16	0,10	0,02	0,12	0,08
265	0,28	0,21	0,09	0,09	0,04	0,03	0,08
266	3,62	2,96	3,62	3,99	4,56	1,17	1,10
267	0,11	0,08	0,14	0,10	0,39	0,36	0,26
268	0,32	0,57	0,55	0,51	0,43	0,53	0,66
269	6,17	1,71	2,11	2,13	2,47	1,87	1,77
611	0,41	0,59	0,61	0,56	0,51	0,43	0,35
612	0,53	0,66	0,47	0,38	0,66	0,93	0,59
613	1,58	1,50	1,79	1,86	1,54	1,02	1,11
633	0,01	0,01	0,05	0,01	0,02	0,02	0,01
634	0,22	0,23	0,25	0,26	0,29	0,51	0,53
635	0,60	0,40	0,32	0,34	0,38	0,34	0,31
641	0,19	0,19	0,15	0,15	0,16	0,26	0,31
642	0,61	0,75	0,75	0,76	0,91	0,98	1,17
651	3,50	3,83	4,30	5,06	5,29	5,12	3,78
652	3,93	3,88	4,01	3,64	4,28	4,57	4,28
653	3,10	3,35	3,82	3,94	4,19	3,98	4,28
654	1,82	1,65	1,67	2,18	2,51	1,89	1,92
655	2,16	2,62	2,63	3,20	3,07	3,12	2,95
656	3,45	3,77	4,02	5,53	6,72	7,75	7,31
657	1,59	1,91	1,47	1,39	1,64	1,60	1,65
658	9,89	11,06	11,93	11,99	13,34	11,58	11,44
659	7,85	6,73	7,44	6,16	7,69	6,30	6,09
661	4,22	4,89	5,00	5,46	7,81	7,64	8,11

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
662	3,64	3,60	3,65	4,25	4,90	4,18	4,35
663	0,47	0,43	0,45	0,44	0,72	0,42	0,47
664	1,32	1,45	1,30	1,28	1,60	1,60	1,45
665	3,72	4,31	4,46	4,26	5,09	4,27	4,03
666	0,59	0,80	0,78	0,86	0,80	1,13	0,95
667	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
691	1,72	1,51	1,89	1,47	1,75	1,91	1,99
692	0,55	0,73	1,12	1,05	1,23	1,32	1,37
693	2,70	3,32	3,21	3,90	5,14	4,35	4,46
694	0,53	0,53	0,56	0,57	0,65	0,61	0,55
695	0,20	0,22	0,65	0,39	0,33	0,18	0,18
696	0,50	0,26	0,24	0,30	0,23	0,22	0,19
697	2,06	2,23	2,33	2,55	2,90	2,87	3,20
699	0,55	0,53	0,55	0,75	0,67	0,68	0,74
811	0,68	0,61	1,22	0,80	1,17	0,67	1,07
812	3,53	3,32	3,57	3,72	4,22	4,55	5,40
813	0,66	0,64	0,59	0,60	0,70	0,59	0,68
821	0,36	0,37	0,41	0,51	0,66	0,63	0,78
831	0,57	0,52	0,49	0,42	0,47	0,47	0,47
841	4,76	4,67	4,67	4,88	4,92	4,49	4,90
842	7,12	6,67	6,81	7,27	7,94	7,36	7,69
843	8,68	6,11	6,84	6,07	5,32	4,55	4,97
844	17,04	13,37	13,68	11,55	11,73	9,27	9,50
845	10,10	8,73	9,43	8,92	8,90	7,44	7,83
846	5,73	5,11	5,05	5,24	5,69	5,58	6,01
848	6,15	6,50	5,83	5,54	5,89	5,19	4,89
851	0,70	0,87	0,80	0,50	0,56	0,52	0,48
891	0,50	0,83	0,50	1,47	0,96	1,02	1,49
892	0,19	0,24	0,18	0,17	0,22	0,21	0,19

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
893	0,76	0,86	0,80	0,69	0,83	0,81	0,84
894	0,07	0,04	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06
895	0,24	0,18	0,26	0,23	0,26	0,29	0,28
896	0,02	0,01	0,10	0,02	0,37	0,07	0,02
897	1,34	1,66	1,96	2,90	4,05	3,71	3,88
898	0,79	0,57	0,47	0,25	0,12	0,10	0,10
899	0,35	0,34	0,33	0,30	0,38	0,32	0,32

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.9: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
111	2,62	1,53	1,07	0,64	0,61	0,41	0,37
112	0,41	0,26	0,21	0,17	0,18	0,15	0,15
121	18,91	16,79	17,77	15,93	15,53	11,83	9,61
122	1,05	1,27	0,75	1,07	1,76	1,03	1,13
351	0,42	0,29	0,37	0,37	0,48	0,35	0,24
531	0,08	0,11	0,21	0,19	0,23	0,16	0,24
532	2,62	2,54	2,89	3,58	3,96	3,29	3,04
533	0,69	0,75	0,69	0,56	0,61	0,57	0,59
551	0,31	0,24	0,27	0,31	0,46	0,33	0,32
553	0,40	0,53	0,52	0,38	0,60	0,52	0,51
554	5,06	5,49	4,55	3,78	3,99	3,26	2,96
621	0,74	0,74	0,98	1,29	1,59	1,47	1,38
625	1,88	1,87	1,84	1,95	2,44	2,73	2,47
629	0,59	0,56	0,99	1,03	1,13	1,01	1,30
671	1,81	1,98	1,35	1,75	1,17	0,60	0,61
672	4,85	5,37	3,33	2,45	4,47	7,42	8,36
673	1,21	1,79	1,23	1,35	1,71	2,42	1,65
674	0,25	0,30	0,36	0,34	0,56	0,69	0,84
675	0,01	0,02	0,01	0,01	0,03	0,05	0,18
676	10,61	10,16	8,88	11,07	10,17	10,49	9,36
677	0,05	0,09	0,04	0,10	0,02	0,06	0,05
678	1,01	0,91	0,94	1,20	1,20	1,03	0,86
679	1,68	1,98	1,82	2,03	2,65	3,46	3,88
781	0,24	0,09	0,10	0,49	0,47	0,61	0,67
782	0,16	0,14	0,11	0,15	0,36	1,33	2,13
783	3,41	2,48	2,33	3,13	3,84	4,38	3,93
784	0,37	0,46	0,56	0,60	0,73	0,76	0,82
785	0,19	0,34	0,23	0,20	0,21	0,23	0,19
786	2,04	1,66	1,17	0,67	0,82	0,77	0,85

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.10: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
511	0,43	0,46	0,44	0,44	0,44	0,40	0,48
512	0,35	0,25	0,28	0,24	0,27	0,25	0,26
513	0,13	0,10	0,04	0,09	0,24	0,40	0,32
514	0,20	0,18	0,15	0,24	0,32	0,27	0,20
515	0,11	0,08	0,03	0,05	0,04	0,02	0,01
516	0,06	0,04	0,04	0,06	0,09	0,10	0,11
522	0,13	0,47	0,34	0,50	0,21	0,52	0,30
523	0,44	0,81	0,45	4,46	0,43	1,47	0,60
524	0,06	0,13	0,11	0,88	0,12	0,12	0,21
525	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
542	0,27	0,28	0,23	0,19	0,28	0,24	0,19
581	0,43	0,58	0,65	1,03	1,39	2,41	1,82
582	0,63	0,75	0,82	0,77	0,99	0,91	0,93
583	0,78	1,32	1,10	1,00	1,66	1,35	1,95
591	0,36	0,38	0,29	0,30	0,49	0,39	0,34
592	0,24	0,29	0,28	0,19	0,27	0,21	0,40
593	0,07	0,04	0,26	0,09	0,10	0,16	0,25
597	0,14	1,13	0,12	0,17	0,15	0,13	0,16
598	0,14	0,14	0,14	0,16	0,20	0,17	0,18
751	0,08	0,05	0,04	0,05	0,05	0,08	0,06
752	0,02	0,02	0,04	0,06	0,05	0,04	0,03
759	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01
761	1,98	3,37	6,05	5,97	6,56	5,82	7,97
762	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01
763	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01
764	0,14	0,10	0,14	0,09	0,10	0,11	0,07

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.11: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 1996-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
571	0,64	0,23	0,03	0,05	0,11	0,21	0,07
572	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02
573	0,17	0,04	0,12	0,07	0,14	0,25	0,06
574	0,56	0,67	0,50	0,62	0,51	0,56	0,48
575	0,33	0,25	0,25	0,26	0,27	0,29	0,27
579	0,08	0,04	0,04	0,16	6,86	0,26	0,22
711	1,95	0,46	1,26	0,91	0,52	0,53	0,65
712	0,02	0,13	0,06	0,08	0,02	0,00	0,01
713	0,45	0,46	0,59	0,64	0,86	1,15	1,12
714	0,29	0,27	0,35	0,31	0,35	0,34	0,29
716	0,33	0,41	0,40	0,40	0,51	0,52	0,45
718	0,08	0,07	0,09	0,07	0,10	0,08	0,10
721	0,28	0,25	0,20	0,27	0,35	0,49	0,34
722	0,20	0,91	0,45	0,73	1,33	0,80	0,80
723	0,39	0,37	0,37	0,65	0,59	0,54	0,45
724	0,26	0,44	0,38	0,40	0,54	0,63	0,58
725	1,13	0,09	0,17	0,18	0,17	0,16	0,14
726	0,10	0,10	0,07	0,11	0,10	0,17	0,11
727	1,19	2,30	2,05	1,36	2,18	1,82	1,53
728	0,15	0,15	0,20	0,19	0,19	0,22	0,28
731	0,05	0,06	0,14	0,19	0,19	0,19	0,20
733	0,65	0,91	1,20	1,55	1,71	1,77	2,05
735	0,10	0,09	0,11	0,16	0,16	0,14	0,12
737	0,16	0,16	0,35	0,51	0,46	0,66	0,55
741	0,40	0,43	0,41	0,56	0,75	0,77	0,88
742	0,33	0,37	0,43	0,43	0,55	0,54	0,55

SITC Kodu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
743	0,24	0,21	0,21	0,24	0,27	0,28	0,28
744	0,24	0,20	0,25	0,29	0,37	0,43	0,31
745	0,14	0,18	0,21	0,20	0,24	0,18	0,19
746	0,23	0,23	0,16	0,19	0,26	0,30	0,29
747	0,41	0,38	0,41	0,50	0,58	0,48	0,57
748	0,24	0,25	0,30	0,36	0,44	0,37	0,49
749	0,43	0,23	0,23	0,25	0,27	0,25	0,31
771	1,09	0,94	0,72	0,59	0,67	0,83	0,94
772	0,28	0,21	0,29	0,27	0,26	0,31	0,32
773	2,84	2,13	2,07	1,89	2,15	2,49	2,25
774	0,03	0,05	0,04	0,05	0,69	0,03	0,06
775	1,74	1,86	2,01	2,23	2,51	2,47	3,02
776	0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
778	0,23	0,24	0,23	0,21	0,23	0,26	0,23
791	0,01	0,03	0,03	0,08	0,09	0,11	0,25
792	0,03	0,33	0,22	0,97	1,53	0,94	0,21
793	0,34	0,73	0,72	0,86	0,68	1,37	1,12
871	0,10	0,05	0,37	0,03	0,01	0,03	0,07
872	0,11	0,12	0,15	0,10	0,12	0,10	0,11
873	0,16	0,37	0,29	0,26	0,25	0,25	0,26
874	0,07	0,07	0,09	0,10	0,11	0,10	0,08
881	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,01	0,01
882	0,03	0,04	0,04	0,07	0,06	0,07	0,08
883	0,04	0,01	0,09	0,03	0,03	0,30	0,01
884	0,06	0,04	0,06	0,04	0,07	0,04	0,03
885	0,02	0,04	0,03	0,04	0,05	0,06	0,06

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre

Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

**EK.12: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda
RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi**

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
001	0,13	0,09	0,06	0,08	0,06	0,09	0,17
011	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
012	0,11	0,10	0,13	0,11	0,13	0,19	0,35
016	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01
017	0,04	0,04	0,05	0,06	0,06	0,06	0,12
022	0,13	0,08	0,15	0,23	0,22	0,19	0,23
023	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,03	0,04
024	0,28	0,25	0,30	0,37	0,32	0,34	0,46
025	0,86	0,95	1,15	1,06	2,67	3,52	3,43
034	0,54	0,64	0,65	0,65	0,66	0,87	0,74
035	0,13	0,23	0,35	0,55	0,45	0,49	0,61
036	0,28	0,31	0,27	0,29	0,28	0,22	0,17
037	0,41	0,36	0,36	0,22	0,21	0,17	0,16
041	0,00	0,00	0,41	0,68	0,04	0,01	0,23
042	0,03	0,02	0,01	0,03	0,01	0,04	0,13
043	2,21	0,00	1,50	2,44	1,01	0,01	1,11
044	0,19	0,19	0,27	0,38	0,08	0,11	0,49
045	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
046	8,86	12,74	23,92	15,64	14,73	13,38	17,01
047	0,12	0,55	0,84	1,23	1,66	1,74	1,83
048	1,87	1,84	1,89	1,97	2,02	2,09	2,16
054	2,69	2,29	2,20	2,55	2,42	2,28	2,53
056	4,23	4,30	4,32	3,66	3,30	3,31	3,55
057	5,96	6,66	7,34	6,56	5,90	5,17	5,65
058	6,79	8,70	11,24	8,26	6,93	5,97	5,40
059	1,49	1,16	1,44	1,33	1,43	1,03	1,01

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
061	1,23	0,78	0,25	0,53	0,33	0,31	0,19
062	3,53	3,69	3,81	3,89	3,85	3,89	3,68
071	0,02	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03	0,03
072	1,01	1,19	0,87	0,47	0,48	0,32	0,33
073	2,05	1,97	2,11	2,39	2,43	2,19	2,17
074	0,33	0,26	0,24	0,17	0,18	0,21	0,15
075	3,03	2,65	2,66	2,59	2,53	2,20	2,18
081	0,09	0,06	0,08	0,04	0,04	0,15	0,17
091	7,43	4,33	5,19	3,73	3,69	4,09	2,32
098	1,00	0,98	1,02	1,28	1,35	1,35	1,38
211	0,97	0,76	0,60	0,43	0,33	0,22	0,18
212	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00
222	0,12	0,13	0,20	0,23	0,17	0,09	0,12
223	5,83	3,76	2,71	4,05	3,21	2,20	2,66
231	0,01	0,01	0,03	0,01	0,02	0,02	0,03
232	0,10	0,11	0,06	0,12	0,11	0,17	0,15
244	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,04	0,02
245	0,13	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00
246	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00
247	0,06	0,04	0,04	0,07	0,04	0,02	0,02
248	0,11	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,15
251	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02
272	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02
273	4,81	4,90	5,61	6,38	6,86	7,41	8,93
274	0,03	0,01	0,01	0,01	0,14	0,21	0,04
277	1,74	2,32	2,19	2,02	1,42	1,31	1,39
278	2,96	3,04	3,13	3,24	2,87	2,89	2,76
281	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
282	0,44	0,42	0,40	0,65	0,56	0,32	0,35

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
283	0,86	0,88	0,63	0,82	1,17	1,20	1,16
284	0,04	0,00	0,03	0,08	0,09	0,07	0,12
285	0,22	0,16	0,10	0,13	0,15	0,13	0,05
286	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
287	1,54	1,46	1,29	1,73	2,22	3,02	2,85
288	0,53	0,34	0,64	0,58	0,38	0,32	0,44
289	0,33	0,30	0,36	0,37	0,75	0,45	0,25
291	1,93	1,45	1,11	0,88	0,75	0,67	0,59
292	0,41	0,40	0,37	0,36	0,33	0,29	0,34
321	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00
322	0,07	0,15	0,15	0,08	0,12	0,12	0,08
325	0,01	0,00	0,05	0,03	0,18	0,10	0,01
333	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
334	0,71	0,61	0,76	0,96	1,13	1,09	0,84
335	0,22	0,14	0,25	0,46	0,40	0,26	0,26
342	0,06	0,07	0,07	0,07	0,08	0,03	0,00
343	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,07
344	2,78	3,94	7,62	2,25	0,83	1,69	2,60
345	0,12	0,01	0,03	0,26	0,26	0,20	0,50
411	0,38	0,04	0,00	0,00	0,01	0,58	0,09
421	2,58	1,57	2,97	2,14	1,04	0,92	1,15
422	0,10	0,04	0,03	0,03	0,02	0,01	0,02
431	0,84	0,77	1,17	2,96	1,32	2,91	2,84
562	0,21	0,29	0,22	0,22	0,30	0,35	0,25

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.13: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
261	0,19	0,10	0,11	0,09	0,00	0,00	239,07
263	3,17	1,96	1,63	2,13	2,15	2,03	0,00
264	0,02	0,02	0,06	0,57	0,02	0,03	0,03
265	0,22	0,02	0,01	0,02	0,04	0,07	0,05
266	0,83	1,57	1,68	1,92	1,48	1,13	0,81
267	0,11	0,11	0,11	0,17	0,13	0,29	0,40
268	0,65	0,85	0,65	0,61	0,68	0,67	0,45
269	1,26	1,26	1,18	0,82	0,61	0,50	0,31
611	0,39	0,38	0,42	0,51	0,53	0,58	0,64
612	0,71	0,41	0,45	0,77	0,59	0,36	0,46
613	1,53	2,02	2,38	3,19	3,25	1,98	1,63
633	0,02	0,01	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04
634	0,64	0,67	0,69	0,91	1,14	1,26	1,54
635	0,33	0,37	0,50	0,55	0,50	0,63	0,82
641	0,27	0,24	0,24	0,22	0,23	0,28	0,27
642	1,18	1,28	1,51	1,53	1,67	1,73	1,89
651	3,48	3,59	3,49	3,70	3,26	3,17	3,38
652	3,85	4,14	4,19	4,14	4,92	4,45	4,60
653	4,39	4,25	4,72	5,08	4,95	4,98	4,78
654	1,93	1,73	1,90	1,81	1,97	1,95	1,80
655	3,05	3,25	3,99	4,81	5,29	5,42	5,37
656	6,94	7,18	6,89	5,64	5,25	4,74	4,00
657	1,56	1,62	1,61	1,71	1,63	1,47	1,46
658	10,82	9,70	8,61	7,75	7,08	5,98	5,05
659	6,29	6,98	8,04	8,29	9,32	9,94	11,05
661	8,01	8,39	8,64	7,51	7,44	8,44	10,16

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
662	4,11	3,90	3,81	3,35	3,27	3,07	3,00
663	0,59	0,61	0,71	0,60	0,58	0,66	0,74
664	1,32	1,28	1,34	1,37	1,41	1,44	1,31
665	3,59	3,10	2,71	2,53	2,45	2,76	2,95
666	1,04	1,10	1,06	1,08	1,37	1,57	1,47
667	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00
691	2,16	2,60	2,82	2,89	2,76	2,93	2,96
692	1,47	1,77	1,80	2,20	2,05	2,08	2,37
693	4,63	4,49	4,74	4,65	3,97	3,66	3,83
694	0,61	0,62	0,66	0,72	0,75	0,81	0,85
695	0,23	0,22	0,24	0,29	0,31	0,29	0,31
696	0,21	0,22	0,25	0,34	0,46	0,32	0,49
697	3,70	3,45	3,28	3,14	3,09	3,05	3,18
699	0,86	0,99	1,07	1,15	1,06	1,31	1,38
811	4,28	4,36	2,92	3,13	3,31	3,52	3,62
812	6,47	6,94	7,22	7,17	6,95	6,43	6,75
813	0,78	0,84	0,95	1,06	0,98	0,95	0,99
821	0,93	0,96	1,00	1,01	1,06	1,19	1,26
831	0,40	0,41	0,48	0,49	0,47	0,45	0,40
841	4,78	4,84	4,83	4,29	4,25	3,90	3,73
842	6,85	6,49	6,08	5,59	5,39	4,53	4,18
843	3,85	3,31	3,16	3,13	2,88	2,98	3,03
844	9,15	7,45	6,94	6,43	5,77	5,36	5,33
845	7,83	6,96	6,62	5,78	5,20	4,41	4,30
846	6,35	6,49	6,18	5,99	5,83	4,80	5,44
848	3,85	2,99	2,50	2,71	2,46	2,23	1,92
851	0,53	0,49	0,45	0,45	0,49	0,45	0,43
891	1,90	1,55	1,25	1,49	1,77	1,59	1,26
892	0,21	0,21	0,25	0,26	0,27	0,26	0,29

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
893	0,90	1,00	1,10	1,12	1,12	1,22	1,34
894	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,08	0,08
895	0,31	0,25	0,23	0,21	0,21	0,20	0,21
896	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,02
897	3,98	3,85	3,97	3,29	3,42	3,08	2,15
898	0,12	0,10	0,10	0,09	0,07	0,08	0,10
899	0,34	0,32	0,34	0,35	0,34	0,30	0,29

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.14: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
111	0,61	0,91	0,97	0,74	0,72	0,62	0,65
112	0,15	0,17	0,21	0,19	0,16	0,17	0,19
121	9,33	8,49	9,37	9,45	6,65	5,08	5,25
122	0,88	0,66	0,93	1,31	1,16	1,41	1,39
351	0,20	0,46	0,60	0,57	0,78	0,23	0,55
531	0,23	0,23	0,24	0,25	0,29	0,34	0,42
532	2,38	2,36	3,29	3,83	3,87	4,84	4,54
533	0,55	0,57	0,67	0,75	0,75	0,83	0,95
551	0,28	0,21	0,23	0,24	0,24	0,24	0,26
553	0,59	0,65	0,73	0,78	0,71	0,74	0,76
554	2,67	2,53	2,49	2,60	2,14	2,19	2,35
621	1,40	1,32	1,57	1,73	2,05	2,18	1,73
625	2,37	2,03	2,04	1,98	1,88	1,73	1,73
629	1,38	1,54	1,60	1,86	2,03	2,06	2,32
671	0,46	0,28	0,19	0,32	0,29	0,25	0,50
672	7,87	7,35	3,99	3,10	2,88	4,55	4,94
673	1,20	0,99	0,94	1,09	0,86	1,06	1,29
674	0,70	1,19	1,05	0,92	0,76	0,68	0,82
675	0,21	0,24	0,28	0,18	0,18	0,16	0,18
676	8,96	9,56	8,54	9,60	8,86	11,75	12,78
677	0,08	0,04	0,07	0,08	0,10	0,12	0,08
678	0,95	1,33	1,15	0,99	1,14	1,27	1,61
679	2,16	2,62	2,36	2,21	2,04	2,27	2,59
781	0,88	1,23	1,24	1,46	1,39	1,40	1,66
782	2,70	4,01	3,85	4,13	4,27	4,73	3,65
783	3,90	3,11	4,09	3,84	4,97	4,37	5,31
784	0,83	0,82	0,89	1,02	1,11	1,13	1,07
785	0,28	0,25	0,24	0,21	0,19	0,18	0,20
786	0,63	0,61	0,60	0,60	0,98	1,06	1,13

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.15: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
511	0,40	0,41	0,31	0,47	0,31	0,36	0,37
512	0,23	0,24	0,11	0,10	0,11	0,15	0,07
513	0,16	0,17	0,12	0,15	0,17	0,22	0,21
514	0,15	0,13	0,17	0,10	0,12	0,15	0,13
515	0,03	0,05	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
516	0,10	0,10	0,10	0,11	0,12	0,13	0,13
522	0,22	0,27	0,27	0,33	0,36	0,28	0,33
523	0,56	0,45	0,42	0,38	0,39	0,46	0,43
524	0,14	0,14	0,29	0,26	0,20	0,16	0,20
525	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02
542	0,18	0,18	0,18	0,17	0,15	0,15	0,15
581	2,13	2,46	2,91	3,33	3,33	4,05	4,45
582	0,84	0,85	0,96	1,07	1,06	1,12	1,15
583	2,85	3,66	5,12	6,71	7,47	7,47	5,99
591	0,28	0,22	0,24	0,29	0,34	0,31	0,34
592	0,25	0,25	0,29	0,35	0,33	0,35	0,43
593	0,23	0,18	0,12	0,20	0,33	0,49	0,27
597	0,18	0,16	0,16	0,20	0,30	0,28	0,34
598	0,17	0,19	0,22	0,27	0,25	0,24	0,25
751	0,06	0,05	0,07	0,05	0,04	0,04	0,05
752	0,02	0,02	0,02	0,03	0,04	0,04	0,03
759	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02
761	7,60	7,85	7,09	5,15	3,51	2,43	2,44
762	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,04
763	0,01	0,17	0,17	0,08	0,11	0,06	0,02
764	0,07	0,05	0,04	0,04	0,05	0,05	0,04

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.16: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2003-2009 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
571	0,04	0,03	0,07	0,26	0,15	0,18	0,16
572	0,01	0,01	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03
573	0,05	0,05	0,09	0,12	0,11	0,15	0,24
574	0,42	0,44	0,33	0,38	0,44	0,44	0,51
575	0,29	0,28	0,28	0,33	0,34	0,39	0,44
579	0,27	0,17	0,27	0,30	0,21	0,23	0,18
711	0,84	0,84	0,99	0,78	0,90	0,70	0,76
712	0,06	0,08	0,20	0,02	0,03	0,19	0,01
713	1,03	1,04	1,07	1,14	1,24	1,16	1,20
714	0,29	0,34	0,41	0,55	0,55	0,56	0,32
716	0,52	0,55	0,65	0,69	0,68	0,61	0,57
718	0,16	0,19	0,29	0,31	0,42	0,36	0,37
721	0,33	0,43	0,47	0,54	0,56	0,58	0,72
722	2,43	1,62	1,24	1,34	1,08	1,11	1,34
723	0,42	0,42	0,47	0,51	0,54	0,53	0,49
724	0,62	0,75	0,99	1,21	1,01	1,16	1,61
725	0,18	0,17	0,24	0,19	0,28	0,34	0,25
726	0,10	0,09	0,14	0,14	0,17	0,17	0,24
727	1,21	1,34	1,68	1,58	1,71	1,96	2,25
728	0,29	0,34	0,47	0,48	0,51	0,56	0,57
731	0,16	0,17	0,24	0,20	0,25	0,30	0,38
733	2,10	2,25	2,59	3,08	3,43	3,64	2,98
735	0,16	0,17	0,22	0,27	0,39	0,46	0,38
737	0,49	0,57	0,64	0,90	0,93	0,89	1,14
741	0,83	0,75	0,81	0,88	0,92	1,04	1,00
742	0,44	0,48	0,48	0,57	0,73	0,62	0,56

SITC Kodu	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
743	0,34	0,41	0,47	0,55	0,56	0,59	0,67
744	0,35	0,36	0,37	0,35	0,36	0,36	0,46
745	0,28	0,25	0,25	0,27	0,26	0,34	0,36
746	0,34	0,40	0,40	0,42	0,39	0,36	0,35
747	0,50	0,49	0,50	0,52	0,51	0,55	0,55
748	0,52	0,54	0,55	0,55	0,56	0,57	0,50
749	0,54	0,55	0,67	0,66	0,65	0,75	0,86
771	0,71	0,86	0,80	0,94	1,07	1,26	1,32
772	0,34	0,37	0,40	0,52	0,61	0,56	0,64
773	1,81	1,52	1,64	2,09	2,39	2,49	2,35
774	0,04	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04
775	3,51	3,42	3,62	4,14	4,15	3,95	4,36
776	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
778	0,22	0,18	0,18	0,21	0,28	0,29	0,43
791	0,24	0,07	0,20	0,11	0,06	0,10	0,43
792	0,64	0,58	0,18	0,35	0,37	0,16	0,27
793	1,31	1,57	2,52	2,27	2,19	2,21	1,52
871	0,03	0,01	0,01	0,00	0,01	0,02	0,03
872	0,12	0,12	0,13	0,15	0,17	0,15	0,14
873	0,35	0,32	0,37	0,56	0,49	0,53	0,46
874	0,10	0,11	0,11	0,11	0,13	0,14	0,14
881	0,01	0,02	0,02	0,01	0,03	0,04	0,03
882	0,06	0,04	0,05	0,06	0,07	0,08	0,08
883	0,17	0,08	0,10	0,14	0,09	0,09	0,05
884	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03
885	0,05	0,05	0,04	0,04	0,05	0,05	0,06

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

**EK.17: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Hammadde Yoğun Ürün Grubunda
RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi**

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
001	0,05	0,04	0,04	0,08	0,14	0,21	0,16	0,18
011	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
012	0,47	0,72	0,86	1,02	0,97	0,84	0,63	0,81
016	0,01	0,01	0,01	0,02	0,04	0,04	0,03	0,02
017	0,21	0,24	0,25	0,29	0,29	0,23	0,17	0,32
022	0,25	0,34	0,26	0,32	0,39	0,33	0,54	0,48
023	0,03	0,05	0,04	0,05	0,04	0,04	0,03	0,07
024	0,52	0,51	0,52	0,58	0,59	0,68	0,61	0,55
025	4,55	7,94	7,45	8,45	7,72	5,66	6,52	7,75
034	0,66	0,73	0,69	0,93	1,08	1,19	1,18	1,19
035	0,77	0,98	0,89	1,00	0,90	0,85	0,85	0,63
036	0,16	0,13	0,11	0,12	0,08	0,08	0,10	0,14
037	0,19	0,16	0,14	0,23	0,21	0,20	0,20	0,21
041	0,81	0,01	0,08	0,19	0,08	0,09	0,03	0,04
042	0,31	0,43	0,36	0,04	0,11	0,13	0,22	0,23
043	1,98	0,02	0,39	0,00	0,09	0,00	0,02	0,02
044	0,15	0,11	0,11	0,30	0,22	0,20	0,18	0,19
045	0,00	0,01	0,06	0,02	0,00	0,00	0,01	0,01
046	19,31	20,67	18,06	20,87	19,85	21,58	24,06	22,75
047	3,29	2,87	1,85	4,08	5,75	4,67	5,33	6,29
048	2,71	3,16	3,16	3,71	3,64	3,54	3,33	3,38
054	2,59	2,33	1,97	2,01	1,95	2,03	1,52	1,60
056	3,48	2,90	2,74	2,95	2,89	2,79	2,63	2,43
057	6,28	6,19	5,07	5,51	5,38	5,32	4,17	3,86
058	7,04	6,83	6,08	6,15	6,81	7,75	5,63	4,93
059	1,71	1,71	1,51	1,41	1,51	1,43	1,39	1,66

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
061	0,43	0,46	0,30	0,48	0,50	0,53	0,41	0,49
062	4,00	4,20	4,45	5,15	5,03	4,54	3,96	4,22
071	0,04	0,04	0,08	0,00	0,11	0,10	0,08	0,09
072	0,49	0,51	0,42	0,58	0,41	0,51	0,41	0,35
073	2,39	2,42	2,31	2,53	2,37	2,12	1,70	1,82
074	0,18	0,22	0,22	0,30	0,33	0,39	0,45	0,31
075	1,98	1,57	1,59	2,50	2,14	1,65	1,74	1,45
081	0,07	0,11	0,21	0,30	0,22	0,18	0,21	0,29
091	3,34	3,56	2,84	3,67	3,43	3,45	4,04	2,72
098	1,43	1,59	1,33	1,29	1,17	1,07	0,99	0,89
211	0,11	0,06	0,05	0,09	0,06	0,04	0,03	0,17
212	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00
222	0,18	0,20	0,20	0,19	0,18	0,16	0,39	0,29
223	3,17	3,11	1,55	2,51	1,76	1,37	1,97	0,53
231	0,03	0,01	0,01	0,03	0,02	0,01	0,02	0,01
232	0,19	0,27	0,22	0,27	0,27	0,22	0,20	0,21
244	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01
245	0,01	0,01	0,01	0,04	0,05	0,04	0,06	0,20
246	0,05	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,01	0,01
247	0,02	0,02	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02
248	0,15	0,13	0,11	0,09	0,08	0,07	0,05	0,06
251	0,04	0,07	0,02	0,08	0,09	0,06	0,06	0,05
272	0,08	0,04	0,04	0,49	0,07	0,06	0,09	0,13
273	13,29	12,33	13,48	15,60	12,22	11,60	11,52	13,81
274	0,21	0,37	0,33	0,37	0,49	0,74	0,64	1,09
277	1,57	1,02	0,69	0,94	1,41	0,86	1,79	1,90
278	3,06	3,46	4,22	5,20	5,08	5,02	5,44	5,29
281	0,02	0,03	0,03	0,08	0,08	0,03	0,03	0,05
282	0,50	0,49	0,35	0,40	0,66	0,61	0,67	0,62

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
283	1,50	0,97	1,02	1,20	0,83	0,63	0,43	0,45
284	0,11	0,21	0,17	0,06	0,11	0,08	0,42	0,83
285	0,13	0,05	0,05	0,06	0,07	0,06	0,12	0,13
286	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
287	3,84	3,31	3,10	4,13	3,06	2,95	2,92	3,56
288	0,34	0,19	0,24	0,52	0,47	0,34	0,34	0,26
289	0,17	0,43	0,75	1,86	1,42	1,22	1,20	1,33
291	0,63	0,69	0,70	0,76	0,83	0,73	0,67	0,59
292	0,41	0,43	0,32	0,38	0,39	0,42	0,43	0,38
321	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,01	0,01
322	0,05	0,15	0,14	0,07	0,03	0,03	0,03	0,02
325	0,01	0,01	0,01	0,04	0,03	0,02	0,03	0,01
333	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
334	0,79	0,83	0,85	0,77	0,69	0,76	0,62	0,69
335	0,28	0,54	0,44	0,52	0,29	0,42	0,47	0,38
342	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04
343	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
344	2,00	2,75	3,09	3,92	3,11	3,10	1,71	2,22
345	3,01	2,37	0,57	0,26	0,39	0,02	0,02	0,13
411	0,38	0,19	0,11	0,25	0,53	0,35	0,46	0,19
421	0,93	1,56	1,61	2,75	3,02	2,71	2,56	2,52
422	0,05	0,02	0,02	0,02	0,04	0,04	0,05	0,04
431	1,56	3,60	4,04	3,12	0,49	0,35	0,25	0,14
562	0,51	0,36	0,24	0,20	0,30	0,26	0,35	0,38

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.18: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Emek Yoğun Ürün Grubunda RCA
Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
261	0,11	0,01	0,17	0,09	0,00	0,02	0,08	0,14
263	1,39	1,84	1,28	1,38	1,44	1,59	1,99	1,55
264	0,01	0,00	0,10	0,11	0,26	0,10	0,14	0,19
265	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01
266	1,01	1,04	1,11	1,08	1,00	1,85	1,70	0,84
267	0,59	0,50	0,38	0,37	0,39	0,37	0,47	0,44
268	0,61	0,61	0,57	0,84	1,01	0,89	0,52	0,92
269	0,28	0,42	0,31	0,33	0,31	0,28	0,27	0,26
611	0,62	0,74	0,78	1,06	1,02	0,99	1,11	0,96
612	0,40	0,40	0,39	0,38	0,41	0,32	0,34	0,26
613	3,26	5,09	4,32	5,92	4,68	4,40	5,08	5,93
633	0,03	0,06	0,04	0,05	0,06	0,05	0,03	0,04
634	1,65	1,69	1,45	1,44	1,52	1,43	1,42	1,59
635	0,91	0,91	0,86	1,12	1,20	0,92	0,77	0,75
641	0,33	0,39	0,46	0,53	0,54	0,66	0,78	0,81
642	2,27	2,26	2,30	2,70	2,59	2,39	2,33	2,48
651	3,44	3,86	3,62	4,13	4,04	3,85	4,02	4,03
652	4,67	4,63	4,29	4,95	4,50	4,45	4,55	4,15
653	4,89	4,62	4,45	4,89	4,73	4,21	4,00	3,95
654	1,88	1,91	1,76	1,86	1,64	1,46	1,57	1,52
655	6,32	6,36	5,95	6,74	6,20	5,29	5,47	4,86
656	4,05	4,30	4,25	4,73	4,22	4,18	4,04	3,44
657	1,64	1,87	1,73	1,97	1,99	1,95	2,11	2,04
658	5,39	5,47	4,39	4,83	4,44	3,87	3,98	3,89
659	11,78	13,48	15,88	16,90	16,56	15,46	14,01	15,05
661	10,22	8,58	7,32	7,58	6,79	6,04	5,74	6,30

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
662	3,45	3,38	3,16	3,15	2,86	2,43	2,72	2,92
663	0,79	0,81	0,77	0,85	0,87	0,70	0,66	0,69
664	1,44	1,29	1,09	1,28	1,41	1,23	1,18	1,20
665	2,74	2,68	2,33	2,41	2,52	2,83	2,41	1,94
666	1,56	1,41	1,06	1,17	1,13	0,88	0,98	1,07
667	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,01
691	3,37	3,22	3,30	3,33	3,23	2,85	2,35	2,35
692	2,34	2,60	2,37	2,86	2,63	2,68	2,53	2,63
693	5,47	6,55	5,62	5,84	5,26	4,35	4,09	4,78
694	0,95	1,04	0,88	0,96	1,10	1,02	1,06	1,13
695	0,36	0,37	0,32	0,42	0,49	0,47	0,38	0,41
696	0,62	0,45	0,40	0,42	0,44	0,47	0,53	0,46
697	3,30	3,24	2,93	3,11	3,15	2,73	2,70	2,76
699	1,55	1,66	1,50	1,63	1,62	1,49	1,61	1,63
811	2,95	3,27	3,57	3,59	2,99	3,42	2,23	2,18
812	7,76	8,48	7,78	7,62	7,06	6,32	6,95	6,95
813	1,00	0,92	0,69	0,75	0,64	0,48	0,53	0,48
821	1,41	1,47	1,37	1,62	1,62	1,52	1,48	1,46
831	0,45	0,46	0,41	0,43	0,38	0,31	0,27	0,25
841	4,13	3,79	3,97	4,47	4,00	3,44	3,78	3,39
842	4,63	4,54	4,62	5,31	4,47	4,07	4,31	4,10
843	2,67	2,44	2,48	2,99	3,35	2,99	3,29	3,15
844	5,79	5,12	4,03	4,24	4,66	4,48	4,52	4,22
845	4,83	4,62	4,56	5,44	4,99	4,32	4,66	4,35
846	5,55	5,19	4,40	5,04	4,92	4,59	4,81	4,52
848	2,00	1,92	1,62	1,70	1,43	1,05	1,05	1,07
851	0,54	0,51	0,55	0,78	0,64	0,59	0,62	0,62
891	1,36	1,57	1,76	2,55	2,46	2,16	2,52	1,97

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
892	0,32	0,33	0,33	0,36	0,35	0,41	0,37	0,36
893	1,46	1,51	1,34	1,54	1,56	1,46	1,38	1,40
894	0,10	0,11	0,12	0,18	0,16	0,15	0,13	0,12
895	0,24	0,22	0,16	0,17	0,18	0,17	0,20	0,19
896	0,02	0,03	0,01	0,08	0,02	0,02	0,04	0,05
897	2,61	2,30	2,36	3,38	3,36	4,02	4,17	4,78
898	0,08	0,12	0,10	0,11	0,11	0,09	0,08	0,06
899	0,30	0,31	0,29	0,34	0,34	0,34	0,32	0,29

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.19: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sermaye Yoğun Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
111	0,84	0,94	0,90	1,00	1,09	1,11	1,02	1,16
112	0,20	0,17	0,16	0,17	0,16	0,16	0,13	0,12
121	4,88	4,32	4,27	4,17	5,30	3,97	3,55	3,49
122	1,63	1,40	1,75	2,15	2,26	2,29	2,68	2,36
351	0,72	0,49	0,57	0,10	0,31	0,29	0,06	0,31
531	0,48	0,48	0,51	0,60	0,54	0,51	0,53	0,62
532	5,04	5,06	4,09	4,97	4,61	4,79	3,72	0,52
533	1,06	1,03	1,10	1,27	1,21	1,17	1,04	0,98
551	0,26	0,27	0,29	0,35	0,43	0,46	0,51	0,57
553	0,88	0,86	0,84	0,93	0,89	0,84	0,74	0,70
554	2,46	2,48	2,42	2,58	2,67	2,49	2,07	1,96
621	2,32	2,71	2,34	2,63	2,78	2,61	2,71	2,99
625	1,85	1,96	1,57	1,58	1,56	1,49	1,52	1,72
629	2,56	2,64	2,31	2,57	2,71	2,54	2,55	2,50
671	0,52	0,50	0,44	0,64	0,60	0,59	0,97	0,88
672	7,53	4,97	5,38	3,35	1,42	0,96	0,78	1,59
673	1,28	1,99	1,20	1,75	1,90	1,83	2,16	2,75
674	0,85	1,00	1,32	1,28	0,96	0,74	0,83	1,51
675	0,17	0,18	0,13	0,21	0,46	0,49	0,45	0,48
676	9,83	10,26	10,00	9,93	8,34	6,85	6,60	6,91
677	1,16	1,44	0,71	0,96	0,79	2,11	1,83	2,24
678	1,65	1,77	1,65	2,02	2,30	2,10	2,05	2,48
679	2,77	2,42	2,24	2,26	2,18	2,20	2,12	2,27
781	1,46	1,33	1,08	1,22	1,18	1,17	1,33	1,77
782	4,27	4,16	3,01	3,53	3,58	4,00	4,07	4,02
783	3,69	3,38	2,78	3,05	2,63	2,91	4,69	4,88
784	1,18	1,27	1,14	1,31	1,27	1,22	1,17	1,17
785	0,20	0,18	0,16	0,20	0,21	0,17	0,15	0,11
786	0,95	0,75	1,10	1,15	1,23	1,33	1,58	1,34

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.20: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
511	0,38	0,27	0,43	0,35	0,31	0,09	0,10	0,09
512	0,18	0,15	0,10	0,09	0,06	0,03	0,02	0,04
513	0,31	0,32	0,22	0,25	0,27	0,20	0,22	0,32
514	0,21	0,18	0,16	0,13	0,13	0,08	0,08	0,09
515	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
516	0,14	0,14	0,14	0,17	0,18	0,19	0,21	0,28
522	0,41	0,39	0,49	0,43	0,58	0,60	0,49	0,33
523	0,50	0,54	0,57	0,63	0,69	2,33	2,29	2,67
524	0,19	0,15	0,13	0,12	0,11	0,10	0,10	0,08
525	0,04	0,04	0,05	0,08	0,05	0,06	0,05	0,06
542	0,19	0,20	0,21	0,25	0,21	0,20	0,20	0,21
581	4,53	4,57	4,54	4,74	4,45	3,67	2,79	2,38
582	1,31	1,46	1,42	1,69	1,72	1,70	1,69	1,61
583	6,78	6,98	8,04	9,15	8,56	6,97	5,62	5,35
591	0,37	0,34	0,30	0,30	0,31	0,34	0,32	0,30
592	0,52	0,68	0,81	0,96	0,81	0,88	0,92	0,92
593	0,42	0,45	0,55	0,52	0,66	0,77	0,71	0,51
597	0,28	0,21	0,19	0,25	0,18	0,16	0,14	0,15
598	0,30	0,28	0,30	0,34	0,34	0,36	0,37	0,34
751	0,05	0,06	0,06	0,08	0,08	0,09	0,09	0,13
752	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03
759	0,02	0,03	0,02	0,03	0,03	0,05	0,05	0,05
761	2,28	2,58	2,85	2,48	2,54	2,27	2,07	1,87
762	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01
763	0,02	0,02	0,02	0,05	0,08	0,05	0,05	0,04
764	0,04	0,05	0,07	0,08	0,05	0,06	0,07	0,05

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.21: Türkiye'nin SITC Rev.3 Üç Basamaklı Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı Ürün Grubunda RCA Endekslerinin 2010-2017 Yılları Arasındaki Gelişimi

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
571	0,21	0,28	0,29	0,18	0,20	0,09	0,06	0,06
572	0,04	0,09	0,28	0,24	0,23	0,26	0,19	0,22
573	0,22	0,24	0,18	0,17	0,17	0,14	0,14	0,13
574	0,63	0,63	0,61	0,80	0,90	0,78	0,77	0,85
575	0,46	0,46	0,44	0,50	0,54	0,53	0,49	0,52
579	0,30	0,51	0,32	0,50	0,30	0,37	0,31	0,40
711	0,60	0,84	0,62	0,81	0,80	0,95	0,89	1,04
712	0,10	0,01	0,02	0,06	0,02	0,05	0,01	0,03
713	1,36	1,35	1,23	1,36	1,28	1,34	1,44	1,53
714	0,34	0,33	0,34	0,34	0,35	0,42	0,41	0,36
716	0,64	0,65	0,55	0,63	0,63	0,65	0,69	0,57
718	0,32	0,32	0,28	0,28	0,29	0,35	0,40	0,42
721	0,75	0,71	0,70	0,79	0,87	0,96	0,92	0,92
722	1,52	1,28	1,55	1,73	2,19	2,23	2,15	1,83
723	0,67	0,80	0,60	0,68	0,67	0,68	0,64	0,61
724	1,29	1,14	0,93	1,10	1,07	1,05	1,26	1,36
725	0,35	0,31	0,30	0,38	0,32	0,42	0,37	0,38
726	0,27	0,28	0,22	0,38	0,28	0,43	0,34	0,51
727	2,57	2,34	2,35	2,42	2,50	2,80	2,41	2,82
728	0,47	0,53	0,57	0,68	0,65	0,56	0,49	0,47
731	0,37	0,33	0,29	0,45	0,46	0,55	0,59	0,54
733	3,22	2,92	2,69	2,96	2,91	3,18	2,93	3,00
735	0,37	0,43	0,42	0,43	0,46	0,42	0,42	0,48
737	0,96	1,34	1,24	1,34	1,15	0,89	0,77	0,76
741	1,19	1,26	1,01	1,15	1,09	0,99	0,95	1,01
742	0,69	0,79	0,73	0,79	0,82	0,75	0,72	0,81

SITC Kodu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
743	0,70	0,72	0,64	0,71	0,66	0,64	0,60	0,63
744	0,47	0,51	0,53	0,60	0,58	0,57	0,53	0,57
745	0,46	0,50	0,45	0,53	0,54	0,56	0,54	0,61
746	0,38	0,43	0,37	0,45	0,43	0,49	0,48	0,46
747	0,64	0,67	0,65	0,79	0,77	0,69	0,63	0,66
748	0,64	0,66	0,67	0,74	0,66	0,68	0,69	0,71
749	0,98	1,05	0,91	1,04	0,99	0,91	1,03	1,15
771	1,08	1,04	0,94	1,26	0,94	1,21	1,27	0,89
772	0,60	0,64	0,59	0,81	0,71	0,63	0,57	0,51
773	2,59	0,00	2,49	2,75	2,36	2,01	1,80	1,75
774	0,05	0,05	0,06	0,08	0,07	0,07	0,06	0,08
775	4,58	4,72	4,54	4,70	4,47	4,32	4,22	4,52
776	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
778	0,55	0,59	0,42	0,41	0,40	0,36	0,36	0,38
791	0,06	0,48	0,41	0,71	0,52	0,35	0,21	0,34
792	0,28	0,29	0,34	0,45	0,33	0,38	0,38	0,82
793	0,85	0,91	0,62	1,00	1,08	0,88	0,88	1,12
871	0,03	0,02	0,03	0,02	0,03	0,08	0,07	0,10
872	0,17	0,21	0,20	0,26	0,26	0,25	0,24	0,25
873	0,57	0,53	0,56	0,84	0,58	0,57	0,55	0,56
874	0,13	0,14	0,15	0,18	0,19	0,18	0,17	0,16
881	0,03	0,04	0,03	0,06	0,15	0,12	0,13	0,17
882	0,10	0,12	0,17	0,19	0,14	0,10	0,09	0,10
883	0,14	0,10	0,18	0,17	0,01	0,06	0,00	3,94
884	0,02	0,03	0,03	0,04	0,05	0,06	0,07	0,07
885	0,07	0,05	0,05	0,07	0,08	0,09	0,09	0,10

Kaynak: U.N. Comtrade'ten alınan SITC Rev.3 üç basamaklı ürün gruplarına göre

Türkiye ve dünyanın ihracat verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

(<https://comtrade.un.org/data>)

EK.22: SITC Rev.3 Üç Basamaklı Sınıflandırmaya Göre İmalat Sanayi Ürün Grupları

	SITC Kodları ve Ürün Gruplarının Adı
1	511 - Hidrokarbonlar ve Türevleri
2	512 - Alkoller, Fenoller, Fenol-Alkoller vb. Türevleri
3	513 - Karboksilik Asitler ve Türevleri
4	514 - Azot Fonksiyonlu Bileşikler
5	515 - Organik-İnorganik, Heterosiklik Bileşikler, Nükleik Asitler
6	516 - Diğer Organik Kimyasal Maddeler
7	522 - İnorganik Kimyasal Elementler, Asitler, Bileşikler, Metallerin Asit, Hidroksit ve Peroksitleri
8	523 - Diğer İnorganik Kimyasal Maddeler
9	524 - Oksi ve Peroksi Metalik Asitlerin Tuzları, Kıymetli Metallerin Bileşikleri
10	525 - Radyoaktif Elemanlar ve Bileşikleri, Bunları İçeren Karışım ve Atıklar
11	531 - Sentetik Organik Boyayıcı Maddeler
12	532 - Debagatta Kullanılan Boyayıcı Hülasalar ve Sentetik Boyama Müstahzarlar
13	533 - Pigmentler, Vernikler, Boyalar
14	541 - Eczacılık ve Eczacılık Ürünleri
15	542 – İlaçlar
16	551 - Uçucu Yağlar Rezinoitler
17	553 - Parfüm ve Kozmetik veya Tuvalet Müstahzarları
18	554 - Sabunlar, Temizleme, Cilalama Ürünleri

19	562 - Mineral Kimyasal Gübreler (272.Grubun Dışındakiler)
20	571 - Etilen Polimerleri (İlk Şekillerde)
21	572 - Stiren Polimerleri (İlk Şekillerde)
22	573 - Vinil Klorür veya Halojenli Diğer Olefin Polimerleri (İlk Şekilde)
23	574 - Poliasetaller ve Diğer Polieterler ve Epoksi Reçineler (İlk Şekillerde)
24	575 - Diğer Plastikler (İlk Şekillerde)
25	579 - Plastikten Döküntü, Kalıntı ve Hurdalar
26	581 - Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor vb.
27	582 - Plastiklerden Levhalar, Filmler, Yapraklar, Plakalar
28	583 - Plastikten Monofil, Çubuk, Profiller-Enine Kesiti 1mm'yi Geçen
29	591 - Haşarat Öldürücüler ve Zararlı Bitkileri Yok Ediciler
30	592 - Nişasta, İnülin, Buğday Gluteni, Albüminler, Yapıştırıcı ve Tutkallar
31	593 - Patlayıcı Maddeler, Fitiller ve Fişekler
32	597 - Ateşlemeyi Önleyici Müstahzarlar, Çözücü Müstahzarlar, Yağlama Müstahzarları
33	598 - Diğer Kimya Sanayi Ürünleri
34	611 - İşlenmiş Deri ve Köseleler
35	612 - Deri ve Köseleden Mamul Eşya (Makina, Mekanik İşlerde Kullanılan Saraciye Eşyası)
36	613 - Dabaklanmış, Aprelenmiş, Bütün Halinde Kürkler
37	621 - Kauçuk ve Kauçuktan Eşya
38	625 - Kauçuktan İç ve Dış Lastikler (Yeni/Eski)
39	629 - Kauçuktan Diğer Eşya (Hijyenik, Eczacılık Ürünleri, Taşıyıcı Kolonlar)

40	633 - Mantardan Eşya
41	634 - Kaplamalık Ağaçlar, Levhalar, Kontrplak, Sırık, Kazık vs. İle Ağaç Yünü
42	635 - Ağaçtan Muhafazalar, Kutu, Kafes Sandık, vs. İle İnşaat ve Marangozluk Mamulleri
43	641 - Kağıt ve Karton
44	642 - Kağıt, Kağıt Hamuru, Karton ve Selülozik Liflerden Mamul Eşya
45	651 - Tekstil İplikleri
46	652 - Pamuklu Mensucat
47	653 - Sentetik veya Suni Flamentler ve Devamsız Liflerden Mensucat
48	654 - Dokumaya Elverişli Diğer Maddelerden Dokunmuş Mensucat (İpek, Yün, Keten vb.)
49	655 - Örme Mensucat
50	656 - Kurdeleler, Etiketler, Armalar, Tüller vb.
51	657 - Özel İplikler ve Dokunmamış Mensucat
52	658 - Dokumaya Elverişli Maddelerden Diğer Hazır Eşya ve Takımlar
53	659 - Halılar ve Diğer Yer Kaplamaları
54	661 - Kireç, Çimento, Tabii Taşlar, Asfalt İle Bunlardan Eşya
55	662 - Silisli Fosil Unları ve Benzerlerinden Eşya, Tuğla, Kiremit, Karolar vb. Eşya
56	663 - Mineral Maddelerden Mamul Diğer Eşya ve Cihazlar
57	664 – Cam
58	665 - Zücadeye, Cam Eşya

59	666 - Çanak-Çömlek
60	671 - Dökme ve Aynalı Demir, Ferro Alyajlar
61	672 - Demir veya Çelikten Külçe ve Diğer İlk Şekillerde Yarı Mamuller
62	673 - Demir veya Alaşımsız Çelikten Kaplanmamış Yassı Hadde Mamulleri
63	674 - Demir veya Alaşımsız Çelikten Kaplanmış Yassı Hadde Mamulleri
64	675 - Paslanmaz veya Alaşımsız Çelikten Yassı Hadde Mamulleri
65	676 - Demir veya Çelikten (Alaşımlı, Alaşımsız) Filmaşın, Çubuk ve Profiller
66	677 - Demir veya Çelikten Demiryolu ve Tramvay Hattı Malzemesi
67	678 - Demir veya Çelikten Teller
68	679 - Demir veya Çelikten İnce, Kalın Borular ve İçi Boş Profiller, Boru Bağlantı Parçaları
69	691 - Demir, Çelik veya Alüminyumdan İnşaat ve İnşaat Aksamı
70	692 - Demir Çelik veya Alüminyumdan Depo, Sarnıç, vb. Kaplar
71	693 - Alüminyum, Bakır veya Demir Çelikten Teller, Halatlar, Kablolar, Mensucat
72	694 - Bakır, Alüminyum, Demir veya Çelikten Çivi, Vida, Pim, Rondela vb. Eşya
73	695 - El Aletleri ve Makineler İçin Aletler
74	696 - Bıçakçı Eşyası ve Sofra Takımları, Bunların Aksam ve Parçaları
75	697 - Adi Metallerden Ev İşlerinde Kullanılan Eşya ve Aksam
76	699 - Diğer Adi Metallerden Eşya (Kilit, Zincir, Yay, Fermuar, Dikiş, Nakış Aletleri vb.)
77	711 - Buhar Kazanları, Kızgın Su Kazanları ve Aksamı

78	712 - Buhar Türbinleri İle Aksam ve Parçaları
79	713 - Motorlar ve Aksamı
80	714 - Turbo jetler, Tepkili Motorlar, Diğer Gaz Türbinleri vb. Aksamı
81	716 - Elektrik Motorları ve Jeneratörler İle Bunların Aksam ve Parçaları
82	718 - Diğer Güç Motorları (Su Tribünleri, Su Çarkları, Nükleer Reaktörler, Işınlanmış Yakıt Elemanları)
83	721 - Tarımsal Makinalar (Traktörler Hariç) ve Aksam Parçaları
84	722 – Traktörler
85	723 - Toprağın Tesviyesi, Cevherleri Taşıma, Yayılması, Kar Küreyicileri vb.
86	724 - Tekstil, Çamaşır Yıkama ve Kurutma, Ütüleme Makina ve Aksam ve Parçaları
87	725 - Kağıt Hamuru, Kağıt/Karton İmaline, İşlenmesine Mahsus Makina ve Cihazlar
88	726 - Matbaacılıkta Kullanılan Makinalar
89	727 - Gıda İşleme Makinaları
90	728 - Diğer Makinalar ve Cihazlar İle Aksam Parçaları
91	731 - Takım Tezgâhları (Torna Tezgahları, Planya, Vergel, Yiv Açma, Dişli Açma vb. Makinalar)
92	733 - Metalleri Dövme, Çekiçleme veya Kalıpta Dövme Suretiyle İşlemeye Mahsus Takım Tezgahları
93	735 - Alet Tutucular İle 731 ve 733 Gruplarındaki Makinaların Aksam ve Parçalar
94	737 - Tav Ocakları, Döküm Potaları, Hadde Lehim, Hadde Makinaları
95	741 - Isıtıcı ve Soğutucu Ekipmanları, Bunların Aksam ve Parçaları

96	742 - Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri İle Bunların Aksam, Parçaları
97	743 - Diğer Pompalar, Fanlar, Santrifujler, Filtre Makine ve Cihazları
98	744 - Forkliftler, Diğer Yük Arabaları ve Kaldıraçlar, Asansörler
99	745 - Elektrikli Olmayan Diğer Makine ve El Aletleri vb. Aksam Parçaları
100	746 - Her Nevi Rulmanlar
101	747 - Borular, Kanallar, Depolar İçin Musluklar, Valfler vb. Cihazlar
102	748 - Transmisyon Milleri ve Kranklar
103	749 - Döküm Plakaları ve Modelleri, Kalıplar, Contalar
104	751 - Büro Makinaları (Yazı, Hesap, Fotokopi)
105	752 - Otomatik Bilgi İşlem Makineleri vb. Ait Birimler
106	759 - Büro ve Bilgi İşlem Makinalarının Aksam ve Parçaları
107	761 - Televizyon Alıcıları (Kombine Olsun Olmasın)
108	762 - Telsiz Telefon, Telsiz Telgraf ve Radyo Yayınları İçin Alıcı Cihazlar
109	763 - Plak Döndürücüler, Pikaplar, Kaset Çalarlar, Video Kayıt ve Gösterme Cihazları
110	764 - Telli Telefon ve Telgraf Cihazları, Telsiz Telefon Telgraf Cihazları vb. Aksamı
111	771 - Elektrikli Güç Makinaları (716 Hariç) (Transformatörler, Statik Konvertörler, Endüktörler)
112	772 - Elektrik Devreleri, Rezistanslar vb. Aksam ve Parçaları
113	773 - Elektrik Dağıtım Donanımı (Teller, Kablolar, İzalötörler, Bağlantı Parçaları)
114	774 - Elektro Teşhis Cihazları (X Işınlı, Alfa, Beta, ve Gama Işınlı Cihazlar)

115	775 - Evlerde Kullanılan Elektrikli veya Elektriksiz Diğer Makinalar
116	776 - Katot Işınlı Tüpler, Yarı İletken Tertibat; Elektrik Devreleri
117	778 - Elektrikli Makinaların Aksam ve Parçaları
118	781 - Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobilleri vb.)
119	782 - Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar
120	783 - Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları
121	784 - Motorlu Taşıtların Aksam ve Parçaları İle Şase ve Karoserleri
122	785 - Motosikletler, Bisikletler, Sakatlar İçin Koltuklar vb. Aksam Parçaları
123	786 - Römorklar ve Yarı Römorklar
124	791 - Demiryolu Taşıtları, Aksam ve Parçaları
125	792 - Hava Taşıtları, Uzay Araçları vb. Aksam, Parçaları
126	793 - Gemiler ve Suda Yüzen Taşıtlar
127	811 - Prefabrik Yapılar
128	812 - Demir, Çelik ve Seramikten Radyatörler (Elektriksiz) Lavabolar, Kuvetler, Musluk Taşları
129	813 - Işıklı İsim Tabelaları ve Aksamı, Portatif Elektrik Lambaları
130	821 - Mobilya, Aksam ve Parçaları
131	831 - Sandıklar, Bavullar, Çantalar ve Kılıflar
132	841 - Erkek/Erkek Çocuklar İçin Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarlar
133	842 - Kadın/Kız Çocuklar İçin Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarları
134	843 - Erkek/Erkek Çocuklar İçin Örmeye Giyim Eşyası
135	844 - Kadın/Kız Çocuklar İçin Örmeye Giyim Eşyası

136	845 - Örölmüş Olsun Olmasın Diğer Giyim Eşyası
137	846 - Giyim Eşyası İç Aksesuar ve Giyim Eşyası Parçaları (Çorap, Mendil, Eldiven vb.)
138	848 - Tekstil Dışında Kalan Giyim Eşyası, Şapka vs.
139	851 - Ayakkabılar ve Aksamı
140	871 - Optik Aletler ve Aksamı
141	872 - Tıbbi Araç ve Gereçler
142	873 - Başka Yerde Sınıflandırılmamış Metreler ve Sayaçlar
143	874 - Ölçü, Kontrol, Ölçü, Ayar Alet ver Cihazlar, Bunların Aksam ve Parçaları
144	881 - Sinema ve Fotoğrafçılıkla İlgili Aletler
145	882 - Fotoğrafçılıkta Kullanılan Filmler, Kimyasal Müstahzarlar ve Kağıt, Karton vs.
146	883 - Sinemacılıkta Kullanılan Filmler
147	884 - Optik Cihazlar İle Aksam ve Parçaları
148	885 – Saatler
149	891 - Ateşli Harp Silahları ve Malzemeleri
150	892 - Basılmış Yayınlar
151	893 - Plastikten Mamul Eşya
152	894 - Çocuk Arabaları, Oyuncaklar, Spor Malzemeleri
153	895 - Büro Eşyası, Kırtasiye Malzemeleri
154	896 - Sanat ve Koleksiyon Eşyası, Antika Eşya

155	897 - Kıymetli, Yarı Kıymetli, Kaplama Metallerden Kuyumcu ve Mücevherci Eşyası
156	898 - Müzik Aletleri ve bunların Aksam ve Parçaları
157	899 - Başka Yerde Belirtilmemiş Çeşitli İşlenmiş Eşyalar

Kaynak:UNCTADSTAT,<http://unctadstat.unctad.org/EN/Classifications/DimSicRev3>
Prod ucts_DsibSpecialGroupings_Hierarchy.pdf

KAYNAKÇA

Kitap

Akkoyunlu, Wigley, Arzu, Mihci, Sevinç, Ataç, Kuter, Türkiye İmalat Sanayi Sektörlerinin Küresel Değer Zinciri İçerisindeki Konumu ve Rekabet Gücü: 2000-2011, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, Nazım Engin, Erhan Aslanoğlu, Oral Erdoğan, Burhan Can Karahasan, Kenan Tata (drl), Ankara, İmge Kitapevi, 2018.

Aslan, Nurdan , Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe, Şevket Tüylüoğlu (ed.), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Ankara, Ekin Kitabevi, 2005.

Aslan, Nurdan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları Ders Notları, 1. Basım, İstanbul, Umuttepe Yayınları, 2020.

Bakır, Erdoğan , Özçelik, Emre, Özmen, Erdal, Taşkiran, Ali Cevat, Türkiye’de Erken Sanayisizleşme, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mihci, Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2017.

Balassa, Bela , Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development, Harvester Wheatsheaf, 2001.

Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, 22. Basım, İmge Kitapevi, 2018.

Doğruel, Fatma, Doğruel, A. Suut ,Türkiye’de Sanayileşme Ve Kriz, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mihci, Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Doğruel, Fatma, Doğruel, A. Suut ,Türkiye’de Yapısal ve Teknolojik Değişme, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, Nazım Engin, Erhan Aslanoğlu, Oral Erdoğan, Burhan Can Karahasan, Kenan Tata (drl.), Ankara, İmge Kitapevi, 2018.

Ertürk, Emin, Uluslararası İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa, 1996.

Güvenç, Nazım, Küreselleşme ve Türkiye, BDS Yayınları, İstanbul, 1998.

Hufbauer, G.C., and J.G. Chilas. 1974. Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences. In The International Division of Labour: Problems and Perspectives, International Symposium, ed. H. Giersch, s. 3–38. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck)

Husted, Steven, Melvin, Michael, Uluslararası İktisat, (Çev. Saygılı, Çalışkan) 9. Basım, Ankara: Palme Yayıncılık, 2020.

Karluk, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Beta Basım, İstanbul, 2002.

Kazgan, Gülten, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 6. Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

Kepenek, Yakup, Türkiye Ekonomisi, 31. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019.

Krugman, Paul R., Obstfeld, Maurice, Melitz, Marc J. Uluslararası İktisat Teori ve Uygulama, (Çev. Onur Özsoy), 10. Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara, 2017.

Küçükahmetoğlu, Osman, Rekabet Edebilirlik Orman Ürünleri Ve Rekabet Edebilirlik Üzerine Bir Araştırma, Bilim Teknik Yayınevi, 2000.

Linder, Staffan Burenstam, An Essay on Trade and Transformation, 1961.

Orhangazi, Özgür, Türkiye Ekonomisinin Yapısı Sorunlar Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2020.

Öztürk, Nazım, Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, 1. Baskı, Ankara, Roma Yayınları, 2005.

Robinson, Joan, İktisat Felsefesi, (Çev. Vural Savaş), Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul 1984.

Seyidoğlu, Halil , Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama. Gel. 19. Baskı. Güzem Can Yayınları No: 28, İstanbul: 2013.

Smith, Adam, Ulusların Zenginliği 1, (Çev. Saltoğlu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2006.

Soydan, Aylin, Türkiye Ekonomisinde Finansalaşma ve 'Sanayisizleşme 'Deneyimi, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, Nazım Engin, Erhan Aslanoğlu, Oral Erdoğan, Burhan Can Karahasan, Kenan Tata (drl.), Ankara, İmge Kitapevi, 2018.

Taymaz, Erol, Voyvoda, Ebru, Yapısal Dönüşüm, Sanayileşme, ve Sanayi Politikaları: Küresel Eğilimlerden Türkiye Ekonomisine Kısa Bir Gezinti, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mıhçı, A. Erinç Yeldan(drl.), İstanbul, İletişim Yayınevi, 2019.

Yeats, Alexander J, On the Appropriate Interpretation of the Revealed Comparative Advantage Index: Implications of a Methodology Based on Industry Sector Analysis, Weltwirtschaftliches Archiv., 1985.

Yeldan, Erinç, Bir Ülkenin Dış Ticaret Stratejisi Aynı Zamanda Sanayileşme Stratejisidir, Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi, Murat Koyuncu, Hakan Mıhçı, Erinç Yeldan (drl.), İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2017.

Sürelî Yayın / Makale

Acemoğlu, Daron, Introduction To Modern Economic Growth, Princeton University Press, 2009.

Adıgüzel, Muhittin, Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı.35, Mart-Nisan 2013.

Altıok, Metin, Tuncer, İsmail, İmalat Sanayinde Yapısal Değişim Ve Üretkenlik: Türkiye, Akdeniz Bölgesi ve Mersin İli Karşılaştırması, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012.

Altıok, Metin, Tuncer, İsmail, Türkiye İmalat Sanayinde Yapısal Değişim ve Üretkenlik: 1980–2008 Dönemi, 2013.

Ardıç, Burhan Türkiye'nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Belirlenmesi, ECONDER International Academic Journal, 2017.

Aslan, Nurdan, Terzi, Nuray, Sıampan, Etza, Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Ve Reel Döviz Kuru İle İlişkisi, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı.10, 2014.

Aslan, Nurdan, Yörük, Demet, Teoride Ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, 2008.

Bak, Başak, İlaçta Zorunlu Patent Lisansı, Ankara Barosu Dergisi, 2011.

Balassa, Bela, Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of The Industrial Countries, 1953-1971, The Manchester School of Economics and Social Studies, December 1977, Vol.45, Issue, 4.

Balassa, Bela, “Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage”, The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 33, May 1965.

Baldwin, Robert E. Determinants of The Commodity Structure of The US Trade, American Civello Paul, The TRIMS Agreement: A Failed Attempt at Investment Liberalization, Minnesota Uluslararası Hukuk Dergisi, 1999.

Canbay, Şerif, Türkiye’de Araştırma Ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının İhracat Üzerindeki Etkileri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020.

Çakmak, Aynagöz, Özge, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil Ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2005.

Dağdelen, İlhan, Liberalizasyon, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134, Ankara, 2004.

Dağıstan, Nihat, Küresel Değer Zincirlerinin Türkiye’nin Dış Ticaret Ve Üretim Yapısına Etkileri, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı, 2017.

Erdinç, Zeynep, Uluslararası Para Fonu-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.18, Ağustos 2007.

Erkan, Birol, Arpacı, B. Bülent, Yaralı, Faika, Güvenç, İsmail, Türkiye’nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri, KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 2015.

Erkök, Banu ,Türkiye Sanayisinin Küresel Değer Zincirine Entegrasyonu, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, Cilt 75, No 2, 2020.

Hinloopen, Jereoen, Marrewijk, Charles Van On The Empirical Distribution of The Balassa Index, Weltwirtschaftliches. Archiv 137, 2001.

Güngör Akgün, Gonca, Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Göstergeleri, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 2014.

Kara, Oğuz, Erkan, Birol , Relationship Between Comparative Advantages in Export of Labor-Intensive Goods of Turkey and Macroeconomic Aggregates, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2011.

Karakaya, Ethem, Özgen, Ferhat, Economic Feasibility of Turkey's Economic Integration With The EU: Perspectives From Trade Creation and Trade Diversion, Metu VI. International Conference in Economics September, Ankara, 2002.

Kıvılcım, Fulya, Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi Cilt 5, No.1, 2013.

Kösekahyaoğlu, Levent, Sarıçoban, Kazım, Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması, Akademik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı.47, 2017.

Kösekahyaoğlu, Levent, Erkan, Birol, Sarıçoban, Kazım, Türkiye'nin İmalat Sanayi Ürün Gruplarındaki İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi: 1996-2015 Dönemi Analizi, Article In Journal of Life Economics, 2017.

Krugman, Paul, New Theories of Trade Among Industrial Countries, The American Economic Review, Cilt.73, Sayı.2, May 1983.

Kundak, Sabriye, Aydoğuş, İsmail, Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi, Gaziantep University Journal of Social Sciences , 2018.

Leontief, Wassily, Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-Examined, Economia Internazionale, Vol.7, No.1, February 1954.

Leontief, Wassily, Factor Proportions and The Structure of American Trade: Further Theoretical and Empirical Analysis, Review of Economics and Statistics, Vol. 41, May 1959.

Liesner, H. H., The European Common Market and British Industry, The Economic Journal, Vol. 68, Haziran 1958.

Ovalı, Serap, Küresel Rekabet Gücü Açısından Türkiye'nin Konumu Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı.13, 2014.

Oyan, Oğuz, Tarımda IMF-DB Gözetiminde 2000'li Yıllar, Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim, Abuzer Pınar, Ahmet Haşim Köse, Nihat Falay (drl.), Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011.

Posner, Micheal V., International Trade and Technical Change, Oxford Economic Papers, 1991, Cilt,13, Sayı,3.

Sarıçoban, Kazım, Kösekahyaoğlu, Levent, Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması, The Journal of Academic Social Science Yıl:5, Sayı:47, Haziran 2017.

Seymen Aykut, Dilek, Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2009, İzmir.

Soyak, Alkan, Bahçekapılı, Cengiz Economic Crises and IMF's Economic Policies: The Reflections on a Quarterly Publication of IMF and World Bank "Finance and Development, Munich Personal Repec Archive, 1998.

Stolper, Wolfgang, Samuelson, Paul, Protection and Real Wages, Review of Economic Studies, 1941.

Syrquin, Moshe, Patterns of Structural Change, Handbook of Development Economics, December 1988, Vol.1.

Taymaz, Erol, Voyvoda, Ebru, Yılmaz, Kamil, “Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye’nin Konumu” TUSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi, 2011.

Taymaz, Erol, Yılmaz, Kamil, Integration With The Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries, Commission on Growth and Development, 2008.

Uslu, Hüseyin, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz, The Journal of Academic Social Science, 2018.

Utkulu, Utku, Seymen, Dilek, Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15, To Be Presented At The European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham, September 2004.

Uygun, Oktay, Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme, Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Meryem Koray, İstanbul, 2001.

Vernon, Raymond, International Investment and International Trade in The Product Cycle, Quarterly Journal of Economics, May 1966.

Yeldan, Erınç, Neoliberal Küreselleşme ideolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, 2002, Sayı 7.

Yılmaz, Alper Çağrı, MIGA Konvansiyonunun Uygulama Alanı ve Konvansiyon Kapsamındaki Uyuşmazlıklara İlişkin Çözüm Yöntemleri, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2018, Cilt 24, Sayı 1.

Yılmaz, Bahri, Turkey's Competitiveness In The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries - Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania - and The Eu15, Ezoneplus Working Paper No. 12, 2003.

Yolcu, Karadam Duygu, Özmen, Erdem, Teknolojik Yetkinlik Ve Türkiye Dış Ticareti, İktisat İşletme Ve Finans, 2015, Cilt. 30, Sayı. 357.

Diğer Kaynaklar

Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon Bilgilendirmesi, Türkiye Raporu, 2020.

Aydın, Faruk Mustafa, Başkaya, Yusuf Soner, Demiroğlu Ufuk, Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Üzerine Ampirik Bir Analiz, TCMB, 2015.

Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye- Avrupa Birliği ilişkileri Özel ihtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2000.

Dünya Ticaret Örgütü Doha Kalkınma Gündemi Müzakerelerinde Son Durum Ve Geleceğe Dönük Beklentiler, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Çok Taraflı Ticari İlişkiler, Ekim 2010.

<https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/4En%20Fazla%20İthalat%20Yapilan%2020%20Fasil.pdf>

<https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=980&date1key=2008-03-31>

<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>.

World Economic Form, The Global Competitiveness Report 2016, 2016.

World Economic Form, The Global Competitiveness Report 2017, 2017.

World Economic Form, The Global Competitiveness Report 2018, 2018.

World Economic Form, The Global Competitiveness Report 2019, 2019.

UNCTAD, Trade and Development Report, 2016.

UNIDO, Global Value Chains and Development - Lessons From China, South-East and South Asia, 2015.

World Bank, World Development Report, 1995.

World Trade Organization, Annual Report 1998.

World Trade Organization, International Trade Statistics 2003.

World Trade Organization, International Trade Statistics 2008.

World Trade Organization, International Trade Statistics 2012.

World Trade Organization, World Trade Report 2013.

World Trade Organization, World Trade Statistical Review 2018.

